

Drømme

- drømmenes væsen i et psykologisk og et fysiologisk perspektiv

Rapportens samlede antal tegn: 187.229
(med mellemrum & fodnoter)
Svarende til antal normalsider: 78,01

Birgitte Olesen, 20092413

Vejleder: Anne Engholm Hedegaard/
Else-Marie Skyum

10. semester, psykologi
Kandidatspeciale

Aalborg Universitet
22. august 2014

Forord

Der vil i dette forord blive redegjort for denne reviderede udgave af specialet, for at give et indblik i de dele, som er blevet korrigeret, herunder slettet eller tilføjet. I metodeafsnittet er der blevet tilføjet et kort afsnit omkring reliabilitet, validitet og generaliserbarhed. Der er endvidere blevet tilføjet afsnit omkring hermeneutik, fænomenologi, kvalitative og kvantitative metoder.

I redegørelsen er der indledningsvis blevet flyttet afsnit omhandlende de tidlige psykologiske og fysiologiske drømmeforståelser fra henholdsvis det psykologiske og fysiologiske perspektiv til redegørelsen for den historiske udvikling.

Der er endvidere sket en ændring af sammensætningen af teoretikere inden for det psykologiske og fysiologiske perspektiv, således at det psykologiske perspektiv har fokus på Sigmund Freud, Carl G. Jung og Calvin S. Hall, mens der ved det fysiologiske perspektiv er fokus på C. Evans & E. A. Newman, Francis Crick & Graeme Mitchison, John A. Hobson & Robert W. McCarley og Mark Solms.

Ændringen i teoretikersammensætningen har betydet at der er blevet opdateret både mindre og større dele af specialet. I forhold til de mindre dele, så er abstract, dispositionen i indledningen og ”den metodiske fremgangsmåde” i metodeafsnittet blevet opdateret.

Med hensyn til de større dele af specialet, så er analysen blevet opdateret således, at der kun er elementer omhandlende Freud og Jung fra den tidligere analyse, som er kommet med i den nye og reviderede analyse, udover dette så er den tidligere analyse fjernet. Ydermere er hele den tidligere diskussion, konklusion og perspektivering blevet fjernet og der er blevet tilføjet nye udgaver i dette speciale.

Af andre mindre ændringer i dette speciale kan der nævnes tilføjelsen af en litteraturliste til referencelisten samt tilføjelsen af flere illustrationer, hvilket for eksempel kan ses i dispositionen i indledningen på side 3.

Abstract

In this master thesis the main focus is dreams as a phenomenon. Dreams are a rather large phenomenon and therefore the focus is only on dreams, which occur in the night. Furthermore there will not be a focus regarding children and dreams, nightmares, specific types of dreams, nor on how it is possible to work psychologically with dreams.

The thesis in this master thesis is:

How is it possible to understand dreams in a psychological perspective and a physiological perspective?

For the purpose of exploring this thesis there will be used a theoretical approach. The different theories from the psychological perspective have a human scientific approach and the different theories from the physiological perspective have a nature scientific approach.

In connection with the chosen theories, the psychological perspective focuses on Sigmund Freud and Carl G. Jung. Furthermore, this perspective also includes understandings of dreams from Calvin S. Hall. The chosen theories within the physiological perspective concerns initially Eugene Aserinsky & Nathaniel Kleitman discovery of REM sleep and furthermore focuses on the understandings of dreams derived from C. Evans & E.A. Newman, Francis Crick & Graeme Michison, and especially the understandings from J. Allan Hobson & Robert W. McCarley and Mark Solms.

The analysis part of this master thesis will be an analysis within each perspective of the different theoretical understandings of dreams, in order to emphasize the relationships and correlations. In addition, there will be consideration of the methodological and scientific approaches within each perspective.

In the discussion in this master thesis there is a discussion of the various understandings of dreams, where the focus is on examining the strengths and weaknesses of each understanding, in order to assess the different understandings. Furthermore there is a discussion of what may be the basis for the division between the psychological understanding of dreams and the physiological understanding of dreams.

It is on the basis of this master thesis possible to see dreams as a multifaceted phenomenon, which can be understood from a psychological and a physiological

perspective. In a psychological perspective dreams hold a meaning in regard to the dreamer and in a physiological perspective dreams are the result of the brain dealing with activity during sleep.

Indholdsfortegnelse

INDLEDNING.....	1
DISPOSITION.....	3
METODE.....	5
TEORIERNES VIDENSKABSTEORETISKE BAGGRUND.....	6
<i>Den naturvidenskabelige tilgang</i>	6
<i>Den humanvidenskabelige tilgang</i>	6
<i>Hermeneutik og fænomenologi</i>	7
<i>Kvalitative og kvantitative tilgange</i>	10
DEN METODISKE FREMGANGSMÅDE.....	12
<i>Litteratursøgning</i>	12
<i>Bearbejdning af litteraturen</i>	14
<i>Den redegørende proces</i>	16
<i>Den analyserende proces</i>	17
<i>Den diskuterende proces</i>	18
REDEGØRELSE	20
DEN HISTORISKE UDVIKLING.....	20
<i>Den tidlige fysiologiske drømmeforståelse</i>	23
<i>Den tidlige psykologiske drømmeforståelse</i>	25
DET PSYKOLOGISKE PERSPEKTIV.....	26
<i>Sigmund Freud</i>	26
Præsentation.....	26
Introduktion.....	26
Freuds drømmeforståelse.....	28
Det bevidste, ubevidste og førbevidste.....	29
Drømmekilder.....	30
Drømmenes retning.....	31
<i>Carl G. Jung</i>	31
Præsentation.....	31
Introduktion.....	32
Jungs drømmeforståelse.....	33
Det bevidste og ubevidste.....	34
Drømmekilder.....	35
<i>Calvin S. Hall</i>	35
Præsentation.....	35
Introduktion.....	35
Halls drømmeforståelse.....	36
Bevidstheden.....	36

OPSUMMERING AF DET PSYKOLOGISKE PERSPEKTIV	37
DET FYSIOLOGISKE PERSPEKTIV	39
<i>Paradigmeskifte i den fysiologiske drømmeforståelse</i>	39
REM søvn.....	39
<i>Nyere fysiologiske drømmeforståelser</i>	43
Hobson & McCarley drømmeforståelse	45
Solms drømmeforståelse	47
OPSUMMERING AF DET FYSIOLOGISKE PERSPEKTIV	49
ANALYSE.....	51
DET PSYKOLOGISKE PERSPEKTIV.....	51
<i>Drømmeforståelserne</i>	51
<i>Bevidsthedsforståelserne</i>	52
<i>Drømmekilderne</i>	53
<i>Drømmens retninger</i>	54
<i>Undersøgelsesmetoderne</i>	55
OPSUMMERING AF DET PSYKOLOGISKE PERSPEKTIV	57
DET FYSIOLOGISKE PERSPEKTIV	58
<i>De fysiologiske drømmeforståelser</i>	58
<i>Hobson & McCarley og Solms drømmeforståelser</i>	59
Undersøgelsesmetoderne	59
OPSUMMERING AF DET FYSIOLOGISKE PERSPEKTIV	60
DISKUSSION	61
DET PSYKOLOGISKE PERSPEKTIV.....	61
<i>Freud</i>	61
Opsummering	65
<i>Jung</i>	67
Opsummering	68
<i>Hall</i>	70
Opsummering	70
DET FYSIOLOGISKE PERSPEKTIV	72
<i>De indledende fysiologiske drømmeforståelser</i>	72
Opsummering	72
<i>Hobson & McCarley</i>	73
Opsummering	74
<i>Solms</i>	76
Opsummering	77
YDERLIGERE DISKUSSIONSPUNKTER	78
<i>Definitionsproblematikker</i>	78
Hvad er drømme?.....	78
Definitionen af drømme	79

<i>Opsummering</i>	80
<i>Metodiske og videnskabsteoretiske problematikker</i>	80
Teoretiske forståelser	81
Videnskabsteoretiske tilgange og metoder.....	82
DISKUSSION AF DETTE SPECIALE	85
<i>Definition af drømme</i>	85
<i>Forforståelse</i>	85
KONKLUSION	88
PERSPEKTIVERING	89
LITTERATURLISTE	91
ARTIKLER	94
REFERENCELISTE	97
ARTIKLER	98
BILLEDE- OG FIGURREFERENCER.....	99

Indledning

Drømme, alle mennesker drømmer, i gennemsnit bruges cirka 5-15 % af livet på at drømme, hvilket svarer til omtrent 10 år af livet (Hartmann, 1998, p. 1). Dette beskriver, hvordan drømme er en del af alles liv, men det åbner også op for undring, for hvordan det er muligt at forstå drømme.

Under mit psykologistudie på Aalborg Universitet har jeg i min fritid læst Irvin D. Yalom og det var igennem hans bøger, at jeg først fik interesse for drømme i et psykologisk perspektiv. I hans bog *'Meningen med livet - og andre psykoterapeutiske fortællinger'* (2007) beskriver han et forløb med en kvindelig klient under titlen *'Syv lektioner i sorgterapi for viderekomne'* (Yalom, 2007, pp. 97-173). Der bliver igennem det femårige forløb med den kvindelige klient arbejdet med forskellige drømme i forskellige stadier af sorg (ibid.). Dette arbejde med drømme fandt jeg inspirerende, men blev også imponeret af materialet, som en drøm kan bidrage med i den psykoterapeutiske praksis.

Senere i forbindelse med mit kandidatforløb startede jeg mit praktikforløb ved Universitetsklinikken på Aalborg Universitet. Under dette praktikforløb læste vi *'Psykoterapeutisk praksis – på psykodynamisk grundlag'* af Karen V. Mortensen & Claus H. Jacobsen (2013), hvor det var beskrevet hvordan terapeuter i den indledende undersøgelsesfase kan opfordre deres klienter til at tale frit om problemer, følelser, erindringer, drømme og tanker med mere (Mortensen & Jacobsen, 2013, p. 112).

Jeg havde under mit praktikforløb tre klienter, men ingen af dem medbragte drømme. Det er også senere blevet klart for mig, at jeg heller ikke opfordrede mine klienter yderligere igennem forløbet til at medbringe deres drømme. Senere har jeg overvejet, hvordan det kunne være, at jeg ikke efterspurgte drømme yderligere, hvilket formentlig kan ses i sammenhæng med novice rollen samt et ønske om at lade klienterne bidrage til terapien med deres egne emner uanset formen.

Jeg oplevede dog under supervisionen, hvordan en anden studerende medbragte en drøm, som dennes klient havde delt og hvordan de sammen havde udforsket

drømmen. Det var spændende, at høre hvordan klienten selv havde udforsket drømmen og hvordan terapeuten havde bidraget med andre vinkler på drømmen fra et mere neutralt ståsted. Til supervisionen blev drømmen udfoldet endnu mere i samarbejde med vores supervisor, hvilket jeg fandt lærerigt, da selv små detaljer i drømmen kunne indeholde skjulte detaljer, som havde forbindelse til forskellige dele af klientens livshistorie. Det er dog desværre ikke muligt at gå mere i detaljer omkring denne oplevelse af drømmearbejdet i praktikforløbet, da materialet er fortroligt og dækket af tavshedspligt.

Efter praktikforløbet var jeg ærgerlig over, at mine klienter ikke havde medbragt drømme til terapien, da jeg gerne ville have haft førstehåndsindtryk af arbejdet med drømme. Det skabte dog en undring i mig, om hvordan det kunne være, at mine klienter ikke havde bragt drømme op i terapien. Endvidere var der også tanker om min rolle i forhold til dette. Det startede en række tanker om hvordan de klienter, som jeg havde haft, mon opfattede drømme, men også mere generelt hvordan klienter opfatter drømme. Dette ledte mig til tanker omkring min egen forståelse af drømme.

På Universitetsklinikken blev der arbejdet ud fra en psykodynamisk forståelsesramme, hvilket er muligt at beskrive som en forståelse, der indeholder flere teoretiske psykoanalytiske strømninger ud fra en antagelse om fleksibilitet og unikke individer samt at forskellige teorier kan være gyldige ved forskellige terapeutiske opgaver (ibid., 2013, pp. 40-41). Dette er en forståelse, som jeg har arbejdet ud fra med mine patienter og på mange måder det psykologiske ståsted, som jeg kan identificere mig med. Det psykodynamiske felt har formentlig haft en indvirkning på min opfattelse af drømme, som har været præget meget af en psykoanalytisk forståelse ud fra Sigmund Freud, hvor drømme har været en måde til at finde frem til det ubevidste hos klienten ved hjælp af associationer og drømmens affektive indhold (ibid., pp. 242-243). Dog har det psykodynamiske sammensætning af forskellige strømninger og fleksibilitet også åbnet op for muligheden for, at andre perspektiver, så som det fysiologiske perspektiv, kan være bidragende i forhold til forståelsen af drømme.

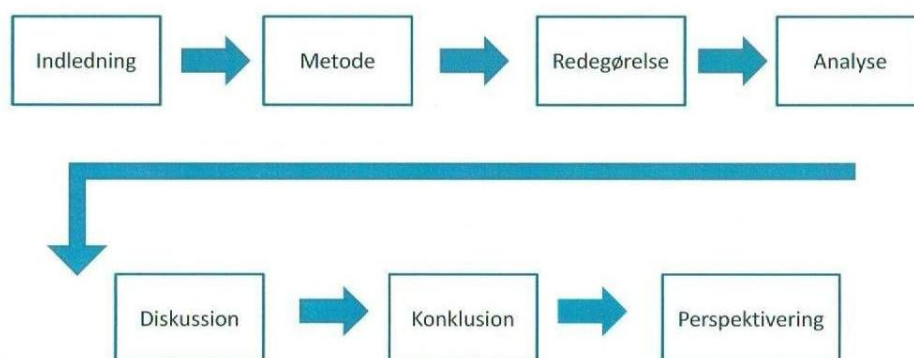
Jeg vil i dette speciale gerne undersøge, hvordan drømmens væsen kan forstås med udgangspunkt i psykologien, men også hvordan drømme kan forstås ud fra et

fysiologisk perspektiv. Disse overvejelser og undringer har været med til at danne ramme for specialet i form af den følgende problemformulering:

Hvordan er det muligt at forstå drømme som fænomen ud fra et psykologiske og et fysiologisk perspektiv?

Med denne problemformulering ønsker jeg ved hjælp af den allerede eksisterende litteratur inden for psykologien at undersøge, hvordan drømme er blevet forstået inden for psykologien igennem tiden. Endvidere ønsker jeg på samme måde ved hjælp af den fysiologiske litteratur at undersøge, hvordan drømme er blevet forklaret igennem tiden. Det er ved disse undersøgelser, at jeg ønsker at belyse, hvordan drømmefænomenet er blevet udviklet og forstået inden for hvert perspektiv og dermed opnå en forståelse af drømmefænomenet ud fra både et psykologisk og fysiologisk perspektiv.

Disposition

Efter indledning er der i dette speciale et afsnit omkring den anvendte metode, med henblik på at skabe øget gennemsigtighed og indsigt i specialets sammensætning og opbygning. Endvidere vil der i dette afsnit være redegørelser af de videnskabsteoretiske tilgange, den naturvidenskabelige tilgang og den humanvidenskabelige tilgang samt en gennemgang af hermeneutik, fænomenologi samt kvalitative og kvantitative metoder. Der er i dette afsnit også en beskrivelse af litteratursøgning, bearbejdning af litteratur samt beskrivelser af processerne og overvejelser herom i forbindelse med redegørelsen, analysen og diskussion i dette speciale.

Dernæst er der et redegørende afsnit, som indledes af et afsnit om den historiske udvikling af forståelsen af drømme herunder tidlige fysiologiske og psykologiske drømmeforståelser. Efter dette afsnit er redegørelsen opdelt i forhold til det psykologiske perspektiv og det fysiologiske perspektiv. Det psykologiske perspektivs redegørelse er indledt med Sigmund Freuds forståelse af drømme, efterfulgt af Carl G. Jungs drømmeforståelse og derefter Calvin S. Halls drømmeforståelse. Afslutningsvis er der en opsummering af redegørelsen af det psykologiske perspektiv. Det fysiologiske perspektivs redegørelse starter med en redegørelse af paradigmeskiftet inden for den fysiologiske drømmeforståelse og i den forbindelse en redegørelse af begrebet REM søvn. Dernæst er der en redegørelse af de fysiologiske drømmeforståelser, som er blevet dannet efter opdagelsen af REM søvn, især drømmeforståelserne af Hobson & McCarley og Solms. Afslutningsvis er der en opsummering af redegørelsen af det fysiologiske perspektiv.

Efter det redegørende afsnit er der en analyse, som er delt op som redegørelsen, altså i det psykologiske perspektiv og det fysiologiske perspektiv. Ved det psykologiske perspektiv er der indledningsvis et afsnit med analyse af Freuds, Jungs og Halls drømmeforståelser, hvor der er fokus på drømmeforståelser, bevidstheden, drømmekilderne og drømmens retninger. Ved analysen af det fysiologiske perspektivs drømmeforståelse er der en analyse af de fysiologiske drømmeforståelser samt en opsummering af analysen af det fysiologiske perspektiv.

Efter det analyserende afsnit er diskussionen, hvor der er en diskussion af de forskellige drømmeforståelser, hvilket sker i forhold til det psykologiske perspektiv, og det fysiologiske perspektiv. Endvidere vil der være en diskussion omhandlende yderligere problematikker i forhold til drømmeforståelser samt metodiske og videnskabsteoretiske overvejelser. Afslutningsvis vil der være en diskussion i forhold til udformningen af dette speciale.

Diskussionen er efterfulgt af konklusionen, som indeholder en konklusion på dette speciale i forhold til problemformulering.

Specialet sluttes med perspektivering, hvor der vil være forslag til mulige fremtidige undersøgelser med udgangspunkt i dette speciale.

Metode

I dette afsnit vil der blive redegjort for den anvendte metode i forhold til dette speciale. Der er endvidere et ønske om at skabe gennemsigtighed i specialet, hvilket kommer til udtryk i den beskrivende del af metoden.

Formålet med at skabe gennemsigtighed i den metodiske tilgang til dette speciale er forbundet med et ønske om at skabe indsigt i de forskellige overvejelser og for at tydeliggøre hvad, der ligger til grund for specialet. Det er i den forbindelse relevant at introducere begreberne reliabilitet, validitet og generaliserbarhed.

Ved *reliabilitet* (pålidelighed) er der fokus på stabiliteten af det, der undersøges (Langdridge, 2006, p. 41). Der bliver ved reliabilitet ofte arbejdet med spørgsmålet om, hvorvidt et resultat kan genskabes af andre forskere og på andre tidspunkter (Kvale & Brinkmann, 2009, p. 271). Mens der ved *validitet* (gyldighed) ofte arbejdes med spørgsmålet om, hvorvidt en metode undersøger det, som denne har til formål at undersøge og dermed i hvilket omfang observationer i virkeligheden viser fænomenerne, der er interesse for (ibid., p. 272). Såfremt der ved en given undersøgelse forefindes reliabilitet og validitet ved resultaterne, så er det relevant at se på *generaliserbarhed* og dermed undersøge om undersøgelsens resultater kan generaliseres universelt (ibid., pp. 287-288). Med andre ord undersøges det hvorvidt en given undersøgelses resultater eller videnskabelig viden kan overføres til lignende situationer og personer (ibid.)

I forbindelse med dette speciale, er der som nævnt et fokus på gennemsigtighed i den metodiske gennemgang, hvilket har til formål at give indblik i dette speciales metodiske tilgang til problemformuleringen, som et forsøg på at skabe reliabilitet, validitet og generaliserbarhed.

Det er i indledningen blevet fremhævet, at der i dette speciale ikke vil blive benyttet empiri fra tidligere klienter fra praktikken ved Universitetsklinikken ved Aalborg Universitet. Der vil i stedet blive benyttet den eksisterende litteratur inden for det psykologiske og fysiologiske perspektiv, som empiri til belysning af problemformuleringen. Der ønskes at arbejde ud fra en kvalitativ forståelse og metode, hvor jeg ønsker at beskrive et fænomen ud fra forskellige teoretiske forståelser af drømme (Langdridge, 2007, p. 2).

Teoriernes videnskabsteoretiske baggrund

Med henblik på de forskellige teoretiske forståelser, så er det ene perspektiv i dette speciale den psykologiske forståelse af drømme og det andet perspektiv er den fysiologiske forståelse af drømme. Det er to forskellige teoretiske ståsteder inden for psykologiens felt, hvilket kan ses i forbindelse med Jürgen Habermas placering af psykologien i spændingsfeltet mellem naturvidenskaberne, humanvidenskaberne og samfundsvidenskaberne (Christensen, 2009, p. 81).

Den naturvidenskabelige tilgang

Naturvidenskaberne beskæftiger sig med de dele af virkeligheden, som ikke er skabt af kulturen (Christensen, 2009, p. 81). Inden for denne videnskab er målet at finde lovmæssige sammenhænge, som er i stand til at skabe forudsigelser (ibid.). Erkendelsesinteressen er defineret som teknisk (ibid.). Naturvidenskaberne bliver af Habermas defineret som analytiske videnskaber, hvilket betyder en empirisk udforskning af et genstandsfelt (ibid., p. 102). Der er endvidere visse faktorer, der gør sig gældende for, at psykologien kan betragtes som en naturvidenskab:

- Genstandsfeltet er det ikke-menneskeskabte, hvilket gør psykens grundlag genstandsfelt for den naturvidenskabeligt orienteret psykologi (ibid.).
- Empirien består i en indsamling af kvantitative data, for at skabe grundlag for sammenlignelighed (ibid.).
- Metoden er eksperimentel og hypotetisk-deduktiv (ibid.). Den hypotetisk-deduktive metode har fokus på, at den videnskabelige viden forstås som hypoteser, hvor holdbarheden afklares ved at udlede (deducere) konsekvenser af den pågældende hypotese og systematisk afprøvning (teste) om konsekvenserne kan eftervises i den virkelige verden (Rønn, 2011, p. 172).
- Formålet inden for naturvidenskaberne handler om at være i stand til at finde almene lovmæssigheder (Christensen, 2009, p. 102).

Den humanvidenskabelige tilgang

Humanvidenskaberne beskæftiger sig derimod med menneskets og dets kultur (Christensen, 2009, p. 78). Der er fokus på menneskets sproglighed og det, at kulturen bliver formidlet igennem sproget, hvilket betyder, at der inden for

humanvidenskaberne specielt er interesse og fokus på fortolkning (ibid., pp. 78+129f). Erkendelsesinteressen er defineret som praktisk eller hermeneutisk (ibid.). Inden for den humanistiske tilgang fokuseres der på, at det særligt menneskelige bliver respekteret og beskyttet i og igennem den videnskabelige proces, hvilket dermed tillægger vægt til individets (forskningsobjektets) subjektivitet og første-persons perspektivet (ibid., p. 131). Første-persons perspektivet har fokus på, at mennesket er et bevidst væsen, som reagerer på sin oplevelse og dermed bliver der ved første-persons perspektivet fokuseret på individets fortolkning og vurdering af en given oplevelse (ibid., pp. 138-139). Endvidere er der opstillet følgende faktorer, som gør sig gældende ved psykologiens betegnelse som en humanvidenskab:

- Genstandsfeltet er mennesket, dets kultur og erkendelse og derved det særligt menneskelige kaldet subjektiviteten (ibid., p. 131).
- Empirien består for det meste af fortællinger, der kan behandles som ”tekster”, så som interviews, nedskrevne beretninger, breve med mere (ibid., p. 132).
- Metoden er hermeneutisk (fortolkende) og fænomenologisk i den forstand, at der er fokus på aktørens egen forståelse (ibid.).
- Formålet er at behandle særskilte tilfælde inden for deres egenart (ibid.).

Det er på baggrund af denne videnskabsteoretiske forståelse mulighed for at få en bedre forståelse af hvilke områder, der findes inden for psykologien. Det er endvidere også muligt gennem disse videnskabelige tilgange at skabe en forbindelse til de perspektiver i problemformuleringen. Det er muligt at forbinde det psykologiske perspektiv med det humanvidenskabelige og det fysiologiske perspektiv med det naturvidenskabelige, hvilket vil blive fremhævet yderligere i dette speciale i forbindelse med analysen og diskussionen.

Som nævnt oven for i indledningen til dette afsnit, så beskrives der også en samfundsvidenskabelig tilgang, men da denne ikke er relevant i forhold til dette speciale, ville der ikke blive redegjort for denne.

Hermeneutik og fænomenologi

Det er i relation til humanvidenskaberne relevant at uddybe hermeneutik og fænomenologi, for at give et indblik i disse videnskabelige tilgange og metoder.

Hermeneutikken stammer fra studiet og tolkningen af bibelske og ældre tekster, men bliver i 1880'erne af den tyske filosof Wilhelm Dilthey (1833-1911) formuleret som en almen fortolkningsteori (Rønn, 2011, p. 178). Udtrykket hermeneutik kommer fra det græske '*hermeneuein*', som kan oversættes til at forstå, at udlægge eller at fortolke (ibid.).

Ifølge hermeneutikken er de humanistiske fags hovedopgave at fortolke humane fænomener, hvilket kan ske ved at indsætte humane fænomener i en kulturel og historisk sammenhæng eller ved at se det humane fænomen som et resultat af en persons intention med at udtrykke sig (ibid., pp. 178-179). De humanistiske fags forståelse, udlægning og fortolkning bliver af hermeneutikken set som tilsvarende til den medmenneskelige forståelse via indlevelse i den anden persons intentioner (ibid., p. 179).

Humanvidenskabernes fokus er på at være idiografiske, hvilket betyder at forstå det unikke i et givent humant fænomen via indlevelse og ved at forstå det i meningsfulde kulturelt betingede helheder (ibid.). Fokus er derfor ved hermeneutikken særligt på det meningssøgende og helhedsorienterede, hvor det enkelte fænomen forstås ved en placering i meningsfulde sammenhænge eller helheder (ibid.).

Det er muligt at forstå hermeneutik, som metoder til fortolkning af tekster (Christensen, 2009, p. 143). Ved anvendelsen af hermeneutiske metoder inden for psykologien forsøges der at sammenholde data fra en persons umiddelbare erfaring med data fra den pågældende persons erindring (ibid., p. 144). Det er endvidere fortællinger, som anvendes som empiri ved hermeneutiske metoder inden for psykologien og disse forholder fortolkeren sig til, som om de var tekster (ibid., pp. 144-145).

Neden for ses den hermeneutiske spiral, som er et metaforisk udtryk for fortolkningsprocessen (Kruuse, 2007, p. 217). Denne spiral viser hvordan der forekommer en proces mellem dele og helhed, hvor der først forstås en tekst som helhed, så fortolkes de forskellige dele og gennem disse fortolkninger får delene en ny relation til helheden og dette fortsætter sådan (Kvale & Brinkmann, 2009, p. 233). Dette er med til at skabe en dybere forståelse af meningen (ibid.).

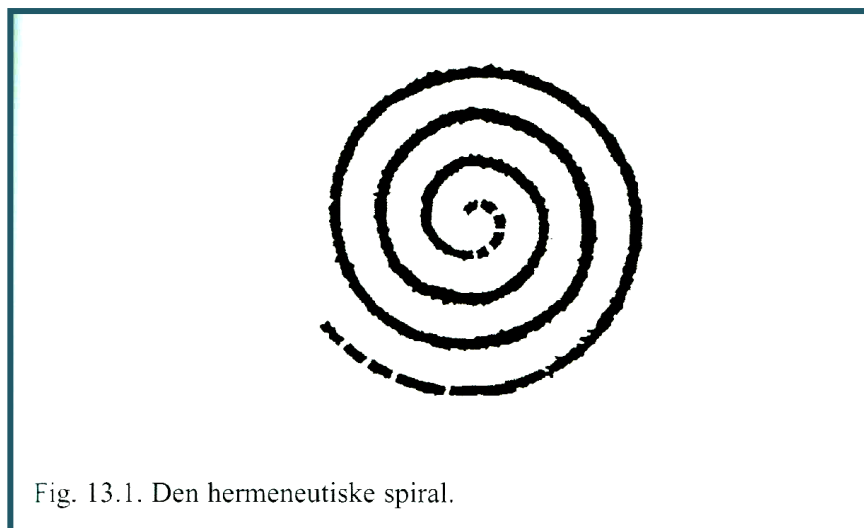

Fig. 13.1. Den hermeneutiske spiral.

Billede fra: Kruuse, E., 2007. *Kvalitative Forskningsmetoder – I psykologi og beslægtede fag*. 6. udgave, 1. oplag. Dansk Psykologisk Forlag. P. 217

Fænomenologien er udviklet af den tyske filosof Edmund Husserl (1859-1938) og er en videnskabsteoretisk retning, som har fokus på den ureducerede iagttagelse (Rønn, 2011, p. 180). Inden for fænomenologien er udgangspunktet for det videnskabelige arbejde fænomenverden (ibid.). Fænomenologi kommer fra det græske ord '*phaenomenon*', som kan oversættes til det, der viser sig, det umiddelbare (ibid.). Det særlige perspektiv, som er tilknyttet den fænomenologiske videnskabsteori, omhandler opmærksomheden på det umiddelbare og dermed det oplevelsesmæssige, som får tilskrevet en særlig betydning (ibid., p. 182).

Inden for den klassiske fænomenologi fra 1880'erne er der fokus på intentionalitetsbegrebet, som beskriver det forhold, at uanset hvad, så står et menneske altid i relation til noget andet end sig selv samt når mennesker er bevidste, så er de altid bevidste omkring noget (Rønn, 2011, p.182; Langdridge, 2007, p. 13). Der er ved fænomenologien fokus på den måde, som bevidstheden er rettet ud mod verdenen, når den intentionelt relaterer til objekter i verdenen (Langdridge, 2007, p. 13). Konsekvensen ved intentionalitetsbegrebet bliver at fokus fjernes fra adskillelsen af subjekter og objekter og i stedet bliver der fokuseret på hvad der opleves (*noema*) og den måde, som det opleves på (*noesis*) (ibid., p. 21). Dette betyder, at den fænomenologiske model er karakteriseret ved at hævde en særlig intim relation eller helhedsrelation mellem subjekt og objekt (Rønn, 2011, p. 183).

Hans-Georg Gadamer (1900-2002) og Martin Heidegger (1889-1976) tilføjer fortolkerens forforståelse til fænomenologien, hvilket referer til, at alle forståelser

udspringer fra en tidligere forståelse (Christensen, 2009, p. 144). Gardamer anser forståelse for at være indsigt i sandheden af en opfattelse og dermed er en tekst kun sand, såfremt den danner en 'fuldkommen enhed', således at der ikke er modstrid mellem de enkelte dele i teksten og den helhed, som teksten udgør (ibid.).

Inden for den fænomenologiske metode er der fokus på første-persons forklaringer af livsoplevelser og en fænomenologisk undersøgelse ønsker at beskrive disse detaljeret og derigennem opnå en forståelse af meningen og essensen af oplevelse (Langdridge, 2007, p. 17). Et andet centralt begreb fra Husserl inden for fænomenologien er epoché, som omhandler den proces, hvor forskeren forsøger at se bort fra egne forforståelser, således at det bliver muligt at se et fænomen fra flere forskellige perspektiver og dermed finde frem til essensen af et fænomen (ibid., pp. 17-18). Endvidere bliver der arbejdet med fænomenologiske reduktion, som handler om, at der skal laves en 'parentes' omkring videnskabelig og commonsensbaserede forhåndsviden om et givent fænomen, som et forsøg på at opnå en fordomsfri beskrivelse af fænomenets væsen (Kvale & Brinkmann, 2009, p.45). Fænomenologien er inden for kvalitativ forskning generelt et begreb, der udtrykker en interesse for at forstå sociale fænomener ud fra aktørens perspektiv og beskrive verden, som den opleves af informanter ud fra den forståelse, at den vigtige virkelighed er den, mennesker opfatter (ibid., p. 44). Med henblik på den fænomenologiske metode skal det givne fænomen beskrives så præcist og fuldkomment, som det er muligt, altså skal der beskrives frem for forklares og analyseres (ibid., p. 45).

Kvalitative og kvantitative tilgange

Ydermere er det relevant på baggrund af ovenstående kort at uddybe begreberne kvalitative og kvantitative metoder.

Kvalitative metoder er forbundet med en hermeneutiske og fænomenologiske orienteret videnskabsteoretisk forståelse (Rønn, 2011, p. 271). Der er ved de kvalitative metoder fokus på gennem indlevelse, forståelse og fortolkning at danne en helhed, mening og sammenhæng i det fænoménområde, som undersøges (ibid.). Data inden for de kvalitative metoder er ofte bløde data, som består af sproglige udsagn, der ikke forinden er fast strukturerede i bestemte før fastlagte kategorier af svarmuligheder (ibid.). Ved fortolkningen og bearbejdningen af data ledes der efter

at etablere mening, sammenhæng og helhed og der er endvidere fokus på eventuelle modsigelser i materialet, hvilket kan være med til at afsløre en sammenhæng på en dybere plan end det umiddelbare (ibid., pp. 271-272). Kvalitative undersøgelsesmetoder er særligt brugbare ved sammenhænge, der er komplekse og hvor der er tale om en induktiv, eksplorativ og idiografisk præget forskningsstrategi (ibid., p. 271). Ydermere benævnes for eksempel interview, casestudier, dokumentstudier og feltstudier som kvalitative undersøgelsesmetoder (ibid.). Ved kvalitative undersøgelser forekommer der ofte en høj validitet, mens der ofte kan forekomme en lav reliabilitet (ibid.).

Kvantitative metoder er forbundet med en logisk-empirisk forskningstradition inden for naturvidenskaberne (Rønn, 2011, pp. 167+274). Det afgørende ved de kvantitative undersøgelser er muligheden for at kvantificere, hvilket vil sige at vise hyppigheden i forekomsten af det fænomen, som undersøges (ibid., p. 274). Det er derfor nødvendigt med hårde data, som er af en ensartet karakter og dermed er tællelige, som for eksempel kan bearbejdes og opgøres statistisk, hvilket for eksempel kan omhandle den procentvise forekomst af et fænomen (ibid.). Den præcise operationalisering af et fænomen er afgørende ved kvantitative metoder (ibid.). Kvantitative undersøgelser er brugbare ved sammenhænge der er 'kvalitativt' velbelyste, men hvor omfanget af et givet fænomen er uvis eller forbundet med stor usikkerhed og der er ofte en deduktiv, hypoteseafprøvende og nomotetiske (lovsøgende) forskningsstrategi (ibid.). Der stilles dermed store krav til præcision, operationalisering og valg af population ved kvalitative undersøgelser, for at der kan være tale om egentlig nomotetisk, generaliseret viden om et givent fænomen (ibid., p. 275). Kvantitative undersøgelsesmetoder kan for eksempel være spørgeskemaundersøgelser med lukkede svarkategorier (for eksempel 'ja' eller 'nej' svarmuligheder), feltobservation med 'faste' skemaer for observation (for eksempel antal markeringer fra eleverne i timen), hvilket er med til skabe tællelighed for iagttagelserne og interview med 'lukkede spørgsmål' (ibid., p. 274). Der forekommer generelt høj reliabilitet ved kvantitative undersøgelser, mens der ofte forekommer stor usikkerhed omkring validitet (ibid., p. 275).

Der vil senere i analysen og diskussion være en nærmere undersøgelse af de forskellige teorier i forhold til deres videnskabsteoretiske ståsteder, herunder også de anvendte metoder.

Den metodiske fremgangsmåde

I dette afsnit vil der være en kronologisk beskrivelse af processen, som danner baggrund for redegørelsen i dette speciale. Formålet med denne beskrivelse er at give læseren et indblik i de overvejelser og tanker, der ligger bag specialets opbygning.

Litteratursøgning

I dette afsnit beskrives processen i forbindelse med den indledende litteratursøgning med henblik på at skabe gennemsigtighed og indsigt i beslutninger angående den udvalgte litteratur. Der er afslutningsvis i dette afsnit en kort oversigt over søgningerne.

Eftersom dette ikke er et emne, som jeg tidligere har beskæftiget mig med, har jeg måttet starte fra bunden med at finde litteratur, dog havde jeg en formodning om at Sigmund Freud ville være relevant i forhold til belysningen af drømme. Endvidere har jeg gennem min tidligere supervisor ved Universitetsklinikken, som jeg spurgte til råds omkring emnevalg til specialet, fået anbefalet Ole Vedfelt og Donald Meltzer. Endvidere har jeg gennem samtaler med andre studerende på universitet fået anbefalet at se nærmere på Carl G. Jung og Erich Fromm.

Dette resulterede i, at da jeg skulle til at søge litteratur gennem Aalborg Universitets Bibliotek (AUB) via deres database Primo, så blev min første litteratursøgning at finde materiale i forbindelse med Freud og drømme, så den første søgning var ”Sigmund Freud”, hvilket ledte mig hen til Freuds mest berømte værk ’*Drømmetydning*’. Der findes dog ganske meget materiale omkring Freud, både som er skrevet af ham selv, men også hvor han er beskrevet af andre. Derfor gik jeg videre med en søgning på ”Freud + drømme”, for at opnå en fornemmelse af det materiale der fandtes af Freud, men også af andre forfattere omkring Freud og drømme. Herefter blev litteratursøgningen udvidet til de forfattere, som jeg havde fået anbefalet af andre, hvilket ledte til en søgning efter litteratur fra ”Ole Vedfelt”, ”Donald Meltzer”, ”Erich Fromm” og ”Carl G. Jung”, dog stadig med fokus på hvorvidt litteraturen havde forbindelse til drømme.

På baggrund af Freuds berømte værk omkring drømme, så valgte jeg også at benytte ”drømmetydning”, som et søgeord. Dog var det også nødvendigt at præcisere dette nærmere, hvilket skete igennem en kombination ”drømmetydning + Freud” og ”drømmetydning + psykoanalyse”, som et forsøg på at undgå diverse

selvhjælpsbøger med tydninger af drømme, hvilket også er beskrevet neden for i den nærmere bearbejdning af litteraturen.

Endvidere ønskede jeg også en ganske bred litteratursøgning, for at få en bedre fornemmelse af det materiale, der var tilgængeligt omkring emnet, drømme. Derfor valgte jeg at benytte søgeordet ”drømme”, for så at se alle forslagene fra bibliotekets søgemaskine igennem. Under denne søgning var der flere af de tidligere nævnte forfattere, som dukkede op igen, men også mange andre forfattere her i blandt John Allan Hobson. Jeg valgte også at lave en søgning på ”John Allan Hobson”, da jeg blev klar over, at han havde forfattet bøger med en fysiologisk forståelse af drømme. Som et forsøg på at indsnævre og sikre, at jeg havde fundet nok materiale med det ønskede fokusområde, så valgte jeg også at søge på ”drømme + Freud” og senere ”drømme + psykoanalyse”. På den måde kunne jeg dobbelttjekke med resultaterne og de bøger jeg allerede havde valgt ud.

Aalborg Universitetsbibliotek (AUB)

Database: Primo

Søgeord:

- Sigmund Freud
- Freud + Drømme
- Ole Vedfelt
- Donald Meltzer
- Erich Fromm
- Carl G. Jung
- Drømmetydning
- Drømmtydning + Freud
- Drømmetydning + Psykoanalyse
- Drømme
- John Allan Hobson
- Drømme + Freud
- Drømme + Psykoanalyse

Det var endvidere muligt gennem Aalborg Universitets Bibliotek (AUB), at søge efter relevante artikler i forskellige databaser. I denne sammenhæng var fokus hovedsaligt på at finde artikler omkring det neurologiske perspektiv på drømme.

Aalborg Universitetsbibliotek (AUB)

Databaser: Scopus, Psychoanalytic Electronic Publishing, PubMed, Sagejournals + Neurosciences Abstracts

Søgeord:

- Dream
- Dreams
- Dream + John Allan Hobson
- Dream research

Der blev endvidere ud fra de udvalgt artikler vist relaterede artikler både hos Scopus og Science Direct. Grunden til at jeg ønskede at undersøge hvilke artikler, der var at finde på området, var for at sikre at jeg havde den nyeste viden inden for den biologiske forståelse af drømme. Det er mit ønske at benytte artiklerne til at supplere den allerede indsamlede litteratur med relevante forskningsartikler omkring drømme.

Bearbejdning af litteraturen

I dette afsnit vil der være en beskrivelse af hvordan den oprindelige litteratur fra litteratursøgningen er blevet bearbejdet samt hvilke fravalg og overvejelser herom, der har fundet sted. Denne bearbejdning har til formål at sikre kvaliteten af den anvendte litteratur.

Som tidligere nævnt var der indledningsvis en ganske bred litteratursøgning i forhold til problemformuleringen, hvilket resulterede i en indsamling af ganske meget og forskelligt materiale. Herefter blev der indledt et forsøg på at danne overblik over det indsamlede materiale og derefter en nøje undersøgelse af litteraturen. Gennem denne undersøgelse blev der hovedsagligt fokuseret på litteraturens fokus, forfattere og relevante interne referencer. Med henblik på litteraturens fokus forstås hvor vidt, der var et tilstrækkelig relevant psykologisk fokus, som indeholdte det ønskede fokus på drømme ud fra problemformuleringen.

De nedenstående eksempler er på bøger, der er blevet fravalgt på grund af deres irrelevante fokus på drømme i forhold til problemformuleringen.

Eksempelvis bøger, som indeholdte beskrivelser af den psykologiske forståelse af drømme, dog var der ligeledes stor fokus på kunst og dennes udvikling i relation til

drømme. Dette ses for eksempel ved '*Dreams 1900-2000: Science, Art, and the Unconscious Mind*' af Lynn Gamwell fra år 2000.

Endvidere var der også bøger med et filosofisk fokus på drømme, hvilket ikke var relevant i forhold til dette speciale. Det kunne for eksempel være '*Dream and Existence*' af Michel Foucault & Ludwig Binswanger fra år 1993.

Der er også blevet fravalgt bøger, hvor der har været fokus på mareridt, på trods af dette er et spændende felt så er det ikke relevant i forhold til problemstillingen ved dette speciale. Det kunne for eksempel være '*The Dream Experience – A Systematic Exploration*' af Milton Kramer fra år 2007.

Ydermere var der også ganske mange bøger med fokus på drømme som visioner, fremtidsønsker og hvordan det var muligt for individet at nå disse mål. I forbindelse med dette var der også flere bøger, som tilbød hjælp til hvordan en person kunne opnå viden og selverkendelse gennem tydningen af drømme, for eksempel '*Dialog med dine drømme*' af Pia Skogemann fra år 2003.

Der var endvidere også litteratur med udelukkende fokus på '*lucide dreams*', hvilket er drømme, hvor den drømmende er klar over, at denne drømmer. Dette er altså en form for drømme, men ganske specifik og dermed ikke passede ind i specialet på baggrund af problemformuleringen. For eksempel '*Lucide dreaming: the Paradox of Consciousness during Sleep*' af Cecilia Green & Charles McCreery fra år 1994.

Ydermere var der også adskillig sekundær litteratur med reference til primærlitteraturen, dog blev ikke alle disse sorteret fra, da visse indeholdte nye perspektiver, mens andre derimod blot var en gengivelse af primærlitteraturen, hvorfor jeg valgte at fokusere hovedsagligt på primærlitteraturen frem for diverse sekundære kilder.

Endvidere fandt jeg gennem nærmere undersøgelse, at det ikke var relevant i forhold til dette speciale at inddrage Donald Meltzers '*The Kleinian Development*' fra år 2008, eftersom at den har en meget dybdegående beskrivelse af den kleinianske teoris udvikling ikke var særlig relevant i forhold til specialets problemformulering.

I forbindelse med tidligere anbefalet litteratur, så har jeg valgt at undlade at have et selvstændigt afsnit omkring Ole Vedfelts helhedsforståelse af drømme, som beskrives i '*Drømmenes dimensioner*' fra år 2007. Dog har jeg valgt at benytte bogen som inspirationskilde, sekundær kilde og til at skabe overblik, da det er en bog som til dels har den samme tilgang til drømme, som jeg har i dette teoretiske speciale, nemlig at beskrive, analysere og diskutere forskellige drømmeforståelser.

Ydermere har jeg valgt ikke at inddrage psykologiske drømmeforståelser af Alfred Adler, Erich Fromm og Ullman & Zimmerman, da disse er blevet kritiseret for ikke at være tilstrækkeligt gennemarbejdede (Vedfelt, 2007, pp. 150-169). Dog er deres drømmeforståelser kommet til udtryk igennem Calvin S. Halls drømmeforståelse, da disse teoretikere også er af den forståelse at drømmene kun indeholder elementer, der er blevet oplevet i vågen tilstand (ibid., p. 164).

På trods af et ønske om at være favnende i forhold til inddragelsen af forskelligt litteratur, så har jeg fundet det essentielt, at litteraturen har været brugbar i forhold til besvarelsen af problemformuleringen. Der er i problemformuleringen lagt vægt på at beskrive drømmefænomenet ud fra en psykologisk og fysiologiske forståelse, men i den forbindelse, så ønskes der ikke et større fokus på børn og drømme, på fortolkningen af drømme og det praktiske arbejde med drømme i psykologisk praksis, på en udforskning af mareridt eller på specifikke arter af drømme, som for eksempel lucide dreams. Af hensyn til problemformuleringen og dermed det ønskede problemfelt, så er der ikke plads i dette speciale til at lave en yderligere undersøgelse af disse områder.

Den redegørende proces

Igennem processen med at skabe redegørelsen i dette speciale har jeg nærstuderet adskillige bøger og dannet et overblik over de væsentlige teoretikere, både inden for det psykologiske og fysiologiske perspektiv, hvilket også har betydet, at jeg har foretaget en yderligere selektionsproces.

Jeg har indledningsvis i redegørelsen valgt at have et kort afsnit med fokus på den historiske udvikling af drømmeforståelse samt den tidlige fysiologiske og psykologiske drømmeforståelse. Der er i dette afsnit fokus på den overordnede forståelse af drømme igennem tiderne, for at give et indblik i drømmes betydning og rolle igennem tiden. Det er endvidere min mening, at det er nødvendigt med denne historiske forståelse af udviklingen af drømmeforståelserne, eftersom en grundig forståelse af fortiden bidrager til en bedre forståelse af nutiden.

Til redegørelsen af Sigmund Freuds drømmeforståelse, så startede jeg med at læse Sigmunds Freuds *'Drømmetydning'*, bind I og II, for herefter at være bedre i stand til at redegøre for Freuds forståelse. Grunden til at jeg valgte at læse denne teori

udelukkende før sekundære forfatteres forståelser af Freud var en bevidst handling. Det er min personlige opfattelse, at der findes tilhængere og modstander af den freudianske teori og jeg ønskede, at danne mit eget indtryk uden prægning af andre forfatteres synspunkter. Det var en svær og langsommelig proces, eftersom Freuds hovedværk *'Drømmetydning'* er fra en anden tid, hvor det oprindelige værk er fra år 1900. Den udgave jeg har læst er en oversættelse fra 1960, men der forekommer alligevel sproglige barrierer i form af gammeldags sprog og vendinger, men begge bind er endvidere også præget af forskellige tilføjelser og til tider er det hele ganske ustruktureret. Efter den teoretiske redegørelse af Freuds forståelse af drømme, så valgte jeg at supplere med sekundære kilder, for at have et bredere perspektiv på Freuds forståelse, men også for at hjælpe med at konkretisere forståelsen.

Til redegørelsen af Carl G. Jungs drømmeforståelse har fremgangsmåden været den samme som ved afsnittet omkring Freud. Jeg er startet med primær kilden for at opnå min egen forståelse, hvor efter jeg har suppleret med sekundære kilder.

Endvidere har jeg inden for det psykologiske perspektiv valgt at benytte et kognitionspsykologisk perspektiv på drømmeforståelsen af Calvin S. Hall.

Med henblik på det fysiologiske perspektiv på drømmeforståelse, så startede jeg med at danne mig et overblik over udviklingen af denne forståelse. Gennem redegørelsen af den historiske udvikling af drømme, især inden for fysiologien, så fik jeg en forståelse af, at det var nødvendigt at lave et afsnit med fokus på opdagelsen af REM søvn og herunder en grundig forklaring af hvad REM søvn er. Jeg har valgt at lave en opdeling, således at der er fokus på opdagelsen af REM søvn og REM søvn samt efterfølgende på de væsentligste fysiologiske teorier om drømme, som har fundet sted efter opdagelsen af REM søvn, da denne opdagelse var banebrydende for den fysiologiske forståelse af drømme. Jeg har endvidere valgt at fremhæve især to teorier af Hobson & McCarley og Solms, eftersom det er mit indtryk gennem studiet af drømme, at disse især er væsentlige. Endvidere har der inden for det fysiologiske perspektiv været visse engelske betegnelser, som jeg har valgt at bevare, for ikke at miste betydning i oversættelsen.

Den analyserende proces

Af hensyn til bevarelsen af overblikket har jeg valgt at opdele analysen på samme måde som ved redegørelsen, nemlig i tre overordnede dele. Den første del er det

psykologiske perspektiv, den anden del er det fysiologiske perspektiv og til sidst vil der være et afsnit med fokus på de psykologiske og fysiologiske drømmeforståelser i forhold til hinanden.

Mens der i den redegørende del er blevet beskrevet forskellige teoretiske forståelser af drømme, bliver der i den analyserende del af specialet fokuseret på at strukturere og forklare mulige sammenhænge eller modsætninger inden for de forskellige drømmeforståelser.

Indledningsvis er der i det psykologiske perspektiv fokus på, hvordan Freud, Jung og Hall forstår drømme, bevidstheden, drømmens kilder og drømmens retning. I det fysiologiske perspektiv er der indledningsvis fokus på, hvordan de fysiologiske drømmeforståelser kan forbindes eller adskiller sig fra hinanden. Ydermere er der i hvert perspektiv fokus på undersøgelsesmetoderne hos de forskellige teorier.

Formålet med at undersøge hvorvidt der er sammenhænge eller ikke sammenhænge mellem de forskellige drømmeforståelser er for at få en bedre forståelse af de forskellige drømmeforståelser samt for at diskutere i diskussionen hvad der kan ligge til grund for eventuelle forskelligheder eller sammenhænge.

Den diskuterende proces

Formålet med denne diskussion er at få skabt refleksion omkring de forskellige drømmeforståelser på baggrund af forskellige problematikker i forhold til de enkelte teorier i forhold til overvejelser omkring reliabilitet, validitet og generaliserbarhed.

Endvidere vil der være nogle refleksioner i forhold til elementer ved drømmeundersøgelser generelt og i forhold til de enkelte perspektiver. Der vil også afslutningsvis være en diskussion af metode og videnskabsteori.

Drømmeforståelserne er igen opdelt i forhold til de tre overordnede dele i specialet, der forekommer dog andre opdelinger under hvert perspektiv, hvilket skyldes de forbindelser, som er blevet fundet i analysen mellem de forskellige drømmeforståelser. Derfor vil der inden for diskussion af de psykologiske drømmeforståelser først være fokus på Freud og dernæst Jung, efterfulgt af en kognitionspsykologisk forståelse af Hall. Ved de fysiologiske drømmeforståelser er en diskussion af Hobson & McCarley og Solms. Dernæst vil der så være de mere overordnede problematikker, som er beskrevet i starten af dette afsnit. Efter en diskussion af det metodiske og videnskabsteoretiske vil der afslutningsvis være

refleksion omkring dette speciale i forhold til de overvejelser der er blevet fremhævet i forhold til de forskellige teorier.

Redegørelse

I dette afsnit vil der indledningsvis være en redegørelse af den historiske udvikling af drømmeforståelser gennem tiden, herunder den tidlige fysiologiske udvikling af drømmeforståelsen og den tidlige psykologiske drømmeforståelse. Dernæst vil der være et psykologisk perspektiv på drømme, efterfulgt af et fysiologisk perspektiv på drømme.

Den historiske udvikling

Det er muligt at spore vigtigheden af drømme tilbage til de tidligste optegnelser af menneskets færden (Parker & Parker, 1987, p. 11). I oldtiden blev drømme set som overnaturlige budskaber fra guderne, hvis formål var at vejlede, advare eller opmuntre (Ullman & Zimmerman, 1983, p. 37). De gamle egyptere havde også denne opfattelse af drømme og en af de første sammenhængende skildringer af drømme, som kaldtes '*Chester Beatty papyrusrulle*' stammede fra Egypten cirka år 2000 f.kr (Parker & Parker, 1987, p. 11; Ullman & Zimmerman, 1983, p. 37). I denne "*drømmebog*" i form af en papyrusrulle blev gode og onde drømme beskrevet, men den indeholdte også et system af modsætninger, associationer og ordspil (Ullman & Zimmerman, 1983, p. 37). Det kunne for eksempel være, hvis en person drømmer om døden, så vil denne leve længe (modsætning) og for eksempel om hvordan det egyptiske ord for balder mindede om ordet for forældreløs, så hvis en person drømte om sin egne blottede balder betød det, at dennes forældre ville dø (ibid.). I denne tidsperiode var drømme et redskab, som guderne benyttede sig af til at sende meddelelser af en hjælpende og vejledende karakter til mennesket (ibid.). Disse meddelelser var eftertragtede, men for opnå en betydelig drøm måtte der forskellige indvielsesceremonier til, som blev udført af præster (ibid.). Præsterne var i stand til at påkalde og tyde disse drømme, og de blev i Egypten blandt andet kaldt for '*Det hemmeliges herrer*' (ibid.).

Hos Babylonerne blev drømmene set som nødvendige forudsætninger for velstand og sikkerhed (ibid., p. 38). Babylonerne ledte altid efter information omkring fremtiden, hvilket også gjorde at de sammensatte deres drømme med oplevelser fra den vågne tilstand, og opfattede det herefter som varslinger (ibid.). Eksempelvis kunne en drøm

om dødt kvæg efterfulgt af en tørkeperiode danne grundlag for en forståelse at dødt kvæg varslede tørkeperioder (ibid.).

Assyrerne havde også drømmebøger og det menes, at den assyriske konge Assurbanipal (ca. 669-626 f.v.t.) havde bøger i sit bibliotek med udlægninger af drømme fra år 2000 f.v.t. (Parker & Parker, 1987, p.13). Der var også fundet tavler fra biblioteket, hvor der var beskrevet drømmeformler, som indeholdte bestemte antagelser af betydningen af drømmesymboler fra begyndelsen af historisk tid (Ullman & Zimmerman, 1983, p. 38).

De tidlige jødiske drømmeforståelser minder om de egyptiske (ibid.). Jøderne havde udviklet en monoteistisk religion, hvor alle guddommelige og gode drømme stammede fra Jahve (ibid.) Jahve så drømme som et redskab til at komme i direkte kontakt med det udvalgte folk og herved vejlede folket til et bedre liv (ibid.).

De fleste bibelske drømmefortolkninger indeholdte både en forståelse af drømme som forudsigelser af fremtiden og som budskaber fra Gud eller andre overnaturlige kræfter (Blechner, 2001, p. 6). For eksempel i Jakobs drøm var der en besked fra Gud, at Jakob ville blive faderen af et stort folk (ibid.). Et senere eksempel var da Josef tydede faraoens drøm, som en forudsigelse af fremtiden for Egypten, hvilket gjorde faraoen i stand til at forberede landet (ibid.).

Grækerne gjorde brug af egyptiske, assyriske, jødiske, babyloniske og persiske drømmeteorier (Parker & Parker, 1987, p. 13). De havde endvidere tanker om, hvordan drømme kunne have betydning for rejser og erobringstogter (Ullman & Zimmerman, 1983, p. 40). Det ses for eksempel i den homeriske periode, hvor det var i en drøm, at Zeus blev anmodet om at indvie Agamemnon i visdommen, som senere resulterede i den græske belejring af Troja (ibid.). Senere blev den græske overbevisning, at drømmen havde en karakter af helbredelse, hvilket førte til dannelsen af forskellige kulturer, som fokuserede her på (ibid.).

Der forekom forskellige udlægninger af, hvilken betydning forskellige drømmesymboler havde inden for de forskellige retninger af drømmeforståelser (Parker & Parker, 1987, p. 13). For eksempel mente grækerne, at en slange symboliserede sygdom og fjendskab, mens assyrerne mente, at hvis der blev drømt at personen greb en slange, så ville personen stå under en engels særlige beskyttelse (ibid.). Jøderne mente eksempelvis, at hvis den drømmende drømte, at denne blev bidt af en slange, så ville drømmerens indtægt fordobles, hvorimod egypterne mente, at forekomsten af en slange i drømme betød en bilæggelse af en strid (ibid.). Det er

muligt at se disse modsatrettede og forskellige forståelser af drømmesymboler, som et udtryk for de forskellige drømmeforståelsers prægning af de forskellige traditioner, som fandtes i disse tider.

Ved det 4. århundrede viste Platon interesse for, at forstå hvilken indvirkning drømme havde på en persons liv og fik en forståelse af drømme, som afsløring af menneskets sande natur (Parker & Parker, 1987, p. 13). I det 5. århundrede beskrev Heraklit, at når et menneske sov, så skete en tilbagetrækning til en privat verden, hvilket var en overraskende forståelse, da drømmens indhold hidtil havde været påvirket af det guddommelige (Ullman & Zimmerman, 1983, p. 41). Mens Demokrit var af den opfattelse, at visse personer og objekter var i stand til at manifestere sig, således at de trængte igennem den sovendes bevidsthed (ibid.).

Den største fornyer af drømmeforståelse var Aristoteles, som reducerede forståelsen af drømme til et udtryk for sanseaktivitet (ibid., pp. 41-42). Det var ifølge Aristoteles muligt for læger at benytte drømmen, som en måde at opdage lidelser eller fejlfunktioner i kroppen, som endnu ikke havde manifesteret sig som ydre symptomer (ibid., p. 42). Denne nyere forståelse stemte overens med Hippokrates' drømmeforståelse, som var opnået tidligere gennem en undersøgelse af drømmesymboler (Parker & Parker, 1987, p. 15; Ullman & Zimmerman, 1983, p. 42).

I midten af det 2. århundrede e.Kr. skrev Artemidorus af Efesus 5 bøger på baggrund af sine erfaringer, overleveringer og bøger omkring drømmetydning, som op til Sigmund Freud dannede grundstene i de fleste tydningssystemer (Ullman & Zimmerman, 1983, p. 43). Artemidorus havde fokus på den praktiske model af forståelsen af drømme og var af den forståelse, at drømmene ofte var fortsættelser af dagens forskellige aktiviteter (ibid.).

I takt med at den videnskabelige metode til fremskaffelse af viden fik mere fat, så tog intellektuelle og rationalister kraftig afstand fra de tidligere forståelser (ibid., p. 46). Der begyndte at komme litteratur fra verdslige forfattere og digtere omkring drømme (ibid.). Der går næsten 2000 år kun med udvidelser og omstruktureringer af de forskellige begreber inden for drømmeforståelser og drømmens væsen (ibid.). Videnskabens tidsalder flyttede sig fra overtro og tidligere forestillinger og drømmeforståelsen rettede sig mod, at drømmen var en af psykens mange funktioner og var i stand til at berette om den drømmendes egen natur (ibid., p. 47).

Den tidlige fysiologiske drømmeforståelse

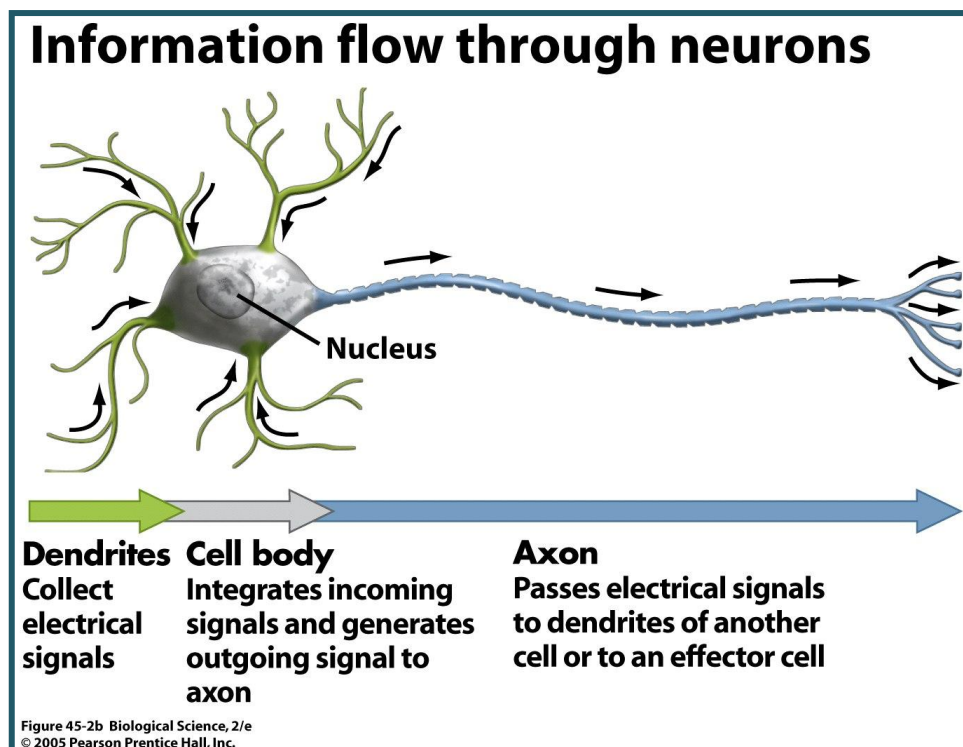
Med henblik på begyndelse af den fysiologiske drømmeforståelse, så startede den allerede ved den klassiske periode i Grækenland ved diskussionen angående sjælens placering, om det var i hjertet eller hjernen (Hobson, 1988, p. 86). Mens Aristoteles (384-322 f.Kr.) spekulerede på om sjælen boede i hjertet, så fandt Galen (129-199 e.Kr.) som den første, gennem eksperimenter med berberaber avanceret eksperimentalt bevis for at kunne lokalisere sjælen i hjernen, da pres på hjernen resulterede i bevidstløshed og den samme effekt ikke forekom ved pres af hjertet (ibid.). Gennem renæssancen blev Galens teori om hjernen, som stedet for sjælen forstærket og den moderne æra af empirisk neurovidenskab blev startet i forbindelse med Leonardo da Vinci (1452-1519), som begyndte at beskrive de anatomiske detaljer af hjernens strukturer og Versalius (1514-1564), som begyndte at lave en nøje dissektion af den menneskelige hjerne (ibid., p. 87). Den britiske anatomist Thomas Willis (1621-1675) lokaliserede bevidsthed til vævet af hjernen og fokuserede også på hjernens ventrikler, som der i dag vides at indeholde funktionel vigtig væske, hvilket kaldes cerebrospinalvæske, som både er en beskyttelse for hjernen mod stød og en form for indre bad, hvor vigtige kemikalier langsomt siver fra den ene del af hjernen til den anden del (ibid.).

Den engelske anatomist Charles Bell (1774-1842) og den franske elektrofysiolog Francois Magendie (1783-1855) interesserede sig begge for nerve impulser samt de elektriske værdier af perifere nerver, altså de tynde strukturer der leder signaler til musklerne (skaber bevægelse) og fra sanseorganerne og huden til det centrale nervesystem (skaber sensation) (ibid., p. 89). Det er disse to veje der tilsammen danner basis for refleks aktivitet (ibid.). Det blev derfor muligt efter disse opdagelser, at identificere sjælen som elektricitet og senere analyseret som stadig forandring af ioner over nervemembranen (ibid., p. 90).

Hermann von Helmholtz (1821-1894) var faderen til den moderne perceptions fysiologi og var den første videnskabsmand, der foreslog, at hjernen måske kunne kommandere bevægelser i drømme og dermed var i stand til at forbinde sensoriske billeder af en passende karakter til disse kommandoer (ibid., pp. 25-26). En af Helmholtzs studerende var Wilhelm Wundt (1832-1920), som grundlagde det første laboratorium, der udelukkende var til eksperimentel og fysiologisk psykologi (ibid., pp. 29-30). Det var Wundts overbevisning, at psykologien ved drømme måtte

komme fra hjernes fysiologi under søvn (ibid., p. 30). Han formodede også, at visse hjerneregioner ville være mere eller mindre aktive i forhold til andre områder ved drømme, hvilket senere blev bevidst gennem moderne fysiologi (ibid.).

Den spanske neuroanatomist Santiago Ramón y Cajal (1852-1934) anses for at være faderen af den moderne neurobiologi (ibid., p. 90). Ramón y Cajal arbejdede ud fra en ide, om at neuroner både var transducere, ledere og transmittere af elektriske impulser (ibid., p. 100). Stimuli energi kan berøre organismen fra den ydre verden, som kan blive omdannet til elektriske signaler (*the transducer function*) og disse omdannede signaler ledes til cellens krop og ned til axonet (*the conductor function*) (ibid.). Hver celle påvirkede hinanden ved at konvertere de ledte elektriske signaler til kemiske beskeder (*the transmitter function*) (ibid.). Han kom korrekt frem til at informationen kom fra dendritter til cellens krop og så via axon til den næste celle (ibid.), hvilket er illustreret neden for. Denne forståelse af forløbet af information fra dendritterne til celle kroppen var med til at skabe grundlag for videre forskning og af betydning for den fysiologiske forståelse af drømme (ibid.).

Billede fra: <http://www.uic.edu/classes/bios/bios100/lectures/nervous.htm>

Den tidlige psykologiske drømmeforståelse

Nogle af de første psykologiske drømmeforståelser kom blandt andet fra den franske videnskabsmand Alfred Maury (1817-92), som formentlig var en af de første til at forsøge lave systematiske, bevidste eksperimenter ud fra sine egne søvn- og drømme tilstande og Hervey de Saint-Denis (1822-1892), som også praktiserede systematisk selvobservation med drømmedagbøger og havde fyldt et værk på 22 bind med sine selvobservationer og hypoteser i relation til drømme (Hobson, 1988, pp. 32+35). Maurys interesseområde var de visuelle oplevelser, som fandt sted ved begyndelsen af drømme samt hvordan tilføjelsen af ydre stimuli inden søvn kunne ses i forbindelse med skabelsen af visuelle billeder i drømmen (ibid., p. 32). Mens Herveys interesse var at vise, at vilje ikke nødvendigvis blev ophævet under drømme (ibid., p.35). I Herveys forståelse var drømme en repræsentation af sjælens syn på de objekter, som fyldte tankerne og mente dermed ikke, at drømme var gengivelser af billeder, der var lagret i hukommelsen, som Maury mente (ibid., p. 36).

Det psykologiske perspektiv

I dette psykologiske perspektiv vil blive indledt med en præsentation af Sigmund Freud og efterfølgende en gennemgang af hans forståelse af drømme. I det efterfølgende afsnit er der fokus på Carl G. Jung og hans drømmeforståelse. Efter dette afsnit vil der være fokus på Calvin S. Hall og hans drømmeforståelse. Afslutningsvis vil der være en opsummering af det psykologiske perspektiv.

Sigmund Freud

Præsentation

Sigismund Schlomo Freud blev født i 1856 i Freiberg, Moravia af Jacob Freud, en uldkøbmænd, og hans tredje kone Amalia (Bulkeley, 1997, p. 14). I 1860 flyttede familien til Wien, hvor Freud voksede op og levede indtil Tysklands magtovertagelse i 1938 tvang ham til at flygte til London, hvor han døde i 1939 (ibid.).

I årene 1873-1881 studerede Freud ved universitetet i Wien, hvor han fik en medicinsk uddannelse (ibid., p. 15). I foråret 1882 mødte han Martha Bernays, som han indenfor to måneder blev forlovet med (ibid.). I løbet af de næste fire år byggede han en praksis op, hvor han behandlede patienter, der led af hysteria, neuroser og andre mentale forstyrrelser, men fortsatte dog med den forskning, der var plads og tid til (ibid.). I september 1886 bliver han gift med Martha og i årene 1887-1895 får de 6 børn sammen (ibid.). I 1896 mister Freud sin far og dette tab påvirker ham meget, hvilket han beskriver i breve til sin ven, Wilhelm Fliess (en øre og næse specialist fra Berlin) (ibid.). Tidligt i 1898 fortæller Freud sin ven, Fliess, at han er begyndt at skrive en bog om drømme og da bogen er færdig i efteråret 1899 får Fliess tilsendt en kopi (ibid.).

Introduktion

I sit hovedværk *'The Interpretation of Dreams'* (på dansk: *'Drømmetydning'*) fra 1900 analyserede og fortolkede Sigmund Freud sin drøm (i dag kendt som *'The Dream of Irma's Injection'*) fra 23.-24. juli i 1895 og denne drøm, som er afbildet nedenfor, blev grundlæggende for den senere udvikling af Freuds teorier (Bulkeley,

1997, p. 14; Freud, 1960, p. 95). Det meste af Freuds arbejde blev skabt direkte ud fra hans egne drømme og livsoplevelser (Bulkeley, 1997, p. 14).

Drøm natten mellem 23. og 24. juli 1895

En stor sal — mange gæster, som vi tager imod. — Blandt dem Irma, som jeg straks trækker til side ligesom for at besvare hendes brev og gøre hende bebrejdelser, fordi hun endnu ikke har »akcepteret« løsningen. Jeg siger til hende: »Hvis du stadig har smerter, er det virkelig kun din egen skyld«. — Hun svarer: »Hvis du vidste, hvilke smerter, jeg nu har i halsen, maven og underlivet — det er, som om jeg skal kvæles«. — Jeg bliver forfærdet og ser på hende. Hun ser bleg og ophovnet ud; jeg tænker, at jeg alligevel må have overset noget organisk. Jeg tager hende med hen til vinduet og kigger hende i halsen. Hun viser nogen utilbøjelighed hertil, ligesom kvinder, der har protese. Jeg synes, at det er overflødigt for hendes vedkommende. — Nu åbner hun munden helt, og i højre side finder jeg en stor hvid plet; et andet sted ser jeg brede, gråhvide skurudannelser på nogle ejendommelige krusede partier, der åbenbart har samme form som næsemusklerne. — Jeg tilkalder hurtigt dr. M., der gentager og bekræfter undersøgelsen... Dr. M. ser helt anderledes ud end normalt; han er meget bleg, halter og har skægløs hage... Min ven Otto står nu også ved siden af hende, og min ven Leopold perkuterer hendes overkrop og siger: »Hun har en for-tætning forneden til venstre«, og peger også på et infiltreret hudparti på venstre skulder (hvilket jeg, ligesom han, kan mærke, trods kjolen)... M. siger: »Der er ingen tvivl, det er en infektion, men det gør ingenting; der vil støde dysenteri til, og giften vil blive udskilt...« Vi ved også direkte, hvor infektionen stammer fra. Otto har nylig, da hun følte sig utilpas, givet hende en injektion med et propylpræparat, propylen... propionsyre... Trimethylamin (hvis formel jeg ser trykt for mig med fede typer)... Den slags injektioner bør ikke foretages så letsindigt... Sandsynligvis var sprøjten heller ikke ren.

Billede skannet fra: Freud, S., 1960. *Drømmetydning I*. Oversat af Mogens Boisen Hans Reitzel. P. 95

Freud havde i adskillige år arbejdet med psykiske forstyrrelser i form af hysteri og tvangsneuroser og med inspiration fra sin tidligere læremester Josef Breuer, som havde opdaget, at det var muligt gennem analyse at forbinde neurotiske symptomer med tidligere oplevelser af en psykisk karakter og gennem analyse og opbrydning af den neurotiske forestilling, befri patienten for den (Vedfelt, 2007, p. 19). Freud var af den opfattelse at drømmen kunne ses som et symptom og drømme kunne tydes (Freud, 1960, p. 88; Vedfelt, 2007, p. 19). Freud arbejdede ud fra den samme metode, som han benyttede ved de neurotiske patienter, hvor de skulle meddele alle indfald og tanker, som trængte sig på hos dem inden for bestemte emner og det var her, at patienterne fortalte om drømme, hvilket gav ham en forståelse af, at drømme

kunne være del af den psykiske sammenkædning, som måtte følges tilbage i erindringen fra den patologiske ide (Freud, 1960, p. 90; Vedfelt, 2007, p. 19). Patienten skulle være afslappet, have en fokuseret opmærksomhed, være åben overfor hvad der skete indvendig og måttet ikke være kritisk overfor diverse indfald (Freud, 1960, p. 90; Vedfelt, 2007, p. 21). Denne metode kendes i dag, som '*den frie associations metode*' (Vedfelt, 2007, p. 21).

Freud fandt ud af gennem anvendelsen af denne metode, at drømmen ikke bør behandles som en helhed, men kun enkelte dele af drømmen burde gøres til genstand for opmærksomheden (Freud, 1960, p. 92). Dette var ifølge Freud med til at danne grundlag for en mulig undersøgelse af drømmens bagtanker og når de enkelte elementer blev ført tilbage til deres oprindelse, så kunne de forenes i en tydning (Freud, 1960, p. 92; Vedfelt, 2007, p. 21f).

Freuds drømmeforståelse

Igennem en analyse af Freuds egen drøm blev det tydeligt for Freud, at drømme ikke var meningsløse eller absurde, men at drømme havde en vigtig psykisk funktion (Freud, 1960, p. 109; Vedfelt, 2007, p. 20). Freud så drømmen som et fuldgældigt psykisk fænomen, nærmere bestemt en ønskeopfyldelse (Freud, 1960, p. 109). Det var nødvendigt for drømmen at blive sat i forbindelse med forståelige psykiske oplevelser fra den vågne tilstand og drømmen var bygget op af en yderst kompliceret psykisk aktivitet (ibid.). Freud mente endvidere, at det var muligt at sammenfatte, at enhver drøm havde en mening og psykisk værdi, samt at det ikke var sikkert, at meningen var ens ved alle drømme (ibid.).

Der forekom altså ifølge Freud både manifesteret og latent drømmeindhold, hvilket betød, at det manifesterede materiale kunne være af en negativ art, mens det latente materiale var ønskeopfyldelse (ibid., p. 119). Det var Freuds forståelse, at drømmene startede ud i et format af samme karakter som den vågne tanke, men herefter blev de forklædte, eftersom bevidstheden ikke var i stand til at acceptere drømmene (Vedfelt, 2007, p. 20). Den oprindelig drøm fik navnet '*den latente drøm*', men den forklædte drøm fik navnet '*den manifesterede drøm*', da det var den som blev erindret efter søvnen (ibid.). Det var ifølge Freud muligt at se drømmeindholdet som bestående af

et latent drømmeindhold, som overgik det manifesterede og som krævede tydning for at fremstå tydeligere (Freud, 1960, p. 141).

Det bevidste, ubevidste og førbevidste

Hos Freud var der et overvejende negativt syn på det ubevidste, hvis indhold han anså for at være af infantil seksuel form og hvis tænkemåde mindede om hallucinationer af en sindssyg (Vedfelt, 2007, p. 20).

Bevidstheden blev anset for at være den del af personligheden, som indeholdte logisk og rationel tænkning, hvor der var en afgrænsning mellem indre og ydre virkelighed og som kunne blive modificeret gennem indvirkning fra den ydre verden (ibid.). Ved det ubevidste var der derimod kaos, hvor den indre og ydre verden blev forvekslet, grænserne mellem tid og rum var ophævet og det var muligt for mentale forestillinger at flyde sammen (ibid.).

Der forekom ifølge Freud to former for ubevidst, hvor det ubevidste var ude af stand til at blive bevidst og det førbevidste kunne blive bevidst gennem bearbejdning af censuren og ved overholdelsen af visse regler (Freud, 1960, p. 478). Det førbevidste stod ifølge Freud, som en skærm i mellem det ubevidste system og bevidstheden, hvor det var muligt at forstå og anse det førbevidste, som en adgangsgivende og bestemmende over tilgangen til bevidstheden (ibid.).

I forbindelse med det førbevidste, så fremhævede Freud også, at når ønskeopfyldelsen var ukendelig eller forklædt, så var det udtryk for et forsvar mod ønsket og forsvaret gjorde, at ønsket ikke var i stand til at blive udtrykt på andre måder end i en forvrænget form (ibid., p. 123). Freud fandt, at der var ligheder mellem denne forvrængning og censur, hvilket ledte til drømmecensuren, som kan beskrives, som en funktion, der holdte de ubevidste ønsker i kontrol under søvnen (Freud, 1960, p. 124; Vedfelt, 2007, p. 22). Det var derfor ikke Freuds opfattelse, at drømmen var forstyrrende eller havde et ønske om at afbryde søvnen, men at dens funktion derimod var at være søvnens vogter (Freud, 1960, p. 189.).

Endvidere havde Freud også den forståelse, at ønsket i drømmen kunne være blevet vakt om dagen, men på grund af manglende tilfredsstillelse, så hørte det under det førbevidste system, eller det kunne være blevet dannet om dagen, men blevet forkastet og var derfor så trængt tilbage fra det førbevidste system til det ubevidste

system, eller det kunne være uden relation til hverdagen og være et ønske, der kom fra undertrykkelsen om natten og var formentlig ude af stand til at flytte sig fra det ubevidste system (ibid., p. 434). Det blev tydeligere for Freud gennem de talrige analyser, at ønsket i alle forvrængede drømme stammede fra det ubevidste og ikke kunne perciperes om dagen (ibid., p. 435). Endvidere mente Freud, at det bevidste ønske kun blev til drømmefremkalder, hvis det lykkedes for ønsket at få vækket et lignende ubevidst ønske, som det så forstærkede sig med (ibid.). Det ønske, som blev fremstillet i en drøm, måtte være infantilt og dermed var ønsket i drømmen vigtigt ifølge Freud (ibid., p. 436).

Drømmekilder

Det var Freuds opfattelse, at drømmens indhold havde forbindelse til tidligere opfattelser, at der i enhver drøm forekom en tilknytning til oplevelser, som havde fundet sted inden for et par dage og at der fandtes en kilde til drømmen, som satte gang i de ubearbejdede oplevelser (Freud, 1960., pp. 142-143). Med drømmekilder menes kilderne til de forestillinger, som dannede grundlag for drømmene (Vedfelt, 2007, p. 22). Freud beskrev tre overordnede kilder: somatiske kilder, dagsrester og infantilt materiale (ibid.).

Freud var af den opfattelse, at drømmenes konstellation udelukkende kom fra somatiske kilder, men at der altid var en forbindelse til psykisk kilder også (Freud, 1960, p. 185; Vedfeldt, 2007, p. 22). Ydermere gjorde Freud opmærksom på, at der forekom forskellige individuelle, fysiologiske og tilfældige forskelle i forhold til drømmene, for eksempel hvor intensiv den ydre stimuli var, hvor dyb søvn der forekom og hvor ofte ydre fysisk stimuli påvirkede en person frem for en anden person (Freud, 1960, p. 185).

Med henblik på dagsrester, så var Freud af den opfattelse, at betingelsen for drømmekilderne var, at en bestanddel af drømmeindholdet gentog et nyligt indtryk, hvad enten det var væsentlig eller ej (ibid., p. 152). Det var muligt at inddele dagsresterne i to underkategorier, ligegyldige indtryk som gik igen i det manifesterede og mere betydningsfulde begivenheder, som blev skjult på grund af deres betydning, men som kunne findes igennem grundig analyse (Vedfelt, 2007, p. 23).

Endvidere var det ifølge Freud muligt at der i drømmene optrådte elementer fra af infantilt materiale fra den tidlige barndom, som ikke var tilgængelige i hukommelsen i den vågne tilstand (Freud, 1960, p. 157). Det var ofte muligt at se elementer fra barndommen i drømmens manifesterede materiale, men det var også muligt at finde dette i det latente materiale ved nærmere analyse (Freud, 1960, p. 158; Vedfelt, 2007, p. 24). Desto mere drømmen blev analyseret, desto tydeligere blev sporet til barndomsoplevelsen, som dannede drømmekilden i det latente drømmeindhold (Freud, 1960, p. 164).

Drømmenes retning

Som beskrevet oven for var Freuds forståelse, at drømmene havde fodfæste i den drømmendes fortid, som det var muligt at finde frem til ved hjælp af analysen. Ifølge Freud havde drømmen en regredient karakter og regressionen forekom ved drømmeprocessen (Freud, 1960., p. 428).

Der blev beskrevet tre former for regression af Freud: en topografisk regression, en tidsmæssig regression og en formel regression (Vedfelt, 2007, p. 26). Ved den topografiske regression blev psyken opfattet som et landkort med en bevidsthed øverst og en ubevidsthed nedenunder, hvor tanker bevægede sig fra bevidstheden og videre ned i det ubevidste (ibid.). Ved den tidsmæssige regression var der fokus på tilbageføringen til begivenheder i barndommen (ibid.). Endelig var der den formelle regression, hvor udtryksformen af drømmene fik mere af en primitiv karakter end den vågne bevidsthed havde (ibid.).

Regressionen blev hos Freud set som et resultat af modstanden, der gik mod tankens fremtræden i bevidstheden ad den normale vej og på samme tid af en tiltrækning, der skete på tanken ved tilstedeværelsen af erindringer, som havde en særlig sensorisk styrke (Freud, 1960, p. 432).

Carl G. Jung

Præsentation

Carl Gustav Jung blev født i 1875 i en mindre by nær Basel, Schweiz og døde i en by nær Zürich i 1961 (Bulkeley, 1997, p. 28; Mattoon, 1984, p. 11). Han voksede op i et strengt, protestantisk hjem, hvor der herskede en dyster atmosfære sammen med sin

fader, der var sognepræst og sin moder, der var datter af en minister (Bulkeley, 1997, p. 28). Jung valgte at studere medicin, som et kompromis i mellem interessen i videnskabelig viden og fascinationen af naturens mysterier (ibid.). Han fandt hurtig interesse for psykiatri og i 1900 fik han en stilling ved Burholzli Mental Hospital i Zürich (ibid.). I 1903 blev Jung gift med Emma Rauschenbach og sammen får de i alt fire døtre og en søn (Mattoon, 1984, p. 12).

Igen gennem årene på hospitalet udviklede Jung forskellige terapeutiske teknikker, som skulle hjælpe hans patienter med at finde nye symboler og sandheder i deres ubevidste selv til afhjælpning af deres lidelser (Bulkeley, 1997, p. 28). I 1909 opsagde Jung sin stilling ved hospitalet, for at fokusere sin private praksis og fire år senere i 1913 forlod han også universitet (Mattoon, 1984, p. 11).

Introduktion

Carl G. Jung var udover Freud en af de mest indflydelsesrige drømmepsykologer fra det 20. århundrede (Bulkeley, 1997, p. 27). Jung udviklede ligesom Freud sine teorier omkring drømme ud fra sine egne drømmeoplevelser, men skabte ikke et stort hovedværk som Freud, dog diskuterede Jung drømme i næsten alt hvad han publicerede (ibid., pp. 28-30).

Det var Jungs forståelse, at drømme var et direkte og naturligt udtryk af den nuværende situation hos den drømmendes indre verden (ibid., p. 30). Hos Jung blev drømme forstået som udtryk for selvportrætter af den aktuelle psykiske tilstand, uden et ønske om at snyde den drømmende, men derimod som det bedst mulige udtryk (ibid.). Det var derfor også Jungs forståelse, at hvis drømme skulle forstås, så krævede det en forståelse af drømmenes sprog af billeder, symboler og metaforer (ibid.).

Ifølge Jungs grundlæggende forståelse, så benyttede mennesker det talte og skrevne sprog som udtryksform og denne form var fyldt med symboler (Jung, 1995, p. 20). Symbolets betydning rummede mere end som så, og blev af Jung set, som en levende og kreativ størrelse, hvis mest betydningsfulde egenskab var, at det kunne omdanne psyken, altså at det kunne om distribuere psykisk energi fra en måde at opleve på til en anden, på trods af det ikke blev forstået intellektuelt (Vedfelt, 2007, p. 69).

Den symbolske forståelse var i følge Jung ekstremt vigtig for den psykiske sundhed, mental stabilitet og balance (Jung, 1995, p. 52; Vedfelt, 2007, p. 66). Det var endvidere Jungs opfattelse, at det moderne menneske igennem civilisationsprocessen havde mistet den symbolske indstilling, hvilket blev kompenseret igennem drømmene og derfor havde arbejdet med symboler en helbredende karakter (ibid.). Symboldannelsen var en tendens, som forekom i enhver psyke, som et forsøg på at forene de bevidste og ubevidste kræfter til en helhed, hvilket blev set af Jung som en transcendent funktion (Vedfelt, 2007, p. 67). Jung mente altså, at drømmesymbolerne var nødvendige bindeled mellem de instinktive og rationelle dele af den menneskelige psyke og gennem tydning var det muligt at give bevidstheden rigdom og skabe mulighed for at forstå instinkternes glemte sprog (Jung, 1995, p. 52).

I det praktiske arbejde med drømme benyttede Jung sig af relativt faste symbolbetydninger og en række fortolkningsprincipper, men betydningerne måtte til enhver tid ses i forhold til symbolets personlige betydning hos den drømmende (Vedfelt, 2007, pp. 69+75). Ifølge Jung var det gennem studiet af drømme, at psykologer blev i stand til at undersøge ubevidste aspekter ved bevidste oplevelser (Jung, 1995, p. 23).

Jungs drømmeforståelse

Jungs forståelse af drømme var, at de kunne ses som en måde, hvorpå det universelle menneske i den drømmende kunne komme til udtryk (Vedfelt, 2007, p. 66). Det var Jungs forståelse, at det manifesterede materiale, som blev husket, indeholdte et meningsfuldt budskab i sig selv og kunne bidrage til en forståelse af den nuværende situation i bevidstheden (ibid.). Det var ifølge Jung muligt for drømme at trodse de traditionelle grænser for tid og rum, herunder ved at formidle fænomener af en parapsykologisk karakter (ibid., p. 67).

Der forekom ifølge Jung flere funktioner ved drømmene, hvor af han især fremhævede to funktioner, den kompensatoriske og den fremadrettede funktion (Bulkeley, 1997, p. 30). Jung var af den opfattelse, at drømmenes almene funktion var at genskabe en psykisk balance, hvilket skete gennem det drømmemateriale, som bliver frembragt (Jung, 1995, p. 49). Dette kaldte Jung for drømmenes

komplementære (eller kompensatoriske) funktion, hvor drømme kunne kompensere for mangler ved personligheder (ibid.). Det var ifølge Jung en proces af kompensation, der beskyttede forholdet mellem bevidstheden og det ubevidste (Bulkeley, 1997, p. 30).

Den anden vigtige funktion, som Jung beskrev, var de fremadrettede visioner for fremtiden, som drømme kunne indeholde, altså mente Jung, at drømme var i stand til at indeholde elementer af fortiden, men også at drømme kunne have en forgribende natur, altså den fremadrettede funktion (Bulkeley, 1997, p. 31; Jung, 1995, p. 50). Det var dog ikke mirakler ifølge Jung, men derimod observerede det ubevidste hvad det bevidste ikke opfattede og i drømmene blev informationerne sluppet fri (Jung, 1995, p. 50).

Det bevidste og ubevidste

Ifølge Jungs forståelse af psyken var det ubevidste en form for selvstændig og kreativ virksomhed i det enkelte individ og i kulturen (Vedfelt, 2007, p. 65). Mennesket var ifølge Jung født med et beredskab af instinkter og til dette beredskab var der åndelige modpoler, i form af et beredskab af arketyper (ibid.). Instinkterne blev set som en form for universelt program for typiske adfærdsformer for arten, mens arketyperne blev set som en form for universelle oplevelsesformer (ibid.). Arketyperne var udtryk for mulighederne for forestillingerne, med andre ord var det en slags tomme former, der dannede grundlaget for betingelserne for at strukturere arketypiske billeder og symboler (ibid., p. 65f.).

Det ubevidste var ifølge Jung opdelt i to lag, hvor det ene var det personlige og det andet det kollektive ubevidste (ibid., p. 66). Det personlige ubevidste rummede den del af personligheden, der dækker over de personlige komplekser og minder fra barndommen, der enten var fortrængt eller glemt, da de ikke stemte overens med omgivelsernes opfattelser og moralbegreber (ibid.). Under det første lag befandt der sig ifølge Jung et kollektivt ubevidst lag, hvor arketyperne var (ibid.). Dette lag var et meget ældre lag og indeholdte elementer som var skabt i det enkelte individ af menneskehedens samlede erfaringer og typiske oplevelser (ibid.).

Drømmekilder

Jung mente ikke, at hverken kropslige eller ydre stimuli, som forekom under søvnen, havde nogen væsentlig betydning for skabelsen af drømme (Vedfelt, 2007, p. 67). Ifølge Jung kunne drømme indeholde dagsrester og elementer fra den drømmendes dagligdag samt minder fra fortiden, inklusiv psykologiske betydningsfulde barndomsbegivenheder (ibid.).

En anden betydelig drømmekilde hos Jung var de subliminale perceptioner, hvilket var indtryk som ikke var blevet registret af bevidstheden, men som blev fanget i det ubevidste og inkorporeret i drømmen (ibid.). Endvidere var den mest essentielle drømmekilde til dannelsen af drømmebillederne ifølge Jung arketyperne i det kollektive ubevidste (ibid.).

Calvin S. Hall

Præsentation

Calvin S. Hall var en amerikansk psykolog, som havde en fortid som adfærdsgenetiker og eksperimentopsykolog og han havde været studerende ved Edward C. Tolman, som var en af de første mere kognitivt orienterede behaviorister inden for den amerikanske psykologi, men Hall var også præget af en psykoanalytisk forståelse af drømme fra Freud (Hem, 2002, p. 31).

Introduktion

Hall var en af de første til at lave en systematisk empirisk udforskning af drømme, da Hall i tiden efter 2. Verdenskrig påbegyndte en indsamling af drømmedagbøger fra sine studerende, hvilket resulterede i offentlig rapport med resultaterne i 1953 (Hem, 2002, p. 30). Dette har gjort ham til en af de første, der lavede en kognitionspsykologisk teori om drømmes funktion (ibid., p. 31). Selve Halls indholdsanalyse af drømmene var mest kvalitativ, hvilket på dette tidspunkt betød, at analyserne var litterært inspirerede analyser (ibid., p. 30). Dog var Hall en af de første til også at lave en kvantitativ fortegnelse af forekomsten af forskellige elementer i de indsamlede drømme, hvilket også betød at Hall var en af de første inden for psykologien til at anvende en sådan analyseform (ibid.).

Halls drømmeforståelse

I årene efter 1953 forfinede Hall indholdsklassifikationer og sammen med Robert van de Castle udgav han i 1966 et kategorisystem til klassificeringen af indholdet i drømme (Hem, 2002, p. 30.). Selve klassifikationssystemet over drømmene dannede grundlag for nogle normer, der var empirisk baserede i fem drømme, som var tilfældigt udvalgt fra 100 kvindelige og 100 mandlige studerendes drømmeserier, hvilket tilsammen var 1000 drømme (ibid.). Formålet med dette var at skabe nogle empirisk baserede normer for den normale optræden og variation i indholdet af drømmene (ibid.).

Et af de mest fremtrædende og vigtige resultater ved Halls undersøgelser, var at hverdagens drømme ikke er så fantastiske eller bizarre, hvilket havde været den professionelle og offentlige forståelse 50 år tidligere (ibid.).

Undersøgelserne, som Hall lavede, viste at der var tydelige sammenhænge mellem det manifesterede indhold i drømme og den drømmendes personlighed i vågen tilstand (Vedfelt, 2007, p. 151). Det var Halls forståelse, at det igennem en drøm var muligt at se et karaktertræk ved en person, mens det igennem drømmeserie var muligt at få et billede af den drømmendes personlighed (ibid.). Drømmene passede sammen som puslespil, hvor den ene drøm belyste den anden drøm og oplysningerne fra de forskellige drømme blev sammenlignet, indtil de gav et overordnet billede af personligheden (ibid.).

Bevidstheden

I forhold til bevidstheden, så er det muligt at illustrere dette generelt igennem et fokus på kognitionspsykologien, da det som nævnt oven for er muligt at se Halls drømmeforståelse i relation hertil.

Kognitionspsykologien stammer fra sidst i 1940'erne til sidst i 1960'erne, hvor kognitionspsykologien til sidst blev en selvstændig del af psykologien med sit eget forskningsparadigme (Rønn, 2011, p. 29). Det er muligt at definere kognitionspsykologien som den del af psykologien, der arbejder med emner og problematikker omkring individets vidensrelaterede processer, som omhandler den måde hvorved der opleves, tolkes, tænkes, huskes, føles og individet er bevidst omkring verden på (ibid.). Der bliver endvidere også lagt vægt på perceptionen, som

forbindes til opmærksomhed, hukommelse, tænkning og sprog (ibid.). Der udvikles en forståelse af, at iagttagelse hænger uløseligt sammen med individets kognitive strukturer, hvilket er de individuelle, dynamiske bearbejdningsmønstre som individet gør brug af ved iagttagelser (ibid.).

Inden for kognitionspsykologien var der fokus på drømme, som et kognitivt fænomen, hvor drømme blev set som et produkt af sindets drømmegenerator (Hem, 2002, p. 39). Der bliver fokuseret på sindet, som et informationsbehandlende system, hvor der modtages information fra omgivelserne, hvilket bliver forarbejdet og lagret, og resultaterne af den forarbejdning kommer til udtryk gennem forskellige former for aktivitet (ibid., p. 213).

Opsummering af det psykologiske perspektiv

I det ovenstående afsnit er der indledningsvist blevet redegjort for Freud og hvordan Freud mente, at drømme indeholder skjulte ønskeopfyldelser i det latente materiale. Der er endvidere blevet beskrevet, hvordan der skete en censurering af ønsket i det førbevidste og i det ubevidste for at beskytte bevidstheden mod ønsket. I den forbindelse er der også en redegørelse af Freuds forståelse af det bevidste og ubevidste i forhold til drømme. Der er endvidere redegjort for de drømmekilder, som Freud har fremhævet i forbindelse med de forestillinger, der danner grundlag for drømmene. Der bliver her lagt vægt på de somatiske kilder, dagsrester og infantilt materiale. Endvidere er der blevet fremhævet Freuds fokus på regression i forhold til drømmenes retning.

Dernæst er der blevet redegjort for Jungs forståelse af symboler og drømmeforståelse, som et direkte og naturligt udtryk for den drømmendes nuværende situation og som en måde, hvorpå det universelle menneske i den drømmende kunne udtrykke sig. Der er endvidere blevet redegjort for drømmens to funktioner, den kompensatoriske og den fremadrettede. Ydermere er der redegjort for hvordan Jung opfatter det bevidste og det ubevidste, herunder det personligt og kollektivt ubevidste. I den forbindelse er der også fremhævet Jungs opfattelse af beredskaberne, herunder instinkterne og arketyperne. Endvidere er der redegjort for drømmekilderne ifølge Jungs forståelse.

Der er afslutningsvis i dette perspektiv redegjort for Halls drømmeforståelse, som kan ses som det kognitionspsykologiske bud på en drømmeforståelse. Der er blevet

redegjort for, hvordan der inden for kognitionspsykologien er fokus på individets iagttagelser, som er kognitive strukturer, der er individuelle, dynamiske bearbejdningsmønstre som benyttes ved iagttagelser. Endvidere er der blevet redegjort for hvordan Hall er kommet frem til sine resultater, som har fokus på at drømme ikke er så bizarre, som der tidligere har været ment. Endvidere fremhæver Hall også hvordan det manifesterede indhold i drømme kan forbindes med den drømmendes personlighed i vågen tilstand.

Det fysiologiske perspektiv

I dette afsnit vil der indledningsvis være fokus på redegørelsen for opdagelsen af REM søvn og en tilhørende forklaring af dette begreb. Dernæst vil der være et afsnit med redegørelse af de nyere fysiologiske drømmeforståelser efter den førnævnte opdagelse af REM søvn, her vil der især være fokus på John A. Hobson & Robert W. McCarleys og Mark Solms drømmeforståelse. Afslutningsvis vil der være en opsummering af det fysiologiske perspektiv.

Paradigmeskifte i den fysiologiske drømmeforståelse

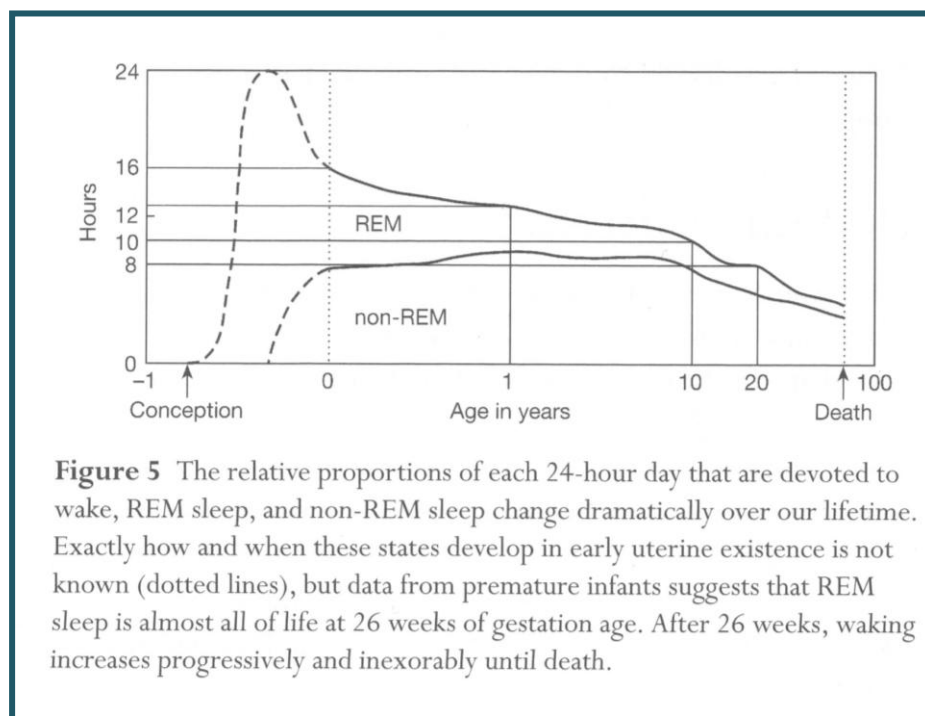
I 1928 lykkedes det den tyske psykiater Hans Berger at optage hjerneaktivitet fra overfladen af sine patienters hoveder, hvilket blev kendt som '*electroencephalograph*' (EEG) (Hobson, 1988, p. 114; Hobson, 2002, p. 40). Dette blev skelsættende for søvn- og drømme videnskaben, eftersom det muliggjorde en objektiv måling af hjerneaktiviteten hos mennesker (Hobson, 2002, p. 40). Det var endvidere muligt for Berger ved hjælp af EEG at vise, at der forekom forandringer under søvnen (ibid.). I sammenhæng med opdagelsen af EEG sker der et yderligere stort skifte inden for den fysiologiske drømmeforståelse, da Eugene Aserinsky ved Nathaniel Kleitmans søvnlaboratorium i Chicago i 1953 opdager REM søvn (Hem, 2002, p. 31). REM står for '*Rapid Eye Movements*', hvilket kommer sig af, at Aserinsky opdagede hurtige øjenbevægelser hos sovende børn (ibid.). Under REM søvnen bemærkede Aserinsky også, at hjernens elektriske aktivitet (EEG) viste en stor aktivitet, næsten lige så stor som ved vågen tilstand (ibid.). Aserinsky gættede på, at børnene drømte (ibid.). Aserinsky & Kleitman opdagede, at hjernen med periodiske mellemrum (20-25 % af den samlede tid) i løbet af natten udviste det samme overaktive mønster og de samme øjenbevægelser (ibid.). Endvidere fandt de ud af ved at vække patienter midt i denne fase af søvnen, at en drøm kunne genfortæles, hvilket sjældent var muligt uden for fasen (ibid.).

REM søvn

Når den elektriske hjernebølgeaktivitet måles ved hjælp af EEG, så forekommer der lavere frekvenser og højere spændingsmønstre i REM faserne end i de andre søvnfaser (Vedfelt, 2007, p. 216). Hjerneaktiviteten er høj og ligger på samme

niveau som en vågen og aktiv tilstand (ibid.). Under REM søvn bliver hjerterytmen, pulsen, blodtrykket og åndedrættet uregelmæssigt og kroppens muskler bliver mere afslappede i forhold til andre former for søvn, dog forekommer der små hurtige bevægelser i fingre og mindre ansigtsmuskler (ibid., p. 216f).

Evnen til at regulere søvn og vågentilstande bliver udviklet cirka 6 ½ måned inde i fosterstadiet (ibid., p. 217). Der sker en mindskelse af REM søvn igennem livet, hvilket kan ses ud fra, at REM søvnen optager cirka 50 % af spædbarnets søvn til cirka 24 % af et ungt menneskes søvn (ibid.). Hos normale voksne befinder REM tiden sig et sted mellem 18-33 % af den samlede søvntid, dog er REM-mængden for den enkelte stabil fra nat til nat uden påvirkning af dagens forløb (ibid.). Dette er afbildet nedenfor, hvor det er illustreret hvor mange timer REM og non-REM (NREM), der forekommer fra undfangelse til død. Begrebet NREM vil blive forklaret yderligere nedenfor.

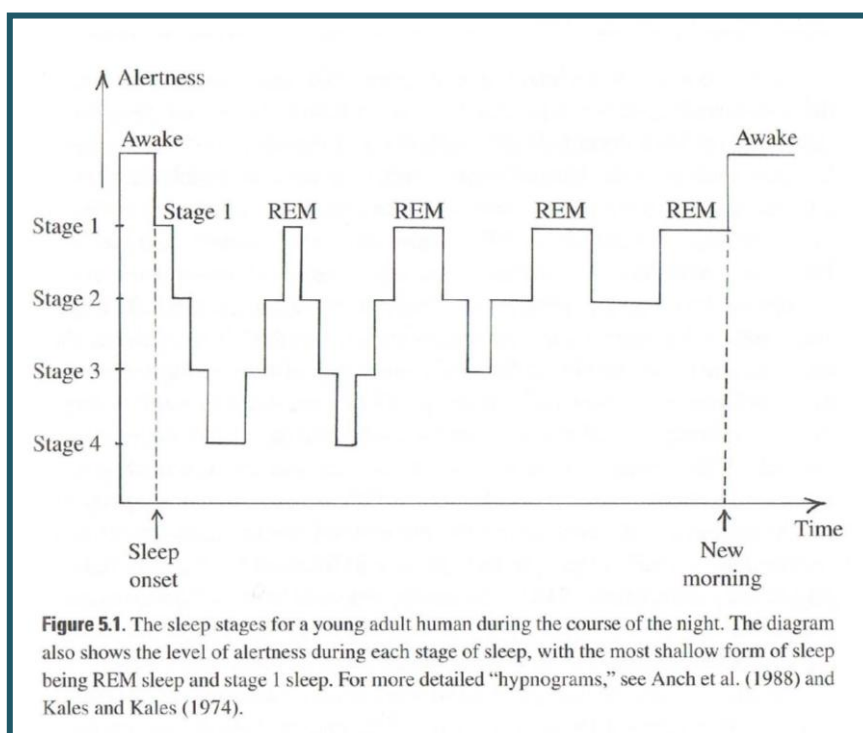

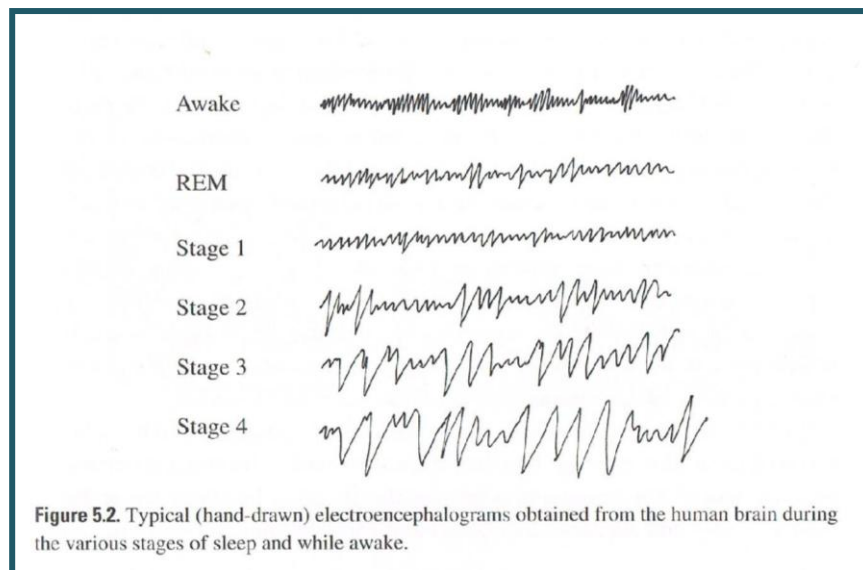
Billede skannet fra: Hobson, J.A., 2002. *Dreaming - An introduction to the Science of Sleep*. Oxford University Press. P. 78

Der findes fire forskellige former for hjernebølgeaktivitet under søvnen (Vedfelt, 2007, p. 217). De hedder nedstigningsstadium 1, 2, 3 og 4, som går fra vågen til dyb søvn og opstigningsstadium 4, 3, 2 og 1, som går den modsatte vej (ibid.). REM søvnen befinder sig altid på stadium 1, der befinder sig mellem søvn og vågen

tilstand, da REM søvnen viser sig ved det, som kaldes alfabølger, som også den vågne tilstand gør det (Hem, 2002, p. 32; Vedfelt, 2007, p. 217). Bølgerne viser små spændinger og hurtige frekvenser, hvilket tolkes som aktivitet i hele hjernen (Hem, 2002, p.32). Fase 4 er forbundet med det, der kaldes deltabølger, som viser store spændinger og langsomme frekvenser, hvilket tolkes som en forholdsvis inaktiv hjerne (ibid., p.32f). Disse deltabølger forekommer også i fase 3, hvilket derfor gør, at nogle forskere slår de to faser sammen under betegnelsen '*Slow Wave Sleep*' (SWS) (ibid., p. 33). Fase 1 er den såkaldte indsovningsfase og fase 2 bliver opfattet som den første egentlige søvnfase (ibid.).

Ved et normalt søvnmønster bevæges der fra fase 1 til fase 4 og så op til fase 2 igen, hvor der efterfølgende forekommer en REM periode (ibid.). Hver nat forekommer de nævnte stadier 4-6 gange, hvert forløb er cirka 90 minutter lange (Vedfelt, 2007, p. 217). I starten af natten er det fase 3 og 4 som er de dominerende, mens fase 2 og REM er dominerende i den sidste halvdel af søvnen, hvor fase 3 og 4 næsten ikke forekommer (Hem, 2002, p. 33). Under faserne, hvor søvnen indfinder sig, vil der ofte forekomme en drøm på 5-10 minutters længde, hvor efter den næste drøm kommer cirka 90 minutter senere og er lidt længere end den første, hvilket fortsætter indtil den sidste drøm, som cirka varer 30-40 minutter (Vedfelt, 2007., p. 217f).

Billeder skannet fra: Christos, G., 2003. *Memories and Dreams*. Rutgers University Press. P. 107

Det er ved overgangen til REM søvn, at de processer, som bidrager til drømmenes ”drømmeagtige” egenskaber, bliver mere og mere aktive (Vedfelt, 2007, p. 218). Jo længere ind i REM perioden, desto mere livlige og emotionelle, bizarre og dramatiske, mere angstvækkende og voldsomme bliver drømmene, hvilket typisk sker efter de indledende 10 minutter (ibid.).

Ved den tidlige laboratorieforskning var opfattelsen, at der under søvnen kun forekom mental aktivitet under REM perioderne, men senere blev der fundet bevis for, at der også forekommer mental aktivitet under non-REM faserne (NREM) (ibid.). NREM aktivitet er ofte mindre drømmeagtig og minder mere om en afslappet begrebsmæssig tænkning (ibid.). I NREM faserne forekommer der ikke så mange billeder, drømmene er mindre emotionelle og bizarre, og temaerne er ofte forbundet med den drømmendes daglige rutiner (ibid.). Der er dog undtagelser, hvor der forekommer egentlig drømmeaktivitet i NREM faserne, således at cirka 80 % af drømmene foregår i REM søvnen og cirka 20 % under NREM søvnen (ibid.). Ydermere har drømmene under indsovningsfasen (disse kaldes også *hypagoge* drømme) ofte et mere hallucinatorisk indhold, hvilket gør, at de som regel ikke minder om drømmene fra NREM faserne, men der kan derimod ind imellem forekomme drømme, som ligner drømme fra REM faserne (Hem, 2002, p. 148).

Der findes endnu ikke systematisk sammenhæng mellem forekomsten eller rytmen af REM søvn og daglige begivenheder (ibid., p. 36). Dette betyder at REM søvnens

mængde og forekomst ikke i almindelighed bliver påvirket af individets historiske liv (ibid.). Et individ, som er blevet holdt vågen i flere nætter vil ved første mulighed for søvn have betydeligt mere REM søvn end ellers, næsten som om der kompenseres for det mistede (ibid.). Dog sker denne compensation først efter, at der er blevet kompenseret for den 'dybe søvn', SWS eller søvnfase 3 og 4 (ibid., p. 36f). Det er tilsyneladende nødvendigt med en vis mængde REM søvn til at dække biologiske behov, dog vægtes den 'dybere søvn' højere end REM søvn (ibid., p. 37).

Nyere fysiologiske drømmeforståelser

I 1964 præsenterede C. Evans og E. A. Newman en teoretisk forståelse af, hvordan en egenskab ved de mest komplicerede computerbaserede informationsbehandlede systemer på dette tidspunkt kunne forbindes med funktionen af REM søvn og drømme (Hem, 2002, p. 274). De havde den opfattelse, at i så store og komplicerede systemer, hvor der ofte forekom en bred grænseflade i forhold til omgivelserne, der blev opereret i, så måtte der stadig udvikles nye mindre programmer til at håndtere diverse problemer, der kunne dukke op undervejs (ibid., p. 275). Verdenen, som det informationsbehandlede system interagerede med, var i forandring og det er en konkret verden med en tilhørende grænseflade til systemet, som det ikke er muligt at beskrive udtømmende i en algoritme (ibid.). Det resulterer i den konsekvens, at på et tidspunkt vil dannelsen af disse mindre programmer og interaktionen derimellem blive uoverskuelig (ibid.). På den måde, så blev der ved dannelsen af nye programmer taget højde for en ny situation, men gevinsten gik tabt i problemer med at definere hvad det pågældende nye program skulle gøre i forhold til de eksisterende programmer (ibid.).

Derfor blev der taget en weekend, hvor systemet blev lukket for kontakten til omverdenen, altså blev systemet sat til at være offline (ibid.). Efterfølgende blev fiktive problemer og opgaver testet i systemet, med et formål, nemlig at rydde op i unødvendige programmer og for at designe og opdatere nye programmer i relation til hinanden og til basisprogrammer (ibid.). Dette danner rammen om den grundtanke, der ses hos Evans & Newman, hvor behovet for at være offline, altså lukke ned for systemets omverdenskontakt for at rydde op og opdatere, også kan ses som et behov hos et biologisk informationsbearbejdende system (ibid.). De avancerede biologiske organismer optager hele tiden viden, altså udvikler de informationsbearbejdende

systemer hele tiden nye programmer til nye opgaver, men hvis disse programmer ikke opdateres over tid eller der bliver ryddet op i dem, så kan det føre til en gensidig blokering af hinanden i praksis og en sådan oprydning ville også skabe mere plads i computeren (ibid.). I den forbindelse ville REM søvnen, hvor der forekommer en aflukning af sensoriske og motoriske grænseflader til omgivelserne og høj internt skabt aktivitet i det centrale informationsbeholdende system, hjernen, relatere godt til de egenskaber, som en sådan opdatering ville skabe i en biologisk organisme (ibid.).

I forlængelse af Evans & Newman er det relevant at belyse den teoretiske forståelse af Francis Crick¹ & Graeme Mitchison fra 1983, som blæste nyt liv i den computerforbundne måde at belyse REM søvn og drømme på (ibid., p. 276). I Crick & Mitchisons informationsteoretiske forståelse af REM søvn og drømme mener de, at hjernens organisation som et informationsbeholdende system skal ses som et neuralt netværk og som organiseret som '*parallel distributed process*' (PDP) (ibid., p. 277). Egenskaben ved et sådan neuralt netværk, der er organiseret i parallelle processer, er at der læres af den erfaring, som opnås; altså kan der udvikles responser i forhold til stimuli, som der præsenteres (ibid., p. 277f). Responserne er ikke faste, men de udtrykker derimod tilbøjeligheder for hele systemet til at reagere og justere reaktioner i forhold til effekten, der forekommer (ibid., p. 278). Det er Crick & Mitchisons forståelse, at sådanne PDP netværk kan blive overbelastede, hvis der forekommer flere lignende mønstre og denne belastning kan føre til forskellige problemer afhængig af nettets struktur, men forskellige former for adfærdsmønstre vil formentlig forekomme (ibid.). Dette omhandler, at nettet måske vil danne bizarre associationer, nettet måske vil danne de samme tilstanden uden fokus på input eller måske vil bestemte typer af net, hovedsageligt dem, der giver feedback, responderer uhensigtsmæssigt på input signaler, som der eller ikke ville blive responderet på fra nettet (ibid.).

Disse forskellige funktionsmåder bliver set som parasitiske og er ikke til at undgå i forbindelse med væksten og udvidelsen af et PDP netværk (ibid.). Det er på den måde muligt at se drømme, som det oplevelsesmæssige ved disse parasitiske neurologiske mønstre, der ikke forbliver i systemet, da dette vil have en negativ

¹ Nobel pris vinder for hans arbejde med at strukturere DNA

indvirkning og på samme måde forbliver drømme heller ikke i langtidshukommelsen (ibid., p. 279). Fjernelsen af drømme sker ved en aktivering i REM søvnen, hvor der efterfølgende bliver brugt en ”mekanisme” til at foretage ændringer sådan at de eventuelle parasitiske funktionsmåder dæmpes (ibid.). Denne ”mekanisme” er en hypotetisk mekanisme, som skaber en reverseret læringsproces eller aflæring (ibid.). Det er nødvendigt med denne aflæring for, at det neurale netværk kan fungere som et erfaringsbaseret handlingsgrundlag (ibid.). Konklusion på deres drømmeforståelse bliver, at der drømmes for at kunne glemmes (ibid.).

Hobson & McCarley drømmeforståelse

På baggrund af den historiske udvikling inden for arbejdet med hjernen, så ledte det til en overvejelse hos John Allan Hobson & Robert W. McCarley omkring betydningen af hjerneaktivitet under søvnen (Hobson, 2002, p. 1). Dog med et andet fokus end det psykologiske fokus på drømmens indhold, individuelle historier og scenarier, nemlig et fokus på de perceptuelle, kognitive og emotionelle kvaliteter ved drømme (ibid.).

Med udgangspunkt i Michel Jouvets forskning i hjernevæv hos katte i 1960’erne, hvor forståelsen af REM søvn blev set som aktiveret af den primitive hjernestamme og i relation til D. Roses ’*Neural Theory*’ fra 1976, som rummede den opfattelse, at drømme kun var et resultat af hjernens tilfældige affyring af neuroner, påbegyndte de to amerikanske hjerneforskere McCarley og Hobson en undersøgelse i 1977 (Bentley, 2000, p. 62; Vedfelt, 2007, p. 254).

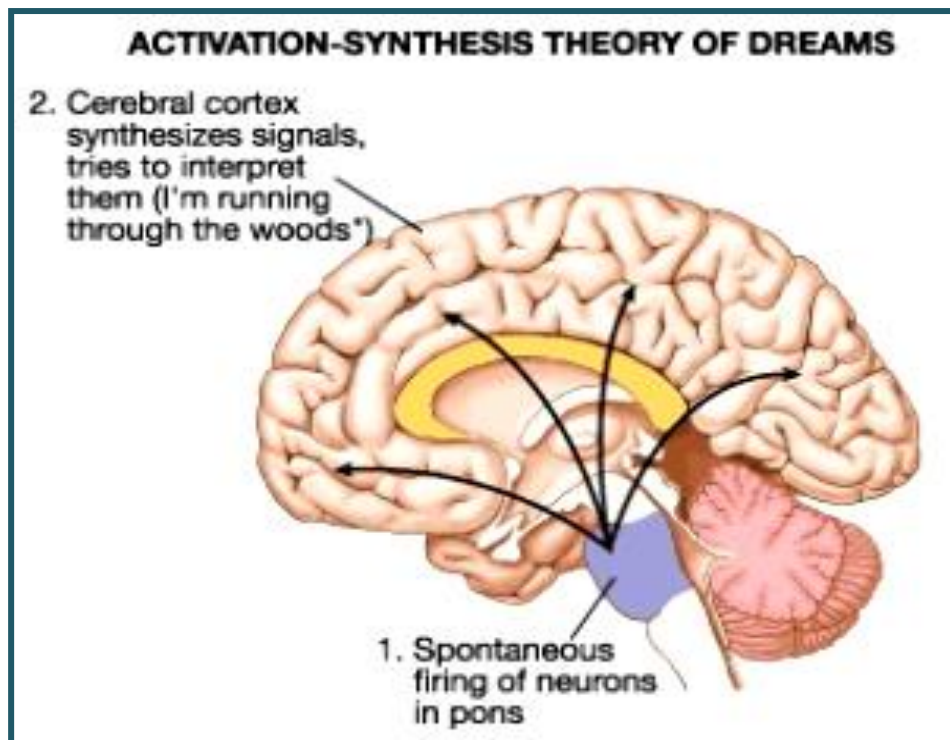
De to forskere opdagede kerner i hjernestammen og tilhørende signalstoffer, som er specielt vigtig for den måde hvor på søvnfaserne veksler i løbet af natten (Vedfelt, 2007, p. 254). Et sæt af kerner i området ’*mesopontine tegmentum*’ producerer signalstoffet acetylcholin, som er ansvarlig for aktiveringen af REM søvn (ibid.). Når NREM søvn bliver aktiveret er det to andre sæt af kerner, som igangsættes (ibid.). Det er de ’*dorsale raphekerne*’ som danner serotonin og ’*locus coeruleus*’, som danner noradrenalin (ibid.). Disse to kernegrupper skifter plads, når der er gået 90 minutter (ibid.). Det er endvidere de lave niveauer af serotonin og noradrenalin sammen med høje niveauer af acetylcholin, der er med til at gøre drømmetilstanden ganske anderledes end den vågne tilstand og som giver de drømmeagtige kvaliteter

såsom pludselige sceneskifte, ulogiske aspekter og generel bizart udtryk (Domhoff, 2005, p. 5).

I løbet af REM faserne går der aktivitetsbølger fra hjernestammen op igennem storhjernen, hvilket også kaldes Pons-Geniculate-Occipital (PGO) bølger (Vedfelt, 2007, p. 255). PGO-bølger er neural aktivitet, der først starter i pons, kort efter ses de i den laterale geniculate kerne af thalamus og så i det occipitale cortex (Kalat, 2009, pp. 272-275). Hver PGO-bølge er synkroniseret med en øjenbevægelse i REM søvn (ibid.).

I 1988 danner de teorien, som har fået sit navn '*The Activation-Synthesis Theory*', da det er muligt at opdele denne teori i to dele – en med fokus på aktivering og en med fokus på syntetisering (Hem, 2002, p. 206; Hobson, 1988, p. 15). Det empiriske grundlag, som er blevet benyttet ved skabelsen af denne drømmeforståelse, beror på 104 REM-rapporteringer fra en laboratorieundersøgelse, der blevet foretaget i Cincinnati i 1981 af Hobson & McCarley samt en serie af drømme, der er blevet analyseret som casestudie, hvilket stammer fra en udførlig drømmedagbog (Hem, 2002, p. 200). Dette casestudie er kaldt '*Motormanden*', som stammer fra en grundig dagbogsbeskrivelse fra midt juli til midt oktober 1939 og dækker over 233 drømmerapporter (ibid.). Manden, der skriver dagbogen er videnskabeligt skolet, 46 år på daværende tidspunkt og gennem drømmene virker han økonomisk tryk og emotionel reserveret (ibid., p. 201).

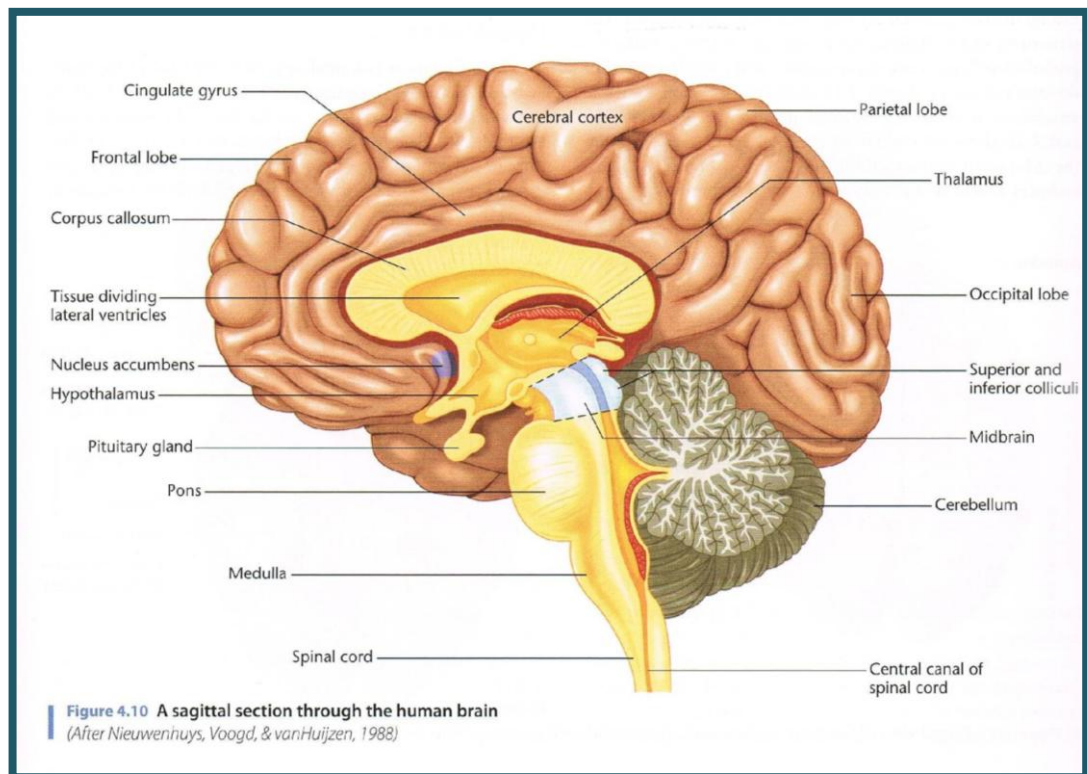
Ved aktiveringsdelen er der en forståelse af, at hjernen først aktiveres under søvn, hvilket ifølge Hobson & McCarley sker via PGO-bølgerne på en tilfældig måde (Hobson, 1988, p. 15; Vedfelt, 2007, p. 255). Denne aktivering af både sansesystemet og bevægeapparatet bliver dirigeret til drømmeaktivitet frem for den vågne virksomhed (Vedfelt, 2007, p.255). I den anden del af teorien sker en syntetisering, hvor hjerneaktiviteten genererer og integrerer dets egen sensoriske og motoriske information (Hobson, 1988, p. 15). Det er i denne del, at den aktiverede cortex forsøger, på baggrund af de sensoriske og motoriske signaler, at sammenstykke meningsløse erindringsbilleder, tanker og følelser, som er blevet syntetiseret (Hobson, 1988, p. 15; Vedfelt, 2007, p. 255). Det er derfor muligt ifølge denne forståelse at se drømme som meningsløs aktivitet, der er blevet sat i gang af den primitive hjernestamme (Vedfelt, 2007, p. 255). Denne drømmeforståelse er afbildet nedenfor.

Billede fra: http://www.howsleepworks.com/dreams_how.html

Solms drømmeforståelse

En anden forståelse af drømme kommer fra Mark Solms med sin *'The Clinico-Anatomical Hypothesis'* fra 1997 (Kalat, 2009, p. 284). Solms er en sydafrikansk neuropsykolog og psykoanalytiker, der har arbejdet meget med drømme samt hjerneforskning, især inden for hjerneskader (Vedfelt, 2007, p. 259). Hans drømmeforståelse er skabt på baggrund af undersøgelser af patienter med forskellige former for hjerneskader (Kalat, 2009, p. 284). Ligesom *'The Activation-Synthesis Theory'* fremhæver også denne teori, at drømme starter ved vakte stimuli, dog menes der ved denne teori, at de er genererede inde i hjernen, nærmere bestemt i ventral tegmental område af midbrain, sammen med nyere erindringer og den information, som hjernen modtager fra sanserne (Domhoff, 2005, p. 4; Kalat, 2009, p. 284). Endvidere er det Solms forståelse, at det, som giver drømme deres drømmeagtige udtryk, skal ses i forbindelse med det dopaminergic system, som befinder sig i det ventral tegmentale område i midbrain (Domhoff, 2005, p. 5). Midbrain er afbildet nedenfor.

Billede skannet fra: Kalat, J.W., 2009. *Biological Psychology*. Tenth edition. Wadsworth CENGAGE Learning. P. 91

Denne teori anser drømme for at være tænkning, som finder sted under usædvanlige forhold (Kalat, 2009, p. 284). Et af disse forhold er, at hjernen kun modtager ganske lidt information fra sanseorganerne under søvnen, og de primært visuelle og auditative områder i cortex har lavere aktivitet end normalt, så andre områder i hjernen frit kan skabe billeder uden forbehold eller forstyrrelser (ibid., p. 285). Altså er det primære motoriske cortex undertrykt, hvilket også de motoriske neuroner fra rygmarven er, så det er ikke muligt for arousal at føre til aktion (ibid.).

Aktiviteten er undertrykt i det præfrontale cortex, hvilket er vigtig for arbejdshukommelsen; hukommelsen af nylige oplevelser (ibid.). Konsekvensen heraf bliver, at ikke blot større dele af drømmen glemmes, når den drømmende vågner, men også i løbet af drømmen forsvinder erindringer af, hvad der foregår i drømmen (ibid.). På samme tid forekommer der en forholdsvis høj aktivitet i den nedre del af parietale cortex, som er et område, der er vigtig for visiospatial perception (ibid.). Patienter med skader i dette område havde problemer med at forbinde kropslige sansninger med vision og rapporterede ingen drømme (ibid.).

Der er blevet fundet nogenlunde høj aktivitet i området omkring det visuelle cortex, hvilket formentlig er områder, der er vigtige for de visuelle billeder, som ledsager

drømme (ibid.) Endvidere er der også fundet høj aktivitet i hypothalamus, amygdala og andre områder, som har betydning for følelser og motivationer (ibid.). Kortere beskrevet er forståelsen, at enten intern eller ekstern stimulation aktiverer dele af det parietale, occipitale og temporale cortex og eftersom, at der ikke kommer forstyrrende sensoriske inputs, så udvikles hallucinatoriske perceptioner (ibid.).

Opsummering af det fysiologiske perspektiv

Der er indledningsvist blevet redegjort for paradigmeskiftet inden for det fysiologiske felt i forbindelse med Bergers opdagelse af EEG og Aserinsky & Kleitmans opdagelse af REM søvn. Det blev muligt at undersøge drømme yderligere igennem REM søvn og dette skabte et stort indblik i drømmefænomenets fysiologiske udseende. Der er i den forbindelse en redegørelse af hvordan det er muligt at forstå REM søvn i et fysiologisk perspektiv.

Efterfølgende er der blevet redegjort for forståelsen af Evans & Newman, hvor de mente at det var muligt at sammenligne den tids komplicerede computerbaserede informationsbehandlende systemer funktionen af REM søvn og drømme. Det essentielle i deres forståelse omhandler offline tankegangen, hvor de mener på samme måde som et informationsbehandlende system, computer eller hjerne, så er der behov for at være offline fra omverdenen og at der i denne tilstand kan forekomme en opdatering og fjernelse af unødvendige dele. Det bliver forklaret ud fra at den biologiske organisme under REM søvnen også lukker af for de sensoriske og motoriske grænseflader til omgivelserne samt at der forekommer en høj grad af internt dannet aktivitet i hjernen, hvilket kan ses som opdateringen af den biologiske organisme.

I relation til denne forståelse er der blevet fremhævet forståelsen af Crick & Mitchison, som ser hjernens organisering som et informationsbehandlende system, der består af et PDP netværk. Det er deres forståelse af et sådan netværk kan blive overbelastet, hvilket kan føre til parasitiske funktionsmåder og de parasitiske neurologiske mønstre kan ses som det oplevelsesmæssige ved drømme. Under aktiveringen af REM søvn bliver de parasitiske neurale mønstre, altså det oplevelsesmæssige ved drømme, fjernet i gennem en aflæring, hvilket er med til at optimere det neurale netværk.

Ydermere er der under de senere fysiologiske drømmeforståelser først fremhævet Hobson & McCarleys *'The Activation-Synthesis Theory'*, som er opdelt i to dele, en del som fokuserer på tilfældig aktivering gennem PGO-bølger i hjernen under søvn, mens den anden del fokuserer på syntetiseringen, hvor hjerneaktiviteten skaber og integrerer sin egen sensoriske og motoriske information. Drømme er ud fra denne forståelse meningsløs aktivitet, som er blevet igangsat i den primitive hjernestamme. Dernæst kommer et afsnit med en redegørelse af Solms *'The Clinico-Anatomical Hypothesis'*, som også mener, at drømme udspringer fra vakte stimuli, der er genereret i midbrain sammen med nyere erindringer og informationen, der modtages fra sanserne. Drømmene forstås som tænkning under usædvanlige forhold, for eksempel modtager hjernen om natten ikke særlig meget information fra sanserne og de visuelle og audidative områder i cortex har lavere aktivitet end normalt, hvilket gør det muligt for andre områder i hjernen at producere billeder uden forbehold og forstyrrelser. Endvidere er undertrykkelsen af det præfrontale cortex med til at påvirke arbejdshukommelsen og dermed erindringerne om drømmene, både under drømmen og efter afsluttet søvn. Drømme kommer fra en intern eller ekstern stimuli, som aktiverer dele af det parietale, occipitale og temporale cortex, som uden forstyrrende sensoriske input udvikler hallucinatoriske perceptioner.

Analyse

I dette afsnit vil der være en analyse af de perspektiver, der er blevet redegjort for i det foregående afsnit. Der vil blive lagt vægt på sammenligninger af de forskellige teoris forståelser af drømme inden for hver af de overordnede perspektiver, som et forsøg på at fremhæve ens eller modstridende drømmeforståelser og derved skabe større indsigt i de forskellige drømmeforståelser. Der vil være samme opdeling, som i redegørelsen, hvor der først vil være en analyse ud fra det psykologiske perspektiv og dernæst det fysiologiske perspektiv.

Det psykologiske perspektiv

Drømmeforståelserne

Ud fra Freuds undersøgelser mente han, at drømmene havde en forbindelse med psykiske begivenheder fra den vågne tilstand, som skulle findes for at meningen blev tydelig. Jung mente også, at drømmene havde en forbindelse til den vågne tilstand, dog var Jungs forståelse, at drømmene var et direkte og naturligt udtryk for den nuværende psykiske tilstand hos den drømmende. Hall lagde også vægt på at der var en sammenhæng mellem drømmens indhold og den drømmende, dog således at drømmeindholdet afspejlede karaktertræk hos den drømmende i vågen tilstand.

Hos Freud var det latente materiale i drømmene det vigtigste, ikke det manifesterede, eftersom at det var i det latente, at tankerne bag drømmen kunne findes. Freud mente, at alle drømme havde latent indhold, hvor i der var en skjult ønskeopfyldelse, uanset drømmens udtryk i det manifesterede materiale. Drømmene var startet ud ligesom tanker i vågen tilstand, men blev senere forklædte, da bevidstheden ikke var i stand til at håndtere eller acceptere drømmen. Ved Jung var der ikke en opfattelse af, at der var et forsøg på at skjule drømmens indhold og Jung mente, at der var et meningsfyldt budskab i det manifesterede materiale, som kunne vise den aktuelle situation i bevidstheden. Hos Jung fik ubevidste aspekter mulighed for at manifestere sig igennem symbolske billeder i drømmen. Drømmen var et særligt udtryk for det ubevidste, hvor det universelle menneske inden i den drømmende kommer til udtryk. Dette kan minde om Freuds forståelse af, at drømmene kunne give adgang til det

ubevidste, dog lagde Freud ikke lige så stor vægt på symbolerne og mente heller ikke, at der var forbindelser til det universelle menneske.

Der var ved Halls drømmeforståelse heller ikke, som ved Jung, lagt vægt på det latente budskab i drømmene. Det var derimod det manifesterede indhold af drømmene, som Hall anså som værdifuldt. I modsætningen til både Freud og Jung, så anså Hall drømmenes indhold som langt mindre fantastisk og bizart.

Der er derfor ved alle disse fokus på, at drømme indeholder en psykologisk betydningsfuld mening og at denne ikke nødvendigvis er ens for alle individer.

Bevidsthedsforståelserne

Freud havde fokus på, at der forekom en forklædning af ønskeopfyldelsen, hvilket skyldtes et forsvar, som censurerede og der igennem forvrængede ønsket. Grunden til at det var nødvendigt med denne censur, var ifølge Freud, fordi bevidstheden skulle beskyttes mod de ubevidste ønsker og dermed sikre at søvnen forblev intakt. Det står i skarp kontrast til Jungs forståelse af drømmene, som et naturligt og direkte udtryk for den aktuelle psykiske tilstand hos den drømmende. Jung mente ikke, at der forekom forsøg på at skjule drømmens indhold, tværtimod forsøgte det ubevidste bedst muligt at manifestere sig via symbolske billeder.

Det blev Freuds opfattelse, at det manifesterede materiale i drømmen var bevidst og det latente materiale i drømmen var ubevidst, så måtte der være en tredje form for bevidsthed. Denne tredje bevidsthed kaldte Freud for det førbevidste og var en del af det ubevidste i bevidstheden. Dennes funktion omhandlede kontrol over hvilket materiale, der kunne komme fra det ubevidste til bevidstheden. Ved Freud var forståelsen af bevidstheden, at denne indeholdte en logisk-rationel tænkning, afgrænsning mellem den indre og ydre virkelighed samt at den kunne blive formet ved påvirkninger fra ydre omgivelser. Det ubevidste var næsten modpolen, der var kaos, hvor den ydre og indre virkelighed blev forvekslet, hvor grænserne mellem tid og rum var væk og det var muligt for mentale forestillinger at flyde sammen.

Jung havde en anden forståelse end Freud, hvor han mente, at mennesket havde to beredskaber, det ene var instinkterne og det andet var arketyperne. Instinkterne rådede over typiske adfærdsformer, mens arketyperne var mulighederne for forestillingerne. Disse beredskaber var modpoler til hinanden og forbundet med det ubevidste, som ifølge Jung var en egenrådig og kreativ instans i det enkelte individ

og kulturen. Det ubevidste var også ved Jung opdelt i to, som det ses ved Freud, dog var der ved Jung tale om to lag, hvor det øverste var det personlig ubevidste og nedunder var det kollektivt ubevidste. Det personlige ubevidste indeholdte den del af personligheder, hvor personlige komplekser og fortrængte eller glemte barndomserindringer befandt sig. Det kollektive ubevidste havde en ældre karakter, rummede arketyperne og elementer, som var skabt i individet på baggrund af menneskehedens samlede erfaringer og typiske oplevelser. Der forekommer ved Jung et langt større fokus på det historiske i mennesket ved arketyperne, som ikke ses ved Freud.

I forhold til Halls forståelse af bevidstheden, så er det muligt at præsentere dette på baggrund af en mere generel kognitionspsykologisk forståelse af sindet. Denne forståelse står i kontrast til de forståelser af bevidstheden som er blevet præsenteret oven for af Freud og Jung. Inde for kognitionspsykologien og dermed Hall er der fokus på hvordan perceptionen er forbundet med kognitive strukturer hos individet. Disse strukturer ses som individuelle, dynamiske strukturer. Sindet bliver set som et informationsbehandlende system, der får information fra omgivelser som bliver bearbejdet og lagret og resultaterne heraf udtrykkes så i forskellige former for aktivitet. Der er altså her et langt større fokus på det kognitive og vidensrelaterede processer.

Drømmekilderne

Det var Freuds forståelse, at kilderne til forestillingerne i drømmene altid havde en forbindelse med og var betinget af oplevelser, som var sket inden for de seneste dage, altså såkaldte dagsrester. Dagsresterne kunne være ligegyldige indtryk som blev gengivet i det manifesterede, men det kunne også være mere betydningsfulde oplevelser, som blev skjult for bevidstheden. Jung mente også, at drømme kunne indeholde dagsrester. I forhold til dagsrester havde Jung fokus på de subliminale perceptioner, som var indtryk der ikke var blevet registret i bevidstheden, men som befandt sig i det ubevidste og derfra blev indarbejdet i drømmene.

Endvidere havde kilderne til drømmen ifølge Freud ofte også en forbindelse til somatiske kilder, som var ydre fysiske stimuli. Det var dog forskelligt fra person til person, afhang af graden af intensitet og søvnens dybde. Jung mente ikke, at den

væsentligste kilde til drømmen stammede fra det somatiske, hvilket er i overensstemmelse med Freuds forståelse.

En tredje mulig kilde til drømmene hos Freud havde en infantil karakter, hvor det var muligt at visse barndomserindringer optrådte, som ikke var tilgængelige i den vågne tilstand. Det var muligt at se disse elementer både i det manifesterede og det latente. Jung var også af den forståelse at drømmene kunne indeholde erindringer fra fortiden. Endvidere mente Jung, at den væsentligste kilde til drømmebillederne stammede fra arketyperne i det kollektivt ubevidste, hvilket er et fokus, som Freud ikke har i hans forståelse af drømme.

I forhold til Halls drømmekilde er det muligt at se dette i forhold til den kognitionspsykologiske forståelse, hvor sindet blevet informationsbehandler og som en drømmegenerator. Dette betyder at der er et større fokus på sindets rolle og den kognitive funktion i forhold til dannelsen af drømme end der er blevet fremhævet ovenfor hos Freud og Jung.

Drømmens retninger

Det essentielle ved Freuds forståelse var, at drømme ofte havde en forbindelse til fortiden. Dette blev beskrevet igennem hans forståelse af regressionen, som kunne tage tre forskellige former. Ved den topografiske regression var psyken således inddelt, at tankerne gik fra bevidstheden øverst og så ned i det ubevidste. Den tidsmæssige regression førte begivenheder tilbage til bevidstheden og den formelle regression var det udtryk, som gav drømmen en mere primitiv karakter end den vågne bevidsthed. Jung mente også, at det var muligt, at forbinde drømme med fortiden, men havde ikke den samme forståelse af regression som Freud. Regression var i Freuds optik udtryk for modstanden, der forhindrede tankens normale fremtrædelse i bevidstheden og på samme tid var der en tiltrækning, som påvirkede tanken på grund af erindringerne, som besad en stærk sensorisk styrke.

Jung mente både, at der var bagudrettede og fremadrettede aspekter ved drømmene og har i den forbindelse beskrevet to funktioner ved drømme. Ved den kompensatoriske funktion var der fokus på, at drømmen var i stand til at genskabe en psykisk balance hos den drømmende på baggrund af det frembragte drømmemateriale. Der var her fokus på at rette op på en aktuel psykisk ubalance, som kan have forbindelse med tidligere belastninger i psyken, som har påvirket

psykens balance og derigennem værne om forholdet mellem det ubevidste og det bevidste. Ved den fremadrettede funktion kunne drømmene give fremadrettede visioner om fremtiden, hvilket skete ved, at det ubevidste frigjorde information til bevidstheden, som først ikke var blevet opfattet af det bevidste. Der var her fokus på fremtiden for den drømmende, hvilket er et fokus, som ikke ses hos Freuds forståelse af drømme.

Med henblik på retningen af drømme hos Hall er der ikke blevet lagt den samme vægt på dette. Det er derimod fremhævet, hvordan det er muligt at se det manifesterede drømme indhold i relation til den drømmendes personlighed i vågen tilstand, hvilket kan ses som et fokus på det aktuelle og dermed ikke noget fortidigt eller fremtidigt på den måde som det ses hos Freud og Jung.

Undersøgelsesmetoderne

Hos Freud er der i '*Drømmetydning*' en forståelse og ønske om at ville undersøge drømmefænomenet på et mere (natur)videnskabeligt niveau, end hvad der tidligere er blevet gjort (Freud, 1960, p. 15). Dette kan ses i lyset af Freuds medicinske uddannelse (jf. redegørelse). Dog kommer det til at stå i kontrast til den måde, som Freud faktisk bearbejdede sin empiri. Der bliver hos Freud arbejdet med hans egne drømme, som kan ses som en blød form for data, da dette er ustrukturerede sproglige udsagn og endvidere bliver data bearbejdet igennem analyse og fortolkning, som kan forbindes med det humanvidenskabelige felt og kvalitative metoder (jf. metode). Dette ses også hos Jung, hvor der også forekommer blød data, som det empiriske grundlag i form af hans egne drømme og disse bliver bearbejdet igennem analyse og fortolkningen, hvilket kan forbindes med det humanvidenskabelige felt og kvalitative metoder (jf. metode). Det er derfor muligt at sammenligne Freuds og Jungs undersøgelsesmetoder med en mere humanvidenskabelig tilgang i form af den kvalitative metode, som kaldes autoetnografi.

Ved autoetnografi er der tale om et begreb, som indeholder en tredeling (C. Baarts i Brinkmann & Tanggaard, 2010, p. 155). Den første del omhandler *auto*, som forbindes med 'selv' og står for introspektion, her gør forskeren sig til objekt for observation, refleksion og undersøgelse (ibid.). Den anden del omhandler *etno*, som forbindes med 'kultur' og dermed ekstrospektion, hvor forskeren retter sin opmærksomhed mod konteksten, som undersøgelsesobjektets erfaringer og

handlinger er dannet i samt forskerens egen forbindelse dertil (ibid.). Den tredje del omhandler *grafi*, som kan forbindes med den videnskabelige proces, den kvalitative undersøgelse og den systematik, hvormed personlige fortællinger, erfaringer og observationer omdannes fra personlige indsigter til videnskabelig viden (ibid.).

Hos Hall er der blevet benyttet en anderledes form for undersøgelsesmetode end hvad der er blevet fremhævet ovenfor hos Freud og Jung, dog stadig med forbindelse til kvalitative metoder og det humanvidenskabelige felt. Som det er beskrevet i redegørelsen for udviklingen af Halls drømmeforståelse, så var det empiriske grundlag for standardiseringen et udvalg af 1000 drømme, som var indsamlet fra 100 kvindelige og 100 mandlige studerende i Californien i perioden 1947-1950 (Hem, 2002, p. 451). Disse 1000 drømme var dagbogsnoterede drømme, som de studerende i forbindelse med deres studium havde indleveret (ibid.). Det er muligt at se de dagbogsnoterede drømme, som blød data der arbejdes med inden for kvalitative metoder, hvor ustrukturerede sproglige udsagn danner det empiriske grundlag (jf. metode).

I den videre proces i bearbejdningen af disse data, så blev 5 tilfældige drømme fra hver af de studerendes drømmeserier udvalgt, hvilket udgjorde mellem 12 og 18 drømme, efter at de for korte og for lange drømme var blevet frasorteret (Hem, 2002, p. 451). Herefter blev drømmene gjort til genstand for indholdsanalysen, som var baseret på et udførligt kategoriskema over egenskaberne i drømme (ibid.). Der er altså i denne analyse sket en analyse og fortolkning af data, hvilket er sket på baggrund af de kriterier, som er opstillet over egenskaberne i drømmene og dette kan ses som en kvalitative, humanvidenskabelige tilgang (jf. metode; Hem, 2002, p. 451). Det dannede grundlag for Halls data, som var normer for i hvor stor en del af drømmene, at kategorier, underkategorier eller samling af kategorier forekommer hos hvert køn (Hem, 2002, p. 451).

Det er dog relevant kort at påpege, at resultaterne af Halls undersøgelse kan kvantificeres, da det er muligt at gøre det tælleligt, hvor mange gange visse kategorier forekommer i drømme (jf. redegørelse).

Opsummering af det psykologiske perspektiv

Ved drømmeforståelserne er det muligt, at forstå drømme som skjulte ønskeopfyldelser i det latente drømmemateriale, som en måde for det ubevidste og det universelle menneske at udtrykke sig i det manifesterede materiale eller det er muligt at forstå det manifesterede indhold af drømme som en afspejling af den drømmendes personlighed. Altså indeholder drømmene en psykologisk mening i den ene eller anden form i forhold til den drømmende.

Drømmene kan møde et forsvar i det førbevidste i det ubevidste, som censurerer og dermed forvrænger drømmens ønskeopfyldelse for at beskytte bevidstheden. Det er også muligt, at det er i drømmene, at det ubevidste, herunder det personligt og kollektivt ubevidste, får mulighed for at udtrykke sig. Drømmene forbindes altså med det ubevidste i bevidstheden. Dog bliver drømmene af Hall forbundet med sindets drømmegenerator og dermed det kognitive hos den drømmende. Endvidere er der fokus på, at drømmekilderne omhandler dagsrester, somatiske kilder og infantile kilder. Samtidig er det muligt at se drømmens indhold, som forbundet med et mere aktuelt udtryk af den drømmendes personlighed. Drømmens retninger kan ses som værende fokuseret på fortiden, den nutidige psykiske tilstand eller personlighed og på fremtiden.

Det er endvidere muligt at ses undersøgelsesmetoderne hos både Freud og Jung, som værende kvalitative i form af autoetnografi, hvilket forbinder disse med det humanvidenskabelige felt. Derudover forekommer der ved Hall en kvalitativ undersøgelse i form af dagbogsnoterede drømme fra studerende, til belysning af drømmes manifesterede indhold.

Det fysiologiske perspektiv

I dette afsnit vil der være en analyse af den fysiologiske drømmeforståelse ud fra den teori, som er blevet beskrevet i det redegørende afsnit med henblik på at uddybe sammenhænge og tydeliggøre den fysiologiske drømmeforståelse. Der vil i dette afsnit være fokus på at sammenligne de fysiologiske drømmeforståelser.

De fysiologiske drømmeforståelser

Som det fremgår i redegørelsen, så er det efter opdagelsen af EEG og dermed REM søvn, at der for alvor bliver sat gang i udviklingen af den fysiologiske drømmeforståelse. Eftersom at det hovedsaligt er i REM søvnen, at der forekommer drømme, er det derfor også muligt igennem de senere drømmeforståelser at se, hvor stor en indflydelse opdagelsen af REM søvn har haft for den fysiologiske drømmeforståelse.

Som der er beskrevet i redegørelsen er det muligt at se Crick & Mitchison i forlængelse med Evans & Newman, dog forekommer der en forskel i, hvordan de to forståelser opfatter hjernen. Der er ved Evans & Newman en forståelse af, at hjernen er en stor centralcomputer, som har til opgave at holde styr på en masse mindre programmer. Ved Crick & Mitchison er der imod en forståelse af, at hjernen er organiseret som et informationsbehandlende system, der minder om et neuralt netværk som har en organisering, der minder om PDP. På trods af denne forskel bliver der dog ved begge teorier lagt vægt på, hvordan det handler om opdateringen eller oprydningen i hjernen under REM søvnen, hvilket er med til at optimere hjernen og dermed forhindre overbelastning.

Mens der ved Evans & Newman bliver lagt vægt på aspektet, at dette hjælper i forhold til at optage ny viden, så er der ved Crick & Mitchison fokus på, at det er nødvendigt at aflære unødvendig information.

I forhold til undersøgelsesmetoderne bliver der ved begge disse drømmeforståelser af Evans & Newman samt Crick & Mitchison gjort brug af teoretiske ideer og forståelser til at begrunde og muliggøre deres forståelser. Dette betyder, at disse forståelser ikke er blevet testet, sådan at der foreligger empirisk understøttelse heraf.

Hobson & McCarley og Solms drømmeforståelser

Det er i forhold til disse drømmeforståelser muligt at finde forskellige perspektiver på, hvordan drømme neurofysiologisk skabes (Domhoff, 2005, p. 4). Som det er fremhævet i redegørelsen, er forståelsen ved Hobson & McCarley, at drømme påbegyndes af aktivitet i hjernestammen, hvor PGO-bølger forbindes til REM søvnen, hvor der skabes signaler, som aktiverer cortex, som tvinges til at få mening ud af dette (ibid.). Denne neurale støj er angivelig det, som gør drømme bizarre (ibid.). I modsætningen til dette er Solms forståelse, at drømme stammer inde fra hjernen, nærmere bestemt det ventral tegmentale område i midbrain (ibid., p. 4). Solms mener derved, at drømme starter få centimeter fra det sted, som Hobson & McCarley påpeger i deres forståelse (ibid.).

En anden uoverensstemmelse mellem disse to teorier ses i forhold til de neurokemikalier, som de formoder, har at gøre med de egenskaber ved drømme, som gør disse unikke i forhold til vågen tænkning (ibid., p. 5). Der bliver ved Hobson & McCarley lagt vægt på de lave niveauer af serotonin og noradrenalin, som i kombinationen med de høje niveauer af acetylcholin er med til at skabe det bizarre og drømmeagtige ved drømme (ibid.). Derimod lægger Solms vægt på dopaminergic systemet i det ventral tegmentale område af midbrain (ibid.). I den forbindelse bliver der også ved Solms lagt større vægt på, hvordan det er muligt at se drømme, som en form for tænkning der sker ved en hjerne der er påvirket af søvnen.

Som det er fremhævet her, så forekommer der forskellige forståelser af hvor drømme påbegyndes og hvilke neurokemikalier, som har at gøre med drømmeprocessen. Det er dog også muligt at fremhæve visse ligheder i mellem teorierne, da de begge er enige om, at der forekommer en aktivering af hjernen under søvnen og at hjernen under søvnen ikke fungerer på samme måde som ved vågen tilstand, hvilket resulterer i drømme i stedet for opvågning.

Dog er det i Hobson & McCarleys drømmeforståelse, at drømme er meningsløs aktivitet, mens det er Solms forståelse, at drømme er en form for tænkning under anderledes forhold, hvor aktiveringen af hjernen bliver påvirket af søvnen.

Undersøgelsesmetoderne

I forhold til det empiriske grundlag ved Hobson & McCarleys drømmeforståelse, er der ved udviklingen af denne gjort brug af 104 REM-rapporteringer fra en

laboratorieundersøgelse, hvilket kan ses som et mere kvantitativt grundlag og der er blevet brugt casestudie, hvilket er en kvalitativ tilgang, i form af en detaljeret drømmedagbogsnoteret drømmeserie, hvilket dækker over 233 drømmerapporter (jf. redegørelse). Det er muligt at se syntesedelen i Hobson & McCarleys model, som en psykologisk del af den overordnede model i modsætningen til aktivationsdelen af modellen (Hem, 2002, p. 198).

Det er i den sammenhæng relevant at se nærmere på casestudier. Et casestudie kan ses som en detaljeret undersøgelse af et enkelt eksempel (B. Flyvbjerg i Brinkmann & Tanggaard, 2010, p. 464). Casestudier har en tæt forbindelse med virkelige situationer og der skabes konkrete erfaringer via den nære kontakt mellem det studerede objekts virkelighed (ibid., p. 467). Dette betyder, at der ved casestudier skabes en konkret og kontekstafhængig viden, hvilket betyder, at der er en forståelse af, at mennesket ikke ses som meningsfuldt alene (ibid.).

Med henblik på det empiriske grundlag i forhold til Solms drømmeforståelse er der her tale om en ren kvantitativ udforskning af det neurologiske aspekt af drømme, hvilket er sket på baggrund af udforskningen af, hvordan forskellige former for hjerneskader kan belyse drømmefænomenet.

Opsummering af det fysiologiske perspektiv

Drømmeforståelserne i det fysiologiske perspektiv omhandler en forståelse af Evans & Newman, hvor REM søvn og drømme kan ses som en opdatering af hjernen under offline perioder, mens Crick & Mitchison mener, at der drømmes for at glemme, altså at der forekommer en opdatering og oprydning under REM søvn og drømme. Ved Hobson & McCarley er forståelsen, at drømme er meningsløs aktivitet fra hjernestammen, mens Solms ser drømme som en form for tænkning, hvor aktivitet fra midbrain håndteres af denne sovende hjerne.

I forhold til undersøgelsesmetoderne er det fremhævet, hvordan Evans & Newman samt Crick & Mitchison har lavet teoretiske forståelser, mens Solms arbejder ud fra forskning i drømme hos patienter med hjerneskader. Endvidere er det fremhævet, at Hobson & McCarley benytter sig af REM-rapporter fra laboratoriestudier og et casestudie til belysningen af deres udforskning af drømme.

Diskussion

I redegørelsen er forskellige teoretiske forståelser af drømme blevet belyst, som derefter i analysen er blevet sammenlignet inden for de enkelte perspektiver. Der vil i diskussionen også være en opdeling mellem det psykologiske og fysiologiske perspektiv, hvor der inden for hvert perspektiv bliver diskuteret og reflekteret over forskellige problematikker, både generelle og metodiske, i forhold til de enkelte drømmeforståelser. Under hver teoretiker vil der være en opsummering, hvor der overvejes reliabilitet, validitet og generaliserbarhed i et forsøg på at skabe en vurdering af drømmeforståelser.

Dernæst vil der være et afsnit, hvor der vil blive fokuseret på forskellige problematikker i forhold til undersøgelser af drømmefænomenet samt refleksioner om, hvad der ligger til grund for de forskellige drømmeforståelser inden for hvert perspektiv samt en mere overordnet refleksion om det humanvidenskabelige og naturvidenskabelige felt. Afslutningsvis vil der være refleksioner over dette speciale.

Det psykologiske perspektiv

Freud

Med henblik på Freud er det iøjnefaldende hvordan han i indledningen til *'Drømmetydning'* undskylder for ikke at have kunnet overkomme at studere den samlede litteratur inden for drømmefeltet, og håber ikke, at der er gået noget tabt af vigtighed i hans fremstilling (Freud, 1960, p. 16). Det er en udtalelse, som er med til at skabe undren om grundlaget for Freuds baggrundsviden om drømme, men på samme tid er det også tydeligt, at Freud i *'Drømmetydning'* har formuleret sin egen teori ud fra sin egen forståelse af drømmefænomenet. Dette vil jeg i det nedenstående uddybe yderligere i form af overvejelser vedrørende det empiriske grundlag for undersøgelsen, herunder den anvendte metode samt forforståelsen. Endvidere vil der også blive fremhævet problematikker i forhold til Freuds begrebsforklaringer.

Der bliver som empirisk grundlag lagt stor vægt på Freuds egne drømme, især Irma-drømmen (jf. redegørelse) til Freuds skabelse af værket *'Drømmetydning'* og derved

udviklingen af Freuds drømmeforståelse, hvilket skete igennem en analyse og fortolkning af drømmen. Som det er blevet fremhævet i analysen er det muligt at se dette som autoetnografi og denne metode danner grundlag for analysen og udviklingen af drømmeforståelsen. Problematikken ved benyttelse af autoetnografi forbindes ofte med at der kommer til at være for meget fokus på *'auto'*, hvilket gør, at nogle undersøgelser bliver for selvcentrede og får mere udseende af terapi (C. Baarts i Brinkmann & Tanggaard, 2010, p.155). Dette kan ses i forhold til Freuds opfattelse af, at processen ved skabelsen af *'Drømmetydning'* udgjorde en selvanalyse i forbindelse med faderens død, som var et betydeligt tab for Freud (jf. redegørelse; Bulkeley, 1997, p. 15). Dog er det også muligt at fremhæve styrker i forhold til en sådan undersøgelsesmetode, hvilket Freud også selv formår i forfatterens forord i *'Drømmetydning'* (Freud, 1960, p. 11). Freud ønskede, at fokusere på egne drømme i forhold til forklaringen af drømme, da disse ville kunne give ham et større indblik i de psykologiske processer, der forekommer ved drømmefænomenet, end hvad der ville kunne dannes på baggrund af ukendte personers drømme (ibid.). Freud udtrykker også en forståelse af, at det ville kunne skade hans undersøgelse, såfremt at han undlod dele af sit eget psykiske liv (ibid., p. 12). Det er derfor muligt på trods af, at denne metode sætter Freud selv og hans psykiske liv i fokus, så er dette med til at give observationer, som ellers ville have været svære at opnå gennem andre metoder. På den anden side er det muligt, at der i forbindelse med denne udforskning af sit eget psykiske liv kan forekomme dele, som Freud ikke er i stand til at undersøge eller som på anden vis danner blinde vinkler for ham.

Det er muligt at knytte en anden problemstilling til Freuds metode og argumentation for undersøgelsens resultater, da han benyttede sig af egne drømme og drømme fra patienter til at understøtte, bevise og være argumentation for hans resultater gennem en analyse af egne drømme er korrekte. På den måde så har de empiriske data samt argumentationerne for hans resultater været præget af subjektivitet.

I den sammenhæng er det ganske påfaldende, at der ikke forekommer elementer af drømmefænomenet, som Freud ikke er i stand til at redegøre for. Der bliver udviklet nye begreber og forståelser på baggrund af analysen af hans egen drøm og dette bliver så understøttet igennem andre af hans egne drømme eller drømme fra hans patienter, som netop igennem hans fortolkning viser det, som han var kommet frem

til. Det er muligt at se det, som en måde at validere og understøtte egne resultater, men også som en måde at forme og tilpasse drømmeforståelsen i den retning og efter den forståelse, som Freud besidder.

Ydermere er det muligt at stille spørgsmålstegn ved Freuds fokusering på Irma-drømmen, da det er muligt, at han fokuserede på netop denne drøm, da den gav ham mulighed for at vise, hvordan det var muligt at benytte den frie associationsmetode på et mere generelt niveau og dette kunne kun gøres hvis drømmen ikke var for åbenbar i sin mening (Hem, 2002, p. 59). Det kan derfor ses, som om at det var vigtigere for Freud at vise, hvordan den frie associations metode kunne benyttes, frem for at understrege pointen at drømme har en psykologisk mening (ibid.). Dette åbner op for en diskussion, om hvorvidt Freud har været fokuseret på at bevise og promovere sin egen metode, og at det har været så styrende, at der har været et mangelfuldt eller utilstrækkeligt fokus på drømmefænomenet. Det er muligt at stille spørgsmålstegn ved Freuds udvælgelse af sit empiriske grundlag. Endvidere er det muligt at stille spørgsmålstegn ved hvorvidt, Freud har ladet resultaterne tale for sig selv, eller om han igennem sine tolkninger har drejet fokus over på at bevise effektiviteten af den frie associationsmetode.

Det er endvidere muligt at fremhæve, hvordan der i Freuds drømmeforståelse forekommer forskellige forkerte forståelser omkring det fysiologiske aspekt af drømme. Disse skal naturligvis ses i lyset af den manglende udvikling inden for det fysiologiske felt, da Freud skabte sin drømmeforståelse, dog er det stadig relevant at påpege fejlagtige forståelser af drømmefænomenet.

Freuds forståelse af drømmenes funktion er, at drømmene skabes for at beskytte den sovende bevidsthed mod at blive vækket af ubevidste impulser, der er frigjorte, som resultat af, at censuren til dels er svækket under søvnen (jf. redegørelse; Hem, 2002, p. 66). Det er muligt at se dette som en forklaring på et problem, som ikke forekommer på den facon, som Freud troede (Hem, 2002, p. 66). For det første forekommer der flere arter af søvn, som har forskellige neurofysiologiske kvaliteter, hvilket betyder, at hjernen fungerer forskelligt i forhold til de forskellige søvnfaser (ibid.). De drømme, som huskes til hverdag er som regel forbundet med REM-fasen (ibid.). Det er dog i de andre søvnfaser, at hjerneaktiviteten er lavest og det kan beskrives som at hjernen hviler i de søvnfaser, hvor der ikke drømmes (ibid.). Dette

betyder, at Freuds syn på drømmen, som en beskytter for den restituerende hvile under søvnen, stammer fra forkerte opfattelser af, hvad der sker i hjernen og kroppen under søvnen (ibid.).

Ydermere forekommer der en problematik omkring den regelmæssige styring af faserne under søvnen, herunder REM (ibid.). Som et resultat af denne regelmæssighed, er også forekomsten af drømme uafhængig af de erfaringer individet har på daglig basis (ibid.). Da det er Freuds begrundelse, at forekomsten af drømme sker gennem impulser, der er blevet vakt af dagens begivenheder, så skulle forekomsten af drømme også variere afhængigt af erfaringerne fra dagen (jf. redegørelse; Hem, 2002, p. 66). Det er dog ikke gældende for forekomsten af REM søvn (Hem, 2002, p. 66).

Freud opdager dog et relevant aspekt af REM søvn, da hjernens kontrol over det motoriske system bliver blokeret under REM perioden samtidig med at sensitiviteten overfor sanseindtryk drastisk mindskes, hvilket sker for at der ikke handles på drømmene, men at de derimod forbliver fantasier (ibid., p. 66f). Det er blevet illustreret af Michel Jouvet hvordan katte, der har fået bortopereret neuronerne, som hæmmer de større muskler i REM søvn, har udvist adfærd, som om de er aktører i egne drømme (ibid., p. 67). I lyset af dette kan opfattelsen af drømme som fantasitilfredsstillelse af drifter stadig have delvist ret, men det er altså klart, at drømme ikke skabes for at forhindre en opvågning og det kan ikke forbindes med den psykologiske censur og modstand, som Freud formodede (ibid.).

En anden interessant opdagelse i en undersøgelse af Daniel M. Wegner, Richard M. Wenzlaff & Megan Kozak fra 2004 omhandler undertrykte tanker i forbindelse med drømme og resultaterne, kan give Freud delvis ret i forhold til hans forståelse af drømme, som en måde hvorved undertrykte ønsker kom til syne under drømme, da det i undersøgelsen blev fundet, at undertrykte tanker kommer til syne under drømme, uanset om de er ønskede eller ej (Wegner, Wenzlaff & Kozak, 2004, p. 235).

Endvidere er det også relevant at fremhæve, hvordan der ved Hobson & McCarley samt Solms fremhæves, hvordan aktiveringen i hjernen kan ses i forbindelse med erindringsbilleder eller nyere erindringer, tanker og følelser (jf. redegørelse). Dette kan ses som en understøttelse af Freuds fokus på dagsrester, hvor Freud mente, at en del af drømmeindholdet omhandlede nylige indtryk (jf. redegørelse).

Som det er beskrevet ovenfor, så forekommer der flere mangler ved Freuds drømmeforståelse, som det er muligt at se i lyset af den manglende fysiologiske viden hos Freud, da drømmeforståelsen blev skabt, men som det også er fremhævet kan Freud til dels have gjort nogle bemærkelsesværdige observationer omkring drømmefænomenet.

Opsummering

Det er ovenfor blevet fremhævet, hvordan Freud undskylder for ikke at have lavet et tilstrækkeligt forarbejde. Endvidere er det blevet fremhævet, hvordan der formodentlig er blevet benyttet en kvalitativ form for metode, nemlig autoetnografi. Der forekommer ved denne metode både fordele og ulemper; det kan ses som en fordel, at Freud benytter sin egen drøm, da denne danner grundlag for observationer omkring drømmefænomenet, hvor der forekommer en særlig indsigt i de bagvedliggende psykologiske processer. Det er dog også muligt, at der igennem en sådan metode kan komme for meget fokus på forskeren og dennes personlige liv, samtidig med at der kan være elementer af de bagvedliggende psykologiske processer, som udgør en blind vinkel for forskeren og som denne overser.

Et andet punkt i forhold til Freuds undersøgelse af drømme kan ses i samspil med metoden, da Freud benytter sig af egne og patienters drømme til at argumentere for de resultater, som han er kommet frem til igennem analysen af sin egen drøm.

Ydermere er det slående hvordan der ikke forekommer problematikker ved drømmefænomenet, som Freud ikke er i stand til at forklare eller udvikle begrebslige forklaringer for, hvilket giver anledning til overvejelser omkring hvorvidt der forekommer en tilpasning af teorien. Endvidere er det muligt, at Freud har udvalgt Irma-drømmen, for at promovere sin egen analysemetode, den frie associationsmetode.

Det er også muligt i dag at vise, hvordan flere af Freuds overbevisninger i forhold til drømme ikke er korrekte i lyset af den viden, der forefindes omkring hjernen og kroppen under søvn. Det drejer sig for det første om Freuds forståelse af, at drømme skulle sikre søvnen, som var forbundet med restitution og hvile, hvilket ikke er korrekt, da hjernen hviler i de søvnfaser, hvor der ikke drømmes. For det andet mente Freud, at drømme stammede fra impulser fra dagens begivenheder, hvilket også betyder at drømme skulle afhænge af dagens begivenheder, men dette er ikke

tilfældet da der forekommer en regelmæssig styring af søvnfaserne. Dog kommer Freud frem til en interessant opdagelse i og med, at han opdager, at der er blokeret for det motoriske system og følsomheden overfor sanseindtryk mindskes, mens der drømmes, men dette skyldes ikke psykologisk censur eller modstand, som Freud formodede. Endvidere forekommer der også nyere fysiologisk viden som til dels understøtter Freud, dette omhandler forekomsten undertrykte tanker og nyere erindringer i drømme.

I forhold til reliabiliteten af Freuds undersøgelse af drømmefænomenet er det muligt at stille spørgsmålstejn ved, hvorvidt Freuds resultater kan gendannes af andre forskere på et andet tidspunkt. På baggrund af ovenstående virker det ikke sandsynligt, at dette vil være muligt, da der er fremhævet, hvordan Freud har haft manglende viden omkring det fysiologiske aspekt af drømme og derved er kommet frem til nogle ukorrekte forståelser. Dermed bliver stabiliteten og pålideligheden af resultaterne mindsket.

Endvidere i forhold til validiteten af Freuds undersøgelse er det muligt at stille spørgsmålstejn ved, hvorvidt metoden undersøger det, som den har til formål at undersøge og dermed om det undersøgte fænomen er afspejlet via metoden i overensstemmelse med virkeligheden. I forhold til dette så er der ovenfor fremsat forskellige overvejelser omkring metoden og dette omhandler, hvordan metoden kan benyttes til at skabe grundige observationer af et psykologisk fænomen, men på samme tid kan der forekomme for meget fokus på forskeren og denne kan have blinde vinkler i forhold til udforskningen af sit eget psykiske liv. Endvidere er det også blevet fremhævet, hvordan der kan forekomme et ønske om at tilpasse resultaterne til en bestemt forståelse, hvordan udvælgelsen af det empiriske grundlag kan forbindes med ønsket om at promovere sin egen analysemetode, hvordan analysen og fortolkningen af observationerne har været præget af forforståelser samt hvordan der er blevet benyttet egne drømme til at understøtte resultaterne. Dette åbner op for overvejelser omkring en manglende objektiv distance til det fænomen som undersøges. Dette kan ses som faktorer der er med til at mindske gyldigheden af Freuds drømmeforståelse.

Endelig er det relevant at overveje generaliserbarheden af Freuds undersøgelse, da det ovenstående taler for at der ved Freuds undersøgelse af drømmefænomenet ikke forekommer tilstrækkelig pålidelighed eller gyldighed, så betyder det også, at

undersøgelsens resultater ikke kan generaliseres på et universelt plan. I forhold til generaliserbarheden er det relevant at fremhæve pointen fra Freuds drømmeforståelse, nemlig at drømme skal ses i relation til det drømmende individ og drømme, ifølge Freud, ikke er et fænomen, der kan adskilles fra individet (jf. redegørelse).

Jung

Som det er blevet fremhævet i analysen, så er det muligt, at Jung benyttede den samme tilgang til sine undersøgelser som Freud i form af den humanvidenskabelige tilgang og den kvalitative metode, som kaldes autoetnografi. Der bliver dog ikke hos Jung benyttet egne drømme, som argumentation for de resultater, som han kommer frem til. Det er dog også ved Jung muligt at overveje, om resultaterne er præget af en for høj grad af '*auto*', hvilket gør at analysen bliver for fokuseret på forskeren i stedet for fænomenet. Det er endvidere også muligt, at der ved Jungs benyttelse af denne metode er blevet skabt en indsigt og observationer omkring de psykologiske processer i forbindelse med drømme, som det kunne have været svært at opnå på andre måder. På samme tid kan der dog også overvejes om, der forekommer en problematik i forhold til at analysere på egne psykiske processer, da der kan være elementer, som overses og dermed ikke udforskes.

I forhold til Jung er det muligt at se hans drømmeforståelse som værende særligt præget af egne livsoplevelser. Dette kommer til udtryk i det kraftige fokus på det religiøse hos Jung, hvilket kan ses i sammenhæng med hans barndom, som var præget af en meget religiøs stemning (jf. redegørelse). På den måde kan resultaterne af Jungs undersøgelser ses, som præget af subjektivitet samt et fokus på det religiøse, hvilket kan føre til overvejelser om, der ved Jungs drømmeforståelse ikke har været plads til at lade resultaterne tale for sig selv, men at de derimod er blevet formet og tilpasset i en retning, som stemte overens med Jungs forståelse og fokus.

I denne sammenhæng er det relevant at fremhæve, hvordan der ved Jung var et større fokus på symboler i drømme, hvor drømme kun kan forstås igennem drømmenes sprog, hvilket udgør billeder, symboler og metaforer (jf. redegørelse). Det er muligt, at fortolkningen og analysen af drømmesymboler hos Jung har været præget af den

tidligere nævnte forforståelse, det subjektive fokus på det religiøse. Dette kan have bidraget til, at der i analysen og fortolkningen ikke har været en objektiv distance mellem det undersøgte fænomen og forskeren, hvilket kan have betydet, at der er blevet skabt forståelser, som har været subjektivt præget og dermed ikke har afspejlet drømmefænomenet tilstrækkeligt.

Som det er nævnt ovenfor i diskussionen af Freud, så forekommer der en problematik omkring den regelmæssige styring af faserne under søvnen, da denne regelmæssighed er uafhængig af individets erfaringer på daglig basis. Ligesom Freud havde Jung også den opfattelse at skabelsen af drømme kan forbindes med dagens begivenheder (jf. redegørelse). Dette betyder, at den manglende fysiologiske viden omkring REM søvnens uafhængighed af daglige begivenheder leder Jung til en forkert forståelse af drømmefænomenet. Det er derfor også ved Jung muligt at fremhæve en manglende viden vedrørende drømmefænomenet's fysiologiske aspekter.

Som en kontrast til dette, så bliver der også ved Jung lagt vægt på dagsrester og hvordan drømme kan indeholde elementer fra den drømmendes dagligdag (jf. redegørelse). Dette kan understøttes af den forståelse, som Hobson & McCarley samt Solms har fremhævet i deres forståelser af drømme, nemlig at der ved aktiveringen af hjernen forekommer nyere erindringer eller erindringsbilleder, tanker og følelser (jf. redegørelse).

Opsummering

Ved skabelsen af Jungs drømmeforståelse danner hans egne drømme det empiriske grundlag og dermed den humanvidenskabelige og kvalitative metode, autoetnografi. Det er i forhold til denne metode muligt at der kommer for meget fokus på forskerens psykiske liv og ikke tilstrækkelig fokus på fænomenet, men på samme tid er det en metode, som åbner op for observationer af de psykologiske processer i forbindelse med drømme, som det ellers kan være problematisk at få indsigt i. Dog er det også muligt at ved anvendelsen af en sådan metode, at der forekommer dele af forskerens psykiske liv, som denne ikke er i stand til at belyse tilstrækkeligt, en form for blind vinkel.

Det er endvidere muligt at fremhæve, hvordan der ved Jung forekommer et særligt fokus på det religiøse, hvilket kan ses som et udtryk for, at undersøgelsen har været påvirket af en subjektiv forforståelse.

Ydermere er det muligt at overveje, hvilken rolle vægtningen af symboler har haft, da disse kræver fortolkning og fortolkningen kan være subjektiv præget. Dette bidrager til, at der ved Jung formodentlig ikke er blevet skabt en objektiv distance imellem drømmefænomenet og forskeren.

Endvidere er der ved Jungs drømmeforståelse også blevet fremhævet, hvordan der forekommer en manglende fysiologisk viden, hvilket gør, at Jung kommer frem til en forkert formodning om, hvordan drømme skabes. Dog er det muligt, at Jung har haft ret i sin forståelse af dagsrester i drømme.

I forhold til reliabiliteten af Jungs drømmeforståelse, er det muligt at overveje, hvorvidt det vil være muligt for andre forskere at komme frem til de samme resultater på et andet tidspunkt. Formentlig vil den manglende viden omkring drømmes fysiologiske baggrund være med til at skabe andre resultater, hvilket gør at pålideligheden og stabiliteten af Jungs drømmeforståelse ikke er optimal.

Det er også relevant at diskutere validiteten af Jungs undersøgelsesmetode. Det er muligt, at der igennem den anvendte metode er blevet skabt observationer af drømmefænomenet, men det er også muligt, at der har været elementer af dette fænomen, som er gået tabt på grund af blinde vinkler for forskeren i forhold til sit eget psykiske liv. Det er endvidere muligt, at der har været et større og særligt fokus på det religiøse, hvilket har bevirket, at der er blevet arbejdet ud fra en forforståelse i analysen og fortolkningen af både resultater og symboler, som har præget resultaterne negativt, fordi der er blevet dannet et forvrænget billede af drømmefænomenet på grund af manglende objektivitet. Dette kan ses som en mindskelse af gyldighed af Jungs drømmeforståelse.

I forlængelse af reliabilitet og validitet er det relevant at overveje generaliserbarheden af Jungs drømmeforståelse. Dog forekommer der ikke tilstrækkelig reliabilitet og validitet til at resultaterne fra undersøgelsen kan generaliseres på et større niveau. Der gælder også ved Jung den samme overvejelse omkring generaliserbarheden, som er nævnt ovenfor i diskussion af Freuds drømmeforståelse, nemlig at der også ved Jung er blevet lagt vægt på individets forbundenhed med drømmefænomenet (jf. redegørelse).

Hall

Som beskrevet i analysen af Halls undersøgelsesmetode, så er det muligt at se denne som en kvalitativ og humanvidenskabelig metode, men resultaterne af denne undersøgelse kan kvantificeres. Det er i den sammenhæng muligt at påpege et metodisk problem i forhold til dette kategoriseringssystem, da dette forekommer for nøje detaljeret (Hem, 2002, p. 451). Der arbejdes med scoringer i 8 hovedkategorier og nogle teoretiske skalaer (ibid.). Inden for de enkelte hovedkategorier er der et utal af underkategorier, for eksempel kan der inden hovedkategorien '*karakterer*' findes 5 underkategorier, som også har 35 konkrete klassifikationer, der til dels er - til dels ikke er gensidigt ekskluderende (ibid.). Denne detaljering kommer til at danne et kunstigt sprog i forhold til beskrivelsen af indholdet i drømme og de såkaldte '*standarter*' får betydning af at være frekvensen af anvendte termer i dette kunstige beskrivelsessprog (ibid.). Dette kommer til at stå i kontrast til hverdagssprogets fleksibilitet, hvilket ikke ses i dette kunstige sprog og derfor vil en eventuel hypotesetestning af indholdet i drømme lettere og mere pålideligt kunne laves i form af scoringer i meningskategorier, som er dannet i forbindelse med den præcise hypotese, som der testes (ibid., p. 452).

Ydermere er de teoretiske skalaer for psykoanalytisk præget, sådan at det ikke er muligt at belyse andre spørgsmål end dem, som det er muligt at danne med udgangspunkt i klassisk psykoanalytisk drømmeforståelse (ibid.). Dette kommer for eksempel til udtryk ved skalaer for kastraktionsangst, kastraktionsønske, penismisundelse, oralaktivitet og regression samt den måde hvor på penismisundelse eksemplificeres gennem "*jeg har købt en riffel*" (ibid.).

Opsummering

Der er i det ovenstående blevet gennemgået forskellige problematikker i forhold til Halls undersøgelse af drømme. Det er muligt at se dette som en empirisk undersøgelse, hvor der bliver indsamlet dagbogsnoterede drømme, hvilket kan ses som en kvalitativ datakilde, men bliver der skabt en mere kvantitativ præget indholdsanalyse, hvor egenskaberne i drømmene bliver placeret i forskellige kategorier og dermed gjort tællelige. Problematikken i forhold til dette kan ses i sammenhæng med den udførlige detaljering, dissekeringen af drømmene og

standardiseringen, da dette er med til at skabe et kunstigt sprog. Det kunstige sprog forekommer mere rigidt og mindre fleksibelt end dagligdagssprog, men dette kan ses som prisen for at lave en kvantificering af elementerne i drømme og et kategoriseringssystem.

En anden problematik i forhold til dette kategoriseringssystem omhandler formuleringen af de teoretiske skalaer, hvor det er muligt at se disse som værende særligt præget af den klassiske psykoanalyse. Dette kan ses som et udtryk for, at der har været en forforståelse og dermed et ønske om at integrere denne forståelse i systemet. Dette kan være problematisk i forhold til forskere, som ikke tillægger psykoanalysen den samme betydning, som der er blevet gjort her.

I forhold til reliabiliteten, som omhandler hvorvidt andre forskere på et andet tidspunkt ville kunne reproducere resultaterne, så er det muligt, at andre forskere ville kunne komme frem til de samme resultater og den samme forståelse af drømme, som mindre bizarre og forbundne med personligheden hos den drømmende.

Ved undersøgelsens validitet, som skal ses i forhold til hvorvidt en undersøgelsesmetode undersøger det, som den har til formål, er det muligt at overveje, om ikke validiteten bliver påvirket igennem den særlige detaljering, hvilket giver et rigidt og misvisende sprog omkring drømmefænomenet. Endvidere er det også muligt, at det særlige fokus på den psykoanalytiske prægning af skalaerne mindsker validiteten, da dette påvirker opfattelsen af drømmefænomenet. I forhold til generaliserbarheden, bliver der fremsat den argumentation at på trods af disse svagheder ved systemet, så er det muligt, at normerne i undersøgelsen har en betydningsfuld funktion i forhold til at være et metodisk eksempel og danne sammenligningsgrundlag til andre undersøgelser (Hem, 2002, p. 452). Der kan argumenteres for, at systemet på trods af sine svagheder danner grundlag for det eneste systematiske sammenligningsgrundlag for indholdet af drømme tværkulturelt og tidsmæssigt (ibid.).

Det fysiologiske perspektiv

De indledende fysiologiske drømmeforståelser

Som beskrevet i redegørelsen og analysen er det muligt at se teorierne af Evan & Newman samt Crick & Mitchison som teoretiske forslag til, hvordan det er muligt at forstå drømme (jf. analyse). Som teoretisk inspiration i forhold til hjerneforskning har computeranalogien form af et tankeeksperiment, men det er ikke muligt at anse denne for at være en empirisk model (Hem, 2002, p. 280). Dette betyder, at der ved tankeeksperimentet er lagt vægt på at undersøge implikationerne af en teoretisk ide, hvorimod en empirisk model tilbyder en organiseret og funktionel meningsfuld sammenfatning af de kendsgerninger som foreligger (ibid.). Endvidere bør en sådan teoretisk ide testes i forhold til virkeligheden, når det omhandler implikationer fra tankeeksperimentet (ibid.). Et tankeeksperiments implikation har ikke en værdi som et selvstændigt udsagn omkring virkelighedens forhold (ibid.). Dette står i kontrast til den opfattelse, som kommer til syne i disse drømmeforståelser.

Endvidere er det muligt at stille spørgsmålstejn ved formuleringen, da Crick & Mitchisons forståelse af hjernen, som informationsbehandlende system er en PDP organiseret biologisk computer og i den sammenhæng, så er drømme uden mening og skabt for at blive glemt (jf. redegørelse; Hem, 2002, p. 280). Dog er det, som de egentlig kan sige, at det vil være muligt med udgangspunkt i deres tankeeksperiment og teoretiske ide at undersøge, hvorvidt drømme er meningsfyldte eller skrald (Hem, 2002, p. 280). Dog er det endvidere muligt at overveje om en sådan formulering ikke nærmere hører under det humanvidenskabelige felt, frem for det naturvidenskabelige felt (ibid.).

Opsummering

Det er ovenfor blevet fremhævet problematikker i forhold til Evans & Newman samt Crick & Mitchisons drømmeforståelser, da disse udelukkende kan ses som teoretiske ideer eller tankeeksperimentet og ikke som empiriske modeller. Der er derfor tale om drømmeforståelser, som ikke er blevet testet i forhold til virkeligheden.

I relation til reliabilitet, så kan det tænkes at andre forskere kan komme frem til de samme resultater på et andet tidspunkt, da det i analysen er fremhævet, hvordan der næsten forekommer de samme teoretiske overvejelser i disse teorier på trods af, at der er omkring 20 år i mellem disse. Med henblik på validiteten, er det her muligt at overveje hvorvidt der forekommer en tilstrækkelig pålidelighed af resultaterne, da den anvendte metode er teoretiske overvejelser omkring et fænomen og disse overvejelser er ikke blevet testet i forhold til virkeligheden. I forhold til generaliserbarheden af denne undersøgelse, så forekommer der ikke tilstrækkelig reliabilitet og validitet til at generalisere resultaterne, hvilket er en forudsætning.

Hobson & McCarley

Der bliver i forhold til Hobson & McCarley fremsat den problematik, at der her bliver arbejdet ud fra et ønske om og bestræbelser på at danne en sammenfattende helhedsteori, som påvirker begreber og modeller, sådan at det bliver på bekostning af undersøgelsesgenstanden (Hem, 2002, pp. 209-211). Dette betyder at de enkelte områder, her psykologien og fysiologien, som bestemmer teoriudviklingen ikke kommer til orde, da der er fokus på at skabe en overordnet, dækkende helhedsforståelse af drømme (ibid., p. 211). I forhold til denne helhedsteori, så kan dette ønske tydeliggøres i forhold til en nyere artikel af Hobson '*Ego Ergo Sum*' hvor han indledningsvist beskriver, hvordan han ser krop og sind, som to dele af et integreret system og ikke mener, at disse bør adskilles og behandles, som to særskilte enheder (Hobson, 2013, p. 142). Dette er med til at understrege, at Hobson forsøger at fæstne hans teorier humanvidenskabeligt med det psykologiske perspektiv og naturvidenskabeligt med det fysiologiske perspektiv.

Der forekommer dog visse problematikker i forhold til dette ønske, som ses hos Hobson & McCarley. I syntesedelen beskrives det hvordan cortex skaber en mening og sammenhæng ud af affyringen af tilfældige neuroner, som påbegyndes af PGO bølgerne (jf. redegørelse; Hem, 2002, p. 212). Der bliver lagt vægt på, at cortex skaber drømmene igennem forarbejdning af informationer fra de affyrede neuroner, hvilket kan ses som en kognitionspsykologisk forståelse, hvor der er fokus på informationsbearbejdning (ibid.). På den måde er det muligt at se hvordan en neurofysiologisk term, som cortex bliver mere begrebsligt forstået som en

kognitionspsykologisk drømmeskaber (ibid., p. 213). Det er endvidere ikke tydeligt gennem analysen af casestudiet, at det især er tilfældige, visuelle og motoriske informationer, som cortex videreformidler til den drømmende (ibid.).

Som tidligere nævnt bliver der ved Hobson & McCarleys neurofysiologiske model lagt vægt på, at drømme er cortex' ihærdige forsøg på at skabe mening og sammenhæng ud af konstante og tilfældige neuronaffyringer, som er skabt af stimulerende PGO bølger i REM søvn (jf. redegørelse; Hem, 2002, p. 497). Men hvordan er det muligt at definere meningsfyldte billeder og fortællinger, for disse er vel forskellige i forhold til individet, der drømmer (Hem, 2002, p. 497). Endvidere er det også forskelligt fra individ til individ, hvilke synaptiske forbindelser der lettest bliver stimuleret af aktiviteten (ibid.). På den måde bliver der i aktiveringsdelen af modellen lagt op til individualhistorisk fortolkning af meningen med drømme, hvilket syntesedelen af modellen er mulig at se som svar på (ibid.).

Det er endvidere muligt at stille spørgsmålstejn ved aktiveringsdelen af Hobson & McCarleys drømmeforståelse, da det er Solms forståelse at drømme ikke stammer i hjernestammen, som de ellers mener (jf. analyse). Det er Solms forståelse på baggrund af hans arbejde med hjerneskadede patienter, at aktiveringen af drømme skal forefindes i midbrain, nærmere bestemt det ventral tegmental område (jf. analyse).

Opsummering

Der er i det ovenstående afsnit omkring Hobson & McCarley blevet fremhævet hvordan denne teori ønsker at skabe en overordnet teoretisk forståelse af drømme, hvilket sker på et kvantitativt grundlag i form af laboratorierapporter og et kvalitativt grundlag i form af et casestudie. Dette betyder også, at der bliver arbejdet med både det naturvidenskabelige og humanvidenskabelige, hvilket er to forskellige videnskabsteoretiske retninger, som har hver deres opfattelse af, hvad viden er. Det er ikke et problem at lave både kvantitative og kvalitative undersøgelser og kombinere disse, men problemet ved denne undersøgelse opstår sammen med en bestræbelse på at skabe en helhedsteori. En sådan stræben kan have en negativ indvirkning på hvorvidt de enkelte tilgange kommer til orde og kan begrænse

områdernes råderum. Endvidere bliver det også et problem, når de termer der benyttes har andre begrebslige forståelser tilknyttet, som det er fremhævet oven for i forhold til rollen af cortex, som drømmeskaber. Det er endvidere muligt ved denne model at påpege, hvordan der bliver lagt vægt på individualhistorisk fortolkning af meningen i drømmene, hvilket kan ses som problematisk i forhold til at det er en neurofysiologisk model.

Det er på baggrund af denne diskussion muligt at se Hobson & McCarleys model som en beskrivelse af de neurofysiologiske processer i forbindelse med skabelsen af drømme samt hvordan denne neurologiske aktivitet bliver fortolket i cortex eller psyken (Hem, 2002, p. 497). Denne aktivitet mener Hobson & McCarley påbegyndes i hjernestammen, men dette stiller Solms spørgsmålstejn ved i sin forståelse af at begyndelsen finder sted i midbrain.

Med henblik på undersøgelsens reliabilitet, så er det muligt, at resultaterne af de kvantitative data kan reproducere, hvilket betyder, at det på et senere tidspunkt ville være muligt for andre forskere at komme frem til den samme forståelse, som der ses i aktiveringsdelen, men det er også muligt at de vil komme frem til det samme resultat som ses ved Solms i forhold til aktivering af midbrain og ikke hjernestammen. Det er dog muligt, at resultaterne af de kvalitative data vil være problematiske at genskabe af andre forskere på et senere tidspunkt, da der som nævnt ovenfor er knyttet forskellige problematikker til syntesedelen og dermed resultaterne af de kvalitative data. På baggrund af dette er det muligt, at der ikke forekommer tilstrækkelig pålidelighed af resultaterne.

I forhold til validiteten så bliver der ved denne undersøgelse lagt et særligt fokus på at skabe en overordnet teori omkring drømme, hvilket bliver på bekostning af psykologien og fysiologiens udfoldelse. Dette ses især i forhold til den kvalitative tilgang til metoden, hvor denne forforståelse kan have været med til at begrænse psykologiens udfoldelse og i stedet er der benyttet fysiologiske termer til psykologiske forståelser. Dog virker de kvantitative metoder i aktiveringsdelen til at rumme mere validitet end den kvalitative syntesedel. Overordnet er det muligt at se gyldigheden af denne undersøgelses resultater, som svækket.

Med henblik på generaliserbarheden, så kan der ses en til dels svag reliabilitet og validitet ved syntesedelen, mens der forekommer en højere validitet ved

aktivationsdelen hvilket påvirker generaliserbarheden således, at det ikke vil være optimalt at generalisere denne videnskabelige viden globalt.

Solms

Det er muligt at fremsætte den problematik i forhold til Solms drømmeforståelse, nemlig det at der ved Solms drømmeforståelse kommer et kraftigt ønske om at redde Freuds teori fra angreb af andre fysiologiske forståelser af drømme og at skabe neuro-psykoanalysen (Domhoff, 2005, p. 5).

Dette kommer til udtryk i form af Solms forståelse af hvordan det dopaminergic system i det ventral tegmentale område ikke kun danner basis for drømme, men også for det Solms kalder '*the seeking system*' som generer instinktive fysiske interesser (ibid.). '*The seeking system*' kan ifølge Solms ses, som det, der danner basis for Freuds libido koncept og det betyder, at drømme kan ses i overensstemmelse med Freuds teori (ibid.).

Dette er med til at åbne op for overvejelser omkring den forforståelse, der kan findes hos Solms. Som nævnt i redegørelsen, så har Solms en baggrund inden for psykoanalysen (jf. redegørelse), som det er relevant at have for øje og i lyset af ovenstående er det muligt at fremhæve, hvordan der forekommer en mere direkte forforståelse hos Solms, som er kommet til udtryk igennem tolkningen af hans kvantitative resultater. Det er i den forbindelse muligt at påpege, hvordan en sådan tolkning af undersøgelsens data inden for en psykoanalytisk referenceramme kan være bidragende til at skabe begrænsninger i forhold til resultaterne (Vedfelt, 2007, p. 259).

Som det er blevet fremhævet i analysen og i diskussionen af Solms, så er det muligt at påpege, hvordan der ved denne drømmeforståelse er en anden forståelse af hvordan drømme påbegyndes. Det er Solms forståelse, at drømme starter ved aktivering i det ventral tegmentale område i midbrain, mens det er Hobson & McCarleys forståelse, at drømme starter i hjernestammen (jf. analyse). På baggrund af dette kan der stilles spørgsmålstejn ved, hvor præcis drømme bliver aktiveret fra.

Opsummering

Det er i det ovenstående blevet problematiseret, hvordan det er muligt ved Solms drømmeforståelse at fremhæve, at han har været styret af sin baggrund inden for psykoanalysen, et ønske og en forforståelse, som har resulteret i, at der forekommer en fortolkning af de kvantitative resultater, sådan at disse kan ses som et forsvar for Freuds drømmeforståelse. Det er med til at skabe begrænsninger i forhold til undersøgelsen, da sådanne tolkninger former resultaterne af undersøgelsen, sådan at resultaterne bliver farvet og tilpasset.

Der er endvidere blevet stillet spørgsmålstejn ved, om det er Solms forståelse af oprindelsesstedet for aktiveringen af drømme, som kan ses som korrekt eller hvorvidt det er Hobson & McCarleys forståelse.

I forhold til reliabilitet, så er det muligt, at andre forskere på et senere tidspunkt vil komme frem til de samme resultater i forhold til oprindelsen af aktiveringen af drømme, men det er også muligt, at de vil komme frem til den forståelse der ses hos Hobson & McCarley. Det er dog muligt, at resultaternes påvirkning af det psykoanalytiske vil gøre, at andre forskere på et senere tidspunkt vil have en anden forståelse af resultaterne.

Med henblik på validiteten af denne undersøgelse, så er det muligt, at se den kvantitative metode, som en gyldig måde at undersøge drømmefænomenet i forhold til det, som her undersøges.

Det er dog svært at tale om, at denne undersøgelses videnskabelige viden kan generaliseres universelt, da der ikke forekommer tilstrækkelig reliabilitet på grund af bestræbelserne på at skabe et fysiologisk forsvar til Freud, hvilket kan have ført til en subjektivt præget fortolkning af resultaterne.

Yderligere diskussionspunkter

Der er ovenfor blevet fremhævet, hvordan der forekommer forskellige problematikker ved de enkelte teorier omkring drømme. I dette afsnit vil der blive fokuseret på forskellige diskussionspunkter, som det er relevant at fremhæve og se i forhold til de teorier, som der er gennemgået oven for med henblik på at tydeliggøre, hvad der kan ligge til grund for forskellighederne ved drømmeforståelserne. Indledningsvis vil der være forskellige problematikker om drømmefænomenet, herunder hvad drømme er og hvordan det er muligt at definere drømme. Dette kan ses i lyset af de forskellige drømmeforståelser i perspektiverne, men også på tværs af disse. Efterfølgende vil der være fokus på metodiske og videnskabsteoretiske problematikker, herunder teoretiske forståelser og videnskabsteoretiske tilgange og metoder.

Definitionsproblematikker

Hvad er drømme?

Inden for forskningen i drømme gælder den præmis at den sammenhæng som findes mellem REM søvn og drømme faktisk er korrekt (Hem, 2002, p. 133). Dog er der igennem tiden kommet en del forbehold med henblik på at opfatte REM tilstanden som drømmesøvn, da der også forekommer drømme i NREM faserne og i indsovningsfasen (jf. redegørelse; Hem, 2002, p. 133).

Disse opdagelser og den udvidet viden har været med til at skabe nye overvejelser, om hvad drømme er og en ændring af den klassiske definition på drømme: ”*Drømme er ufrivillige mentale forestillingsbilleder under søvn*” (ibid., p. 136). Denne omfattende definition bliver inden for forskning suppleret med en operationel definition (ibid.). Det er endvidere relevant, at drømme af metodiske grunde bliver identificeret med drømmerapporter, da det er, hvad der rapporteres ved opvågning, som der analyseres på (ibid.).

Denne klassiske definition har resulteret i at alt mentalt indhold, som der har kunnet rapporteres ved opvågning, ofte er blevet kategoriseret som drømme, hvilket ikke stemmer overens med virkeligheden, da der forekommer væsentlige kvalitative forskelle mellem drømme, som er rapporteret fra forskellige søvnfaser (ibid., pp.136-

142). En mulig løsning på dette kan være, at begrebet drøm bliver benyttet i forhold til erindringen af den art af mentalt indhold fra søvn, som der i dagligdagen kaldes drømme (ibid., p. 142). Dette skal ses i lyset af, at REM søvnen danner ramme for den typiske søvntilstand, som der i dagligdagen ses som drømme, men det er dog også muligt at erindre drømme ved vækning i andre søvntilstande end REM (ibid.).

Definitionen af drømme

Som det er gennemgået i redegørelsen og ovenfor, så kan der forekomme drømme i de forskellige søvnfaser, men det er muligt at forbinde de typiske drømme fra dagligdagen hovedsageligt til REM-drømme, da disse som regel stammer fra erindringer om morgenen, hvor den længste REM-periode lige har været (Hem, 2002, p. 176). På baggrund af dette kan det konkluderes, at de drømme som kendes fra dagligdagen typisk, men ikke eksklusivt, er fra REM-tilstanden, da hjernen er i stand til at skabe drømme i dagligdags forstand i andre neurofysiologiske tilstande (ibid.).

Dette åbner op for spørgsmål omkring definitionen af drømme. Inden for psykologien har der været en tendens til at undgå ordet drømme og i stedet for er der blevet brugt vendinger, som for eksempel sindet under søvn og rapporter, der har beskæftiget sig med det mentale indhold fra søvn (ibid.). Dette skyldes, at det ikke er muligt at skabe en operationaliserbar definition, som er i stand til præcist at adskille rapporterne fra drømme og andre oplevelser, som finder sted under søvnen (ibid.). Eftersom der mangler en operationel definition for begrebet, der undersøges, så er det svært at strukturere empiriske undersøgelser og det forhindrer skabelsen af hypoteser, der kan testes (ibid.).

Inden for laboratorieforskning har den operationelle definition i praksis dækket over alle oplevelser, som det er muligt at rapportere fra søvntilstandene, som vedkomne vækkes fra, hvilket indgår som psykologiske data i undersøgelsen (ibid.). Problematikken viser sig her i forhold til at sammenholde det, som laboratorieundersøgelser kommer frem til med andre undersøgelser (ibid.). Dette kan for eksempel ses i forhold til dagbogsstudier af indholdet af drømme eller erfaringerne fra arbejdet med drømme i praksis, hvor det kan ses som dagligdagens sprogbrug, der definerer drømme (ibid., p. 177). Disse dagligdags opfattede drømme

omfatter kun en del af de oplevelser, som forekommer under søvnen i forhold til de oplevelser, der forekommer under søvnen (ibid.).

Opsummering

Der er i det ovenstående afsnit blevet fremhævet forskellige definitionsproblematikker i forhold til drømme, som er relevante at overveje i forhold til de anvendte teorier i dette speciale.

Der er inden for det psykologiske perspektiv er blevet arbejdet med drømme, som er blevet skrevet ned, efter at drømmene har fundet sted. Dette betyder, at det som oftest vil være REM drømme og især den sidste store REM drøm inden opvågning, som der her er blevet arbejdet med, men i princippet forekommer der ikke en sikkerhed omkring dette. Inden for det fysiologiske perspektiv er det fremhævet, hvordan der af Evans & Newman samt Crick & Mitchison er blevet arbejdet med teoretiske forståelser af drømme, der er derfor ikke blevet arbejdet med drømme, som direkte genstand for udviklingen af forståelse. Dog kan det ses, hvordan der har været fokus på REM søvn og drømme i den sammenhæng og det kan derfor formodes, at der ikke har været fokus på drømme fra indsovningsfasen eller NREM. Med henblik på Hobson & McCarley er der gjort brug af REM rapporter i forhold til den kvantitative undersøgelse, hvilket kan forbindes med deres aktiveringsdel af teorien, mens der ved syntesedelen er gjort brug af den kvalitative tilgang i form af et casestudie, hvor der er tale om drømme, som er skrevet ned, efter at drømmen har fundet sted. Disse nedskrevne drømme kan som fremhævet ved det psykologiske perspektiv formentlig være drømme fra den sidste REM-periode, men det er også muligt, at der kan være drømme fra NREM eller indsovningsfasen. I forhold til Solms drømmeforståelse er fokus her på sammenhængen mellem drømme og REM søvn, hvilket taler for, at der her udelukkende har været fokus på drømme fra REM fasen.

Metodiske og videnskabsteoretiske problematikker

Der er ovenfor blevet fremhævet forskellige problematikker i forhold til de anvendte metoder ved de forskellige teorier, hvilket kan ses i forbindelse med deres videnskabsteoretiske ståsted. Endvidere er der ovenfor fremhævet definitionsproblematikker i forhold til drømmefænomenet, hvilket også kan ses i

forhold til de forskellige videnskabsteoretiske ståsteder. I dette afsnit vil der blive fremhævet problematikker i forhold til udforskningen af drømme inden for det psykologiske og fysiologiske perspektiv, hvilket kan være med til at forklare forskellene i drømmeforståelserne.

Teoretiske forståelser

Ved teoretisk forståelse bliver den grundlæggende karakter formuleret af det, som undersøges og de mere generelle principper tilknyttet (Hem, 2002, p. 129). I relation til psykologien vil en sådan teoretisk forståelse ofte omhandle en grundforestilling om, hvad mennesket er (ibid.). Der vil i en undersøgelse af forståelsen af drømme, som dette speciale, være forskellige teoretiske forståelser i forhold til de forskellige videnskaber (ibid., p. 130). Det er endvidere også muligt, at der inden for de enkelte perspektiver forekommer forskellige grundforestillinger, som kan være bidragende til at belyse de forskellige drømmeforståelser.

I forhold til Freud er det muligt at se hans teoretiske forståelse, som at det mentale liv var formet af drifterne, og derved er driftsteorien en forudsætning, når Freud formulerer modeller af sindet eller sindets forskellige manifestationer, som drømme (ibid., p.129). Der er i relation til dette aspekt blevet redegjort for bevidsthedsforståelsen ved Freud og Jung, som et forsøg på at give et indblik i deres teoretiske ståsteder og dermed hvordan de anså mennesket. Det kan på samme måde overvejes, om Halls drømmeforståelser er en afspejling af hans teoretiske ståsted inden for kognitionspsykologien, hvor der fokuseres på erindringsprocessen, som nøgleelementet til forståelsen af kognitive fænomener generelt og herved sindets almene virkemåde (ibid., p. 39). Dette kan være med til at forklare, hvad der kan ligge til grund for de forskellige forståelser af drømmefænomenet inden for disse psykologiske teorier, hvor der ved Freud bliver fokuseret på impulserne i mennesket, så fokuserer Jung på det religiøse og historiske i mennesket, mens Hall fokusere på det kognitive hos mennesket.

Ydermere fokuserer biologer på en beskrivelse af drømme, som viser hvordan drømmene har en funktion i organismens overlevelse, mens neurofysiologer fokuserer på konkrete neurologiske strukturers indflydelse på informationsbearbejdningen (ibid., p. 130). På baggrund af dette er det også muligt at overveje, hvorvidt de forskellige drømmeforståelser inden for det fysiologiske

perspektiv kan ses som et udtryk for forskellige teoretiske forståelser. Hobson & McCarley er de begge hjerneforskere, men som det fremgår ovenfor i diskussion, arbejdes der ud fra en bestræbelse på at skabe en enhedsteori omkring drømme, som dækker både det psykologiske og fysiologiske perspektiv. I forhold til Solms, så er han hjerneforsker og psykoanalytiker, hvilket er kommet til syne i analysen, men også oven for i diskussionen, hvor det er blevet fremhævet, hvordan han har fortolket sine resultater inden for den psykoanalytiske forståelsesramme.

Videnskabsteoretiske tilgange og metoder

Som det er blevet fremhævet i det foregående afsnit så kan der forekomme forskellige teoretiske forståelser inden for det psykologiske og fysiologiske perspektiv. Det er i den forbindelse relevant at reflektere over hvordan dette kan ses i lyset af de videnskabelige tilgange.

Inden for det psykologiske perspektiv bliver der arbejdet ud fra en humanvidenskabelig tilgang. Der bliver inden for denne tilgang arbejdet med mennesket og dets kultur, hvilket formidles igennem sproget og dette betyder, at der bliver lagt vægt på fortolkning, forskningsobjektets subjektivitet og førstepersonsperspektivet (jf. metode).

Dette står i kontrast til den naturvidenskabelige tilgang, som der arbejdes ud fra inden for det fysiologiske perspektiv. Der bliver her arbejdet med de elementer af virkeligheden som ikke er skabt af kulturen, hvor der søges lovmæssige sammenhænge der muliggør forudsigelser (jf. metode).

Dette kan ses i forhold til undersøgelsesområderne af drømme, hvor psykologer undersøger det mentale liv på baggrund af, hvordan det bliver rapporteret uden et større fokus på hjerneprocesserne, som er involveret i denne rapportering (Hem, 202, p. 309). Derimod arbejdes der inden for det fysiologiske perspektiv med at undersøge hjernen, som danner det materielle grundlag for dette mentale liv (ibid.).

Dette illustrerer, hvordan der ved udforskningen af drømme forekommer to videnskabsteoretiske forståelser af, hvad drømmefænomenet er og på den måde er det muligt at forklare, hvorfor der er forskellige opfattelser af, hvordan drømme skal forstås.

Et andet relevant aspekt af de forskellige videnskabsteoretiske tilgange er forbundet med deres forskellige opfattelser af hvordan et givent fænomen undersøges. Inden for det humanvidenskabelige er undersøgelserne præget af kvalitative metoder, der er forbundet med det hermeneutiske og fænomenologiske, mens der inden for det naturvidenskabelige arbejdes med metoder, som er kvantitative og forbundet med det logisk-empirisk (jf. metode). Det ses, hvordan der inden for det psykologiske perspektiv bliver arbejdet med de kvalitative metoder, mens der inden for det fysiologiske perspektiv bliver arbejdet med de kvantitative metoder i et forsøg på at belyse drømmefænomenet fra hver deres videnskabsteoretiske ståsted.

Ydermere kan dette også ses i lyset af, hvordan der ved de to perspektiver forekommer forskellige opfattelser af hvordan drømme skal forstås. Dog er det på baggrund af dette ikke relevant at stille spørgsmålstejn ved, om der kan laves en vurdering af, hvilken af de to perspektivers drømmeforståelser, der er mest gyldig, da der forekommer forskellige videnskabsteoretiske forståelser af genstandsfeltet og i udforskningen af dette er der også blevet benyttet forskellige metodiske tilgange. En sådan undersøgelse giver et misvisende billede. Det er dog relevant at overveje, hvordan de forskellige perspektiver ser hinandens drømmeforståelser. Det er muligt, at der inden for den humanvidenskabelige tilgang vil forekomme kritik af den måde, hvorved den naturvidenskabelige tilgang ikke forholder sig til mennesket som en helhed, der indgår i en kulturel og historisk sammenhæng. På samme måde vil der inden for naturvidenskaben formentlig forekomme kritik af, hvordan humanvidenskaben ikke forholder sig til det ikke-menneskeskabte.

Denne kritik kan føres videre til de forskellige metoder, hvor den naturvidenskabelige tilgang kan kritisere den humanvidenskabelige tilgang for at benytte kvalitative metoder, hvor der lægges vægt på sproglige data, som der fortolkes og beskrives, mens der inden for den naturvidenskabelige tilgang benyttes kvantitative metoder, hvor der bliver fokuseret på data med en ensartethed og dermed tællelighed. Lidt firkantet kan det siges, at der inden for den humanvidenskabelige tilgang er fokus på det subjektive, mens der inden for den naturvidenskabelige tilgang er fokus på objektivitet. Dette kan også ses i forhold til formålene, hvor der inden for den humanvidenskabelige tilgang er fokus på at skabe mening, sammenhæng og helhed ved et fænomen gennem bearbejdningen af data, mens der ved den naturvidenskabelige tilgang er fokus på at skabe en lovmæssig generaliseret

viden om et fænomen. I den forbindelse er det relevant kort at nævne, hvordan der ved Hobson & McCarley er opstået problemer i forhold til dette. Der er ved denne drømmeforståelse et ønske om at skabe en helhedsteori, som dækker både det psykologiske og fysiologiske, men den fejler i og med at den ikke formår at give plads til både det psykologiske og fysiologiske aspekt af drømme.

Denne overvejelse om hvordan de to videnskabsteoretiske tilgange opfatter hinandens felt leder diskussion hen mod, hvordan det er muligt at bedømme gyldigheden inden for de to genrer. Som det fremgår, er der forskellige forståelser af, hvad der er viden samt hvordan viden tilstræbes inden for disse tilgange og derfor kommer der også til at være forskellige forståelser af, hvad der forstås som gyldig viden og dette gør det muligt at overveje, om der findes mere end en endegyldig sandhed.

Det er muligt at undersøge et fænomen fra forskellige positioner og på trods af, at der forekommer overlapninger, så betyder det ikke, at det er den ene eller anden position, der gengiver sandheden – det er muligt, at de forskellige positioner hver især bidrager til relevante informationer omkring fænomenet (Vedfelt, 2007, p. 497). Ud fra denne forståelse giver det ikke mening at tale om, at det fysiologiske perspektiv med den naturvidenskabelige tilgang har den sande drømmeforståelse, på samme måde at det ikke giver mening at tale om, at det psykologiske perspektiv med den humanvidenskabelige tilgang har den sande drømmeforståelse.

Dette er en forståelse, som der også stemmer overens med dette speciale, som også kommer til udtryk i forhold til problemformuleringen, hvor der bliver lagt vægt på begge perspektivers forståelse af drømmefænomenet. Det er nemlig også min forståelse, at det er muligt at belyse et fænomen fra flere forskellige perspektiver og der igennem opnå viden inden for begge perspektiver, uden at det ene udelukker det andet.

Som det er blevet fremhævet i denne diskussion, så er det muligt at have overvejelser omkring problematikker ved forskellige dele af teorierne, som er anvendt i dette speciale. Dette betyder dog ikke, at disse teorier ikke har nogen interessante forståelser, observationer og gyldige forståelser af drømmefænomenet. Det er interessant at se, hvordan det psykologiske perspektiv har fokus på drømmes betydning i forhold til individet og på samme måde er det interessant at se, hvordan det fysiologiske perspektiv har fokus på drømmes fysiologiske egenskaber.

Diskussion af dette speciale

I dette afsnit vil der forekomme forskellige overvejelser i forhold til dette speciale, herunder definitionen af drømme og forforståelsens mulige indflydelse i sammenhæng med udformningen af specialet.

Definition af drømme

Der er i det ovenstående blevet fremhævet, hvordan der i forbindelse med undersøgelser af drømme kan forekomme visse vanskeligheder i forhold til definitionen af drømme. Med udgangspunkt i dette speciale, så er definitionen af drømme blevet afgrænset i forbindelse med problemformulering til et ønske om at undersøge, hvordan fænomenet drømme forstås inden for psykologien og fysiologien. Endvidere er der igennem den metodiske fremgangsmåde blevet begrænset, at dette ikke omhandler børns drømme, lucide dreams, mareridt og visioner. Dette kan ses i lyset af det ovenstående som en ganske bred formulering af drømme.

Der er dog netop blevet arbejdet ud fra en ganske bred forståelse, da der har været et ønske om at være favnende i forhold til både det psykologiske og det fysiologiske perspektiv. Det er endvidere, som beskrevet ovenfor, ganske svært at lave en præcis definition af drømme, som det er muligt at arbejde ud fra, uden at der bliver valgt elementer fra af de oplevelser, som forekommer om natten.

Forforståelse

I indledningen er det beskrevet, hvordan jeg tidligere har arbejdet inden for det psykodynamiske felt og at jeg anser dette som at være mit psykologiske ståsted. Det er på den måde muligt at se det, som en forforståelse eller en teoretisk forståelse, som kan have haft en indvirkning i forhold til dette speciale. Dog har jeg fra starten af været opmærksom på dette og igennem min problemformulering har jeg netop ønsket at arbejde med mere end den psykologiske drømmeforståelse, da det er min overbevisning at der findes andre relevante perspektiver, som er interessante at undersøge i forhold til drømmefænomenet.

På den måde er det min oplevelse, at jeg igennem dette speciale ikke har haft et enkeltstående fokus på det psykologiske perspektiv eller netop det psykodynamiske

perspektiv, da jeg har inddraget forskellige psykologiske perspektiver udover Freud i form af Jung og Hall. Som fremhævet ovenfor er det muligt at se, hvordan der ved Jung og Hall forekommer forskellige teoretiske forståelser og dette reflekteres i deres drømmeforståelser, hvilket gør det muligt at se dem som relevante modspil til Freud. Ydermere har jeg også valgt at inddrage det fysiologiske perspektiv, hvilket kan ses som et udtryk for en forforståelse af, at dette perspektiv havde noget relevant at bidrage med i forhold til forståelsen af drømme, som der ikke blev præsenteret igennem det psykologiske perspektiv. Dette kan også ses som et forsøg på at eksplicitere en forforståelse, hvor jeg bevidst forsøger at inddrage en modpol eller et alternativ til den psykologiske forståelse af drømme, som jeg har oplevet igennem det psykodynamiske perspektiv. Endvidere er det også muligt at se dette som en prægning i forhold til det videnskabsteoretiske ståsted, som er blevet beskrevet i diskussion, hvor det er min forståelse at gyldig viden kan komme fra to forskellige perspektiver. Det er min opfattelse, at det er muligt og vigtigt at belyse drømmefænomenet fra forskellige vinkler og at disse perspektiver bidrager med hver deres belysning af fænomenet. På den måde er det muligt, at problemformuleringen har været præget af en forforståelse i gennem inddragelsen af både det psykologiske og fysiologiske perspektiv.

Det er endvidere muligt at diskutere, om forforståelsen har haft indvirkning i forhold til min udvælgelse af empiri, altså de forskellige teoretikere, som jeg har benyttet til belysningen af specialets problemformulering. Målet med udvælgelsen af de forskellige teoretikere har været forbundet med det indblik jeg har opnået igennem gennemlæsningen af forskellig litteratur, hvorved jeg har opnået indsigt i de største og mest anvendte teoretikere inden for drømme.

Endvidere har jeg også forsøgt især inden for det psykologiske perspektiv at benytte teoretikere med forskellige psykologiske ståsteder, også i forhold til mit eget psykologiske ståsted, som et forsøg på at give indsigt i de forskellige større psykologiske drømmeforståelser, som findes med udgangspunkt i problemformuleringen.

Det er også muligt at reflektere over, hvordan dette speciale og dermed undersøgelsen af drømmefænomenet kunne have set anderledes ud, såfremt at problemformuleringen og i den forbindelse også definitionen af drømme var

anderledes. Som det er fremhævet ovenfor, så forekommer der mange interessante elementer ved drømmefænomenet, som det kunne have været interessant at udforske nærmere, herunder børns drømme, drømme i forskellige søvnfaser og mareridt. I den sammenhæng kunne specialet have været ganske anderledes, såfremt der udelukkende havde været et psykologisk fokus på drømme, da dette ville have betydet, at det fysiologiske perspektiv ikke ville kunne have bidraget med et andet perspektiv af drømmefænomenet.

Endvidere er det også muligt at påpege at dette er et teoretisk speciale, hvor det empiriske grundlag er teorier om drømme, som er blevet skabt af teoretikere på baggrund af deres undersøgelser. Det er derfor relevant at fremhæve, at der ved dette speciale ikke er blevet lavet test af disse teorier, men de er blevet stillet op imod hinanden og diskuteret i et forsøg på at vurdere teoriernes drømmeforståelser. Det er altså ikke ved dette speciale blevet lavet en testning af drømmeforståelserne eller skabt egen empiri som en kontrast til de eksisterende drømmeforståelser, hvilket kunne have resulteret i et andet fokus for specialet og dermed potentielt også en ny og anderledes forståelse af drømmefænomenet. I forhold til dette er det relevant at overveje om, det i så fald ville have været muligt at undersøge begge perspektiver, eller om det ville have været nødvendigt at fokusere på et perspektiv frem for et andet. Dette skyldes den problematik, som er blevet fremhævet i diskussionen, at det er to forskellige videnskabsteoretiske områder med hver deres forståelse af hvad gyldig viden er og hvordan dette tilstræbes.

Konklusion

Der har i dette speciale været fokus på at besvare problemformuleringen omhandlende, hvordan det er muligt at forstå drømme som fænomen ud fra et psykologisk og et fysiologisk perspektiv. Der er på baggrund af dette fokus blevet redegjort for både den psykologiske og fysiologiske drømmeforståelse.

Disse forskellige perspektiver på drømmefænomenet er efterfølgende blevet analyseret i et forsøg på at fremhæve enigheder og uenigheder, for at skabe indsigt i de forskellige drømmeforståelser.

I diskussionen er disse forståelser efterfølgende blevet diskuteret i forhold til problematikker og som et forsøg på at vurdere de enkelte teorier har der været fokus på reliabilitet, validitet og generaliserbarhed. Ydermere er det blevet diskuteret, hvilke andre problematikker der forekommer i relation til drømme, herunder hvordan de forskellige teorier definerer drømme samt metodiske og videnskabsteoretiske overvejelser. Endvidere er der afslutningsvis blevet reflekteret over dette speciale, herunder definitionen og forforståelsen af emnet.

På baggrund af diskussionen er der blevet dannet en forståelse af, at der indenfor det humanvidenskabelige, psykologiske perspektiv bliver arbejdet ud fra et ønske om at forstå drømme i relation til individet, der drømmer drømmen, mens der ved det naturvidenskabelige, fysiologiske perspektiv er et ønske om at forstå drømme og især REM søvnens fysiologiske baggrund. Dette er med til at understrege dette speciales forståelse af drømme, som et multifacetteret fænomen, hvor det er muligt at opnå viden om drømme både ud fra et psykologisk og et fysiologisk perspektiv.

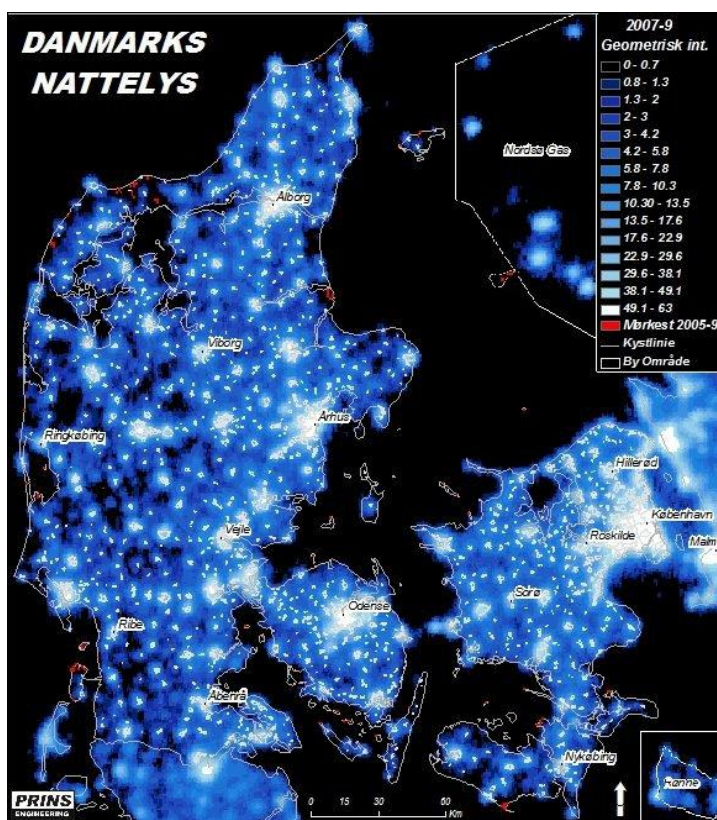
Konklusionen på problemformuleringen og dermed specialet er, at der overordnet set inden for psykologien forekommer en forståelse af, at drømme har en psykologisk mening i forhold til det individ, som drømmer drømmen, mens der inden for fysiologien forekommer en forståelse af, at drømme er udtryk for, hvordan hjernen håndterer aktivitet, som vækker nyere erindringer, mens hjernen er påvirket af søvn.

Perspektivering

Der vil i denne perspektivering være fokus på forslag til mulig fremtidig forskning på baggrund af dette speciales udforskning af drømmefænomenet.

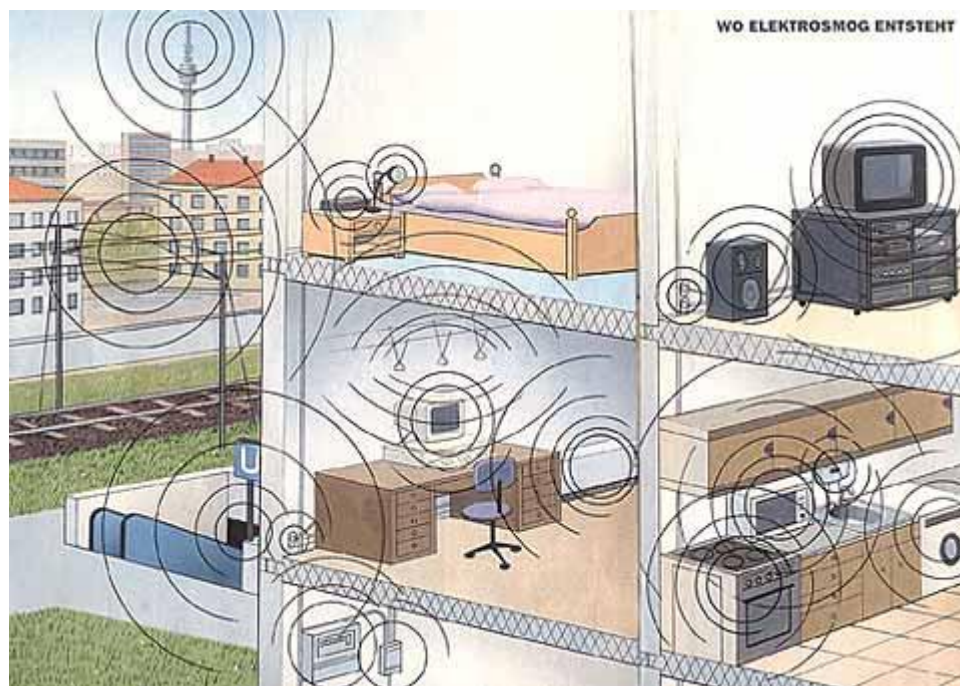
Inden for den fremtidige forskning af drømme kunne det være interessant at undersøge, om forskellige moderne problematikker som for eksempel lyssmog og elektrosmog vil influere drømme, søvnfaserne og mennesket generelt i fremtiden.

I den senere tid har der i medierne været fokus på hvordan Danmark bliver forurenet af lyssmog (Kloster, 2014, p. 1). Dette er illustreret ved hjælp af billedet nedenfor. Problematikken i forhold til dette er, at denne lyssmog lyser natten op på en sådan måde, at det kan være til ulempe for søvnen og helbredet (ibid., p. 2.). Når der kommer kunstigt lys ude fra kan dette påvirke døgnrytmen negativt og menneskets natlige produktion af hormonet melatonin, hvilket rummer evner til at bekæmpe infektioner og i værste fald kan manglende produktion fører til depression, kræft og diabetes (Juul, 2014, p. 1; Kloster, 2014, pp. 2-3). Det er i dag ikke kun et problem, der er forbeholdt storbyerne også mindre byer og landområder oplever lysforurening (Juul, 2014, p. 2).

Billede fra: <http://www.mx.dk/nyheder/danmark/story/29637241>

I relation til lyssmog er det interessant også at fremhæve elektrosmog. Elektrosmog er et ord, som benyttes i forhold til alle de bølger, som de moderne elektriske apparater udsender, når de er tændte (Petersen, 2014, p. 1). Dette er afbildet neden for. I ny videnskabelig forskning af lavfrekvente elektromagnetiske bølger er det blevet opdaget, at disse bølger er med til at forårsage en blokering af den magnetiske sans hos fugle (ibid.). Det har vist sig, at der i flere byer forekommer så mange elektroniske apparater, som gør at fugle ikke kan orientere sig (ibid.). Med henblik på mennesker, så kan elektrosmog have en negativ indvirkning, da den komplicerede molekyle, som har betydning for fugles kompassans, også forekommer i mennesker, hvor den kontrollerer det indre, biologiske ur (ibid., p. 2). Det indre biologiske ur er det, som kontrollerer, hvornår mennesket er vågent og hvornår mennesket sover (ibid.). Såfremt dette indre ur ikke fungerer optimalt, så vil det resultere i problemer så som søvnforstyrrelser, koncentrationsbesvær, hovedpine samt jetlag (ibid.).

Billede fra: <http://www.earth-energy.at/elektrosmog.htm>

Det kunne på baggrund af lyssmog og elektrosmog være interessant at undersøge nærmere om, det er muligt at finde sammenhæng mellem mængderne af lyssmog og elektrosmog samt menneskers søvn, herunder drømme og søvnfaserne. Det kunne endvidere være interessant at undersøge om, lyssmog og elektrosmog i fremtiden vil have indvirkning på mængden og kvaliteten af søvn samt hvorvidt det kan have en betydning for søvnfaserne og drømme i fremtiden.

Litteraturliste

- Bentley, E., 2000. Awareness - Biorythms, Sleep and Dreaming. Routledge. (1-142)
- Blass, R.B., 2002. The Meaning of the Dream in Psychoanalysis. State University of New York Press. (1-234)
- Blechner, M.J., 2001. The Dream Frontier. The Analytic Press. (3-324) [kap. 1-2: s.3-101]
- Brinkmann, S. & Tanggaard, L., 2010. Kvalitative metoder – En grundbog. 1. udgave, 1. oplæg. Hans Reitzels Forlag. (17-560)
- Brudal, P.J. & Brudal, L.F., 1996. Drømmepsykologi – Om drøm, bevissthet og kreativitet. Universitetsforlaget. (7-168)
- Brun, B. & Knudsen, P., 2006. Psykologisk undersøgelsesmetodik – En basisbog. 2. udgave, 1. oplag. Dansk Psykologisk Forlag. (11- 464)
- Bulkeley, K., 1997. An Introduction to the Psychology of Dreaming. Praeger Publishers. (1-129).
- Cavallero, C. & Foulkes, D., 1993. Dreaming as Cognition. Harvester Wheatsheaf. (1-141)
- Christensen, G., 2009. Psykologiens videnskabsteori – En introduktion. 1. udgave, 4. oplag. Roskilde Universitetsforlag. (7-243)
- Christos, G., 2003. Memories and Dreams. Rutgers University Press. (1-237)
- Coolican, H., 2009. Research Methods and Statistics in Psychology. 5th edition. Hodder Education. (1-703)
- Delaney, G., 1993. New Directions in Dream Interpretation. State University of New York Press. (1-308)
- Edwards, D. & Jacobs, M., 2003. Conscious and Unconscious. Open University Press. (1-165)
- Eriksson, H., 2003. Neuropsykologi – Normalfunktion, demensformer og afgrænsede hjerneskader. Oversat til dansk af Kent Havemann. Hans Reitzels Forlag. (9-415)
- Foucault, M. & Binswanger, L., 1993. Dream and Existence. Humanities Press. (7-107)
- Freud, S., 1960. Drømmetydning I. Oversat af Mogens Boisen. Hans Reitzel. (9-228)

-
- Freud, S., 1960. Drømmetydning II. Oversat til dansk af Mogens Boisen. Hans Reitzel. (233-515)
- Fromm, E., 1982. Det glemte sprog. Oversat til dansk af Mogens Boisen. 2. Opslag. Hans Reitzel. (7-196)
- Gade, A., 1998. Hjerneprocesser – Kognition og neurovidenskab. 1. udgave, 2. oplag. Frydenlund. (13-580)
- Gade, A., Gerlach, C., Starrfelt, R & Pedersen, P.M., 2009. Klinisk Neuropsykologi. Frydenlund. (1-593)
- Gamwell, L., 2000. Dreams 1900-2000: Science, Art and the Unconscious Mind. Cornell University Press. (1-303)
- Green, C. & McCreery, C., 1994. Lucide Dreaming: The Paradox of Consciousness during Sleep. Routledge. (1-186)
- Grønkjær, J.B., 1999. Drømme og individuation – Et psykoanalytisk studie. Hovedland. (9-319)
- Hartmann, E., 1998. Dreams and Nightmares – The new theory on the origin and meaning of dreams. Plenum Press. (1-315)
- Hem, L., 2002. Drømme – Psykoterapi og REM søvn. 1. udgave, 1. Oplæg. Frydenlund. (11-602)
- Hobson, J.A., 1988. The Dreaming Brain. Basic Books. (3-319)
- Hobson, J.A., 2002. Dreaming - An introduction to the Science of Sleep. Oxford University Press. (1-170)
- Hougaard, E. 2004. Psykoterapi – Teori og forskning. 2. udgave, 1. oplag. Dansk Psykologisk Forlag. (15-720)
- Hudson, L., 1985. Night Life – The Interpretation of Dreams. Weidenfeld & Nicolson. (1-184)
- Jung, C.G., 1995. Mennesket og dets symboler. Oversat til dansk af Vagn Simonsen. 2. udgave, 1. oplæg. Lindhardt og Ringhof. (9-320)
- Kalat, J.W., 2009. Biological Psychology. 10th edition. Wadsworth CENGAGE Learning. (1-549)
- Kramer, M., 2007. The Dream Experience – A Systematic Exploration. Routledge. (1-243)
- Kruuse, E., 2007. Kvalitative Forskningsmetoder – I psykologi og beslægtede fag. 6. udgave, 1. oplag. Dansk Psykologisk Forlag. (7-387)

-
- Kruuse, E., 2007. Kvantitative Forskningsmetoder – I psykologi og tilgrænsende fag. 6. udgave, 1. oplag. Dansk Psykologisk Forlag. (7-378)
- Kvale, S. & Brinkmann, S., 2009. Interview – Introduktion til et håndværk. 2. udgave, 2. oplæg. Hans Reitzels Forlag. (13-376)
- Langdridge, D., 2006. Psykologisk Forskningsmetode – En indføring i kvalitative og kvantitative tilnærminger. Oversat til norsk af Petter Røen. Tapir Akademisk Forlag. (11-388)
- Langdridge, D., 2007. Phenomenological Psychology – Theory, Research and Method. Pearson Education Limited. (1-181)
- Mattoon, M.A., 1984. Understanding Dreams. Revideret udgave. Spring Publications. (1-249)
- McNamara, P., 2004. An Evolutionary Psychology of Sleep and Dreams. Praeger Publishers. (1-193)
- Meltzer, D., 2008. The Kleinian Development. Karnac Books. (2-420)
- Maquet, P., Smith, C. & Stickgold, R., 2003. Sleep and Brain Plasticity. Oxford University Press. (1-379)
- Mortensen, K.V. & Jacobsen, C.H., 2013. Psykoterapeutisk praksis – På et psykodynamisk grundlag. 1. udgave, 1. oplag. Hans Reitzels Forlag. (9-300)
- Ogden, T.H., 2005. This Art of Psychoanalysis – Dreaming Undreamt Dreams and Interrupted Cries. Routledge. (1-143)
- Parker, J. & Parker, D., 1987. Drømme – Tolkning og symboler. 1. udgave, 2. oplag. Politikens forlag. (7-224)
- Psyke & Logos, Årgang 12, nr. 1, 1991. Tema: Drømme. Dansk Psykologisk Forlag. (5-256)
- Rønn, C., 2011. Almen videnskabsteori for professionsuddannelserne – Iagttagelse, viden, teori, refleksion. 1. udgave, 3. oplag. Akademisk forlag. (7-319)
- Skogemann, P., 2003. Dialog med dine drømme. Lindhardt & Ringhof. (1-158)
- Ullman, M. & Zimmerman, N., 1983. Forstå dine drømme – Arbejdet med den sovende psyke. Borgens Forlag. (9-291)
- Vedfelt, O., 1997. Drømmens dimensioner. 5. udgave, 1. oplag. Gyldendal. (5-589)
- Yalom, I. D., 2007. Meningen med livet – Og andre psykoterapeutiske fortællinger. (7-282)

Artikler

Cipolli, C., Fagioli, I., Mazzetti, M. & Tuoizzi, G., 2004. *Incorporation of presleep stimuli into dream contents: evidence for a consolidation effect on declarative knowledge during REM sleep?*. Journal of Sleep Research, Vol. 13, Issue 4. European Sleep Research Society. Blackwell Publishing. Udgivet: December 2004. (317-326)

Link: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1365-2869.2004.00420.x/abstract>

Domhoff, G. W. (2005). *Refocusing the neurocognitive approach to dreams: A critique of the Hobson versus Solms debate*. Dreaming, Vol. 15, No. 1. Udgivet: Marts 2005. (3-20)

Link: ftp://68.207.84.74/AiDisk_a1/My%20WD_Backup/Memeo/My%20WD_Backup/c/College%20Courses/Intro%20to%20Psychology/Week%203/Domhoff.pdf

Foulkes, D., 1996. *Sleep and Dreams, Dream Research: 1953-1993*. Sleep, Vol. 19, No. 8. American Sleep Disorders Association and Sleep Research Society. Udgivet: Juni 1996. (609-624)

Frenda, S.J, Patihis, L., Loftus, E.F., Lewis, H.C. & Fenn, K.M., 2014. *Sleep Deprivation and False Memories*. Psychological Science. Udgivet: 16. Juli 2014 (1-8)

Link: <http://pss.sagepub.com.zorac.aub.aau.dk/content/early/2014/07/15/0956797614534694.full.pdf+html> (via AUB login)

Hobson, J.A., 2013. *Ego Ergo Sum: Toward a Psychodynamic Neurology*. Contemporary Psychoanalysis, Vol. 49, No. 2. William Alanson White Institute. Udgivet: 2013 (142-164)

Juul, T.W, 2014. *Lysforurening kan give depression*. Danmarks Radio – DR. Udgivet den 16. Juni 2014 (1-2)

Link: <http://www.dr.dk/Nyheder/Regionale/Sjaelland/2014/06/16/084500.htm>

Kessler, R.J. (D.O.), 2013. *Consciousness*. Contemporary Psychoanalysis, Vol. 49, No. 2. Routledge. Udgivet: 31. Oktober, 2013. (176-188)

Link: <http://dx.doi.org/10.1080/00107530.2013.10746543>

Kloster, C., 2014. *Lysforurening truer nattesøvn og helbred*. Metroexpress. Udgivet 16. Juni 2014. (1-4)

Link: <http://www.mx.dk/nyheder/danmark/story/29637241>

McCarley, R.W., 2007. *Neurobiology of REM and NREM sleep*. Sleep Medicine, Vol. 8, Issue 4. Elsevier. Udgivet: 9. Juni, 2007. (302–330).

Link: [http://www.sleep-journal.com/article/S1389-9457\(07\)00081-0/abstract](http://www.sleep-journal.com/article/S1389-9457(07)00081-0/abstract)

Perogamvros, L., Dang-Vu, T.T., Desseilles, M. & Schwartz, S., 2013. *Sleep and dreaming are for important matters – Sleep, dreaming and offline cognition*. Frontiers in Psychology, Consciousness Research, Vol. 4, Art. 474. Udgivet: 25.Juli 2013. (1-15)

Petersen, O. C., 2014. *Elektrosmog forhindrer fugle i at finde vej*. Danmarks Radio – DR. Udgivet: 7. Maj 2014 (1-4)

Link: <http://www.dr.dk/Nyheder/Viden/Naturvidenskab/2014/05/05123906.htm>

Phelps, A.J., Forbes, D., Hopwood, M. & Creamer, M., 2011. *Trauma-related dreams of Australian veterans with PTSD: content, affect and phenomenology*. Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, Vol. 45, No. 10. Udgivet: Oktober 2011. (853-860)

Link: <http://anp.sagepub.com.zorac.aub.aau.dk/content/45/10/853.full.pdf+html> (via AUB login)

Seltermann, D.F., Apetroaia, A.I., Riel, S. & Aron, A., 2014. *Dreaming of You: Behavior and Emotion in Dreams of Significant Others Predict Subsequent Relational Behavior*. Social Psychological and Personality Science, Vol. 5, No. 1. Udgivet: 6. Maj 2014. (111-118)

Link: <http://spp.sagepub.com.zorac.aub.aau.dk/content/5/1/111.full.pdf+html> (via AUB login)

Terre, L., 2014. *Clinical Implications of Impaired Sleep*. American Journal of Lifestyle Medicine. Udgivet: 12. Februar 2014. (1-19)

Link: <http://ajl.sagepub.com.zorac.aub.aau.dk/content/early/2014/02/11/1559827614521955.full.pdf+html> (via AUB login)

Wegner, D.M., Wenzlaff, R.M. & Kozak, M., 2004. *Dream rebound: The return of suppressed thoughts in dreams*. Psychological Science, Vol. 15, No. 4. American Psychological Society. Udgivet: April 2004. (232-236)

Link: <http://pss.sagepub.com.zorac.aub.aau.dk/content/15/4/232.full.pdf+html> (via AUB login)

Referenceliste

- Bentley, E., 2000. Awareness - biorythms, sleep and dreaming. Routledge. (1-142)
[kap. 6: s.61-74]
- Blechner, M.J., 2001. The Dream Frontier. The Analytic Press. (3-324) [kap. 1: s.3-15]
- Brinkmann, S. & Tanggaard, L., 2010. Kvalitative metoder – En grundbog. 1. udgave, 1. oplæg. Hans Reitzels Forlag. (17-560) [kap. 7: s. 153-164, kap. 22: s. 463-488]
- Bulkeley, K., 1997. An Introduction to the Psychology of Dreaming. Praeger Publishers. (1-129). [kap. 2-3: s.13- 39]
- Christensen, G., 2009. Psykologiens videnskabsteori – en introduktion. 1. udgave, 4. oplag. Roskilde Universitetsforlag. (7-243) [kap. 3-6: s.75-191]
- Freud, S., 1960. Drømmetydning I. Oversat af Mogens Boisen. Hans Reitzel. (9-228)
- Freud, S., 1960. Drømmetydning II. Oversat af Mogens Boisen. Hans Reitzel. (233-515)
- Hartmann, E., 1998. Dreams and Nightmares – the new theory on the origin and meaning of dreams. Plenum Press. (1-315) [kap.1: s.1-16]
- Hem, L., 2002. Drømme – psykoterapi og REM søvn. 1.udgave, 1. Oplæg. Frydenlund. (11-602)
- Hobson, J.A, 1988. The Dreaming Brain. Basic Books. (3-319) [kap. 1: s. 3-51, kap. 4-5: s. 85-133]
- Hobson, J.A., 2002. Dreaming - An introduction to the science of sleep. Oxford University Press. (1-170) [kap. 1: s. 1-16: kap. 3: s. 35-52]
- Jung, C.G., 1995. Mennesket og dets symboler. Oversat af Vagn Simonsen. 2. udgave, 1. oplæg. Lindhardt og Ringhof. (9-320) [kap. 1: s.18-103]
- Kalat, J.W., 2009. Biological Psychology. Tenth edition. Wadsworth CENGAGE Learning. (1-549) [kap 9: s. 259-287]
- Kruuse, E., 2007. Kvalitative Forskningsmetoder – I psykologi og beslægtede fag. 6. udgave, 1. oplag. Dansk Psykologisk Forlag. (7-387) [kap. 13: s. 215-224]

-
- Kvale, S. & Brinkmann, S., 2009. Interview – Introduktion til et håndværk. 2.udgave, 2. oplæg. Hans Reitzels Forlag. (13-376) [kap. 2: s. 41-64, kap. 12: s. 223-242, kap. 15: s. 267-292]
- Langdridge, D., 2006. Psykologisk Forskningsmetode – En innføring i kvalitative og kvantitative tilnærminger. Oversat til norsk af Petter Røen. Tapir Akademisk Forlag. (11-388) [kap. 3: s. 41-52]
- Langdridge, D., 2007. Phenomenological Psychology – Theory, Research and Method. Pearson Education Limited. (1-181) [kap. 1 + 2: s. 1-22]
- Mattoon, M.A., 1984. Understanding dreams. Revideret udgave. Spring Publications. (1-249) [kap. 2: s. 11-30]
- Mortensen, K.V. & Jacobsen, C.H., 2013. Psykoterapeutisk praksis – på et psykodynamisk grundlag. 1. udgave, 1. oplag. Hans Reitzels Forlag. (9-300) [kap. 1: s. 39-70, kap. 3: s. 93-115, kap. 8: s. 206-244]
- Parker, J. & Parker, D., 1987. Drømme – tolkning og symboler. 1. udgave, 2. oplag. Politikens forlag. (7- 224) [kap. 2: s. 10-28]
- Rønn, C., 2011. Almen videnskabsteori for professionsuddannelserne – Iagttagelse, viden, teori, refleksion. 1. udgave, 3. oplag. Akademisk forlag. (7-319) [kap. 2: s. 29-57, kap. 7 + 8: s. 167-206, kap. 12: s. 271-276]
- Ullman, M. & Zimmerman, N., 1983. Forstå dine drømme – arbejdet med den sovende psyke. Borgens Forlag. (9-291) [kap. 2-3: s. 37-64]
- Vedfelt, O., 1997. Drømmens dimensioner. 5. udgave, 1. oplag. Gyldendal. (5-589) [kap. 1-3: s. 19-169, kap. 6: s. 216-277, kap. 17: s. 483-522]
- Yalom, I. D., 2007. Meningen med livet – og andre psykoterapeutiske fortællinger. (7-282) [kap. 4: s. 97-173]

Artikler

- Domhoff, G. W. (2005). *Refocusing the neurocognitive approach to dreams: A critique of the Hobson versus Solms debate*. Dreaming, Vol. 15, No. 1. Udgivet: Marts 2005. (3-20)

Link:http://68.207.84.74/AiDisk_a1/My%20WD_Backup/Memero/My%20WD_Backup/c_/College%20Courses/Intro%20to%20Psychology/Week%203/Domhoff.pdf

-
- Hobson, J. A. 2013. *Ego Ergo Sum*. Contemporary Psychoanalysis, Vol. 49, No. 2. William Alanson White Institute, New York, NY. Udgivet: 2013(142-164)
- Juul, T.W., 2014. *Lysforurening kan give depression*. Danmarks Radio – DR. Udgivet den 16. Juni 2014 (1-2)
Link: <http://www.dr.dk/Nyheder/Regionale/Sjaelland/2014/06/16/084500.htm>
- Kloster, C., 2014. *Lysforurening truer nattesøvn og helbred*. Metroexpress. Udgivet 16. Juni 2014. (1-4)
Link: <http://www.mx.dk/nyheder/danmark/story/29637241>
- Petersen, O. C., 2014. *Elektrosmog forhindrer fugle i at finde vej*. Danmarks Radio – DR. Udgivet: 7. Maj 2014 (1-4)
Link: <http://www.dr.dk/Nyheder/Viden/Naturvidenskab/2014/05/05123906.htm>
- Wegner, D.M., Wenzlaff, R.M. & Kozak, M., 2004. *Dream rebound: The return of suppressed thoughts in dreams*. Psychological Science, Vol. 15, No. 4. American Psychological Society. Udgivet: April 2004. (232-236)
Link: <http://pss.sagepub.com.zorac.aub.aau.dk/content/15/4/232.full.pdf+html> (via AUB login)

Billede- og figurreferencer

- Christos, G., 2003. *Memories and Dreams*. Rutgers University Press. (1-243) [kap. 5: s. 105-155, p. 107] (Placering i specialet: s. 41+42)
- Freud, S., 1960. *Drømmetydning I*. Oversat af Mogens Boisen. Hans Reitzel. (9-228) [kap. 1, s. 9-232, p. 95] (Placering i specialet: s.27)
- Hobson, J.A., 2002. *Dreaming - An introduction to the Science of Sleep*. Oxford University Press. (1-170) [kap. 5, s. 71-88, p. 78] (Placering i specialet: s.40)
- Kalat, J.W., 2009. *Biological Psychology*. Tenth edition. Wadsworth CENGAGE Learning. (1-549) [kap. 4: s. 83-122, p. 91] (Placering i specialet: s.48)

Kruuse, E., 2007. Kvalitative Forskningsmetoder – I psykologi og beslægtede fag. 6. udgave, 1. oplag. Dansk Psykologisk Forlag. (7-387) [kap. 13, s. 215-224, p. 217] (Placering i specialet: s.9)

Links:

<http://www.uic.edu/classes/bios/bios100/lectures/nervous.htm> (Placering i specialet: s. 24)

http://www.howsleepworks.com/dreams_how.html (Placering i specialet: s. 47)

<http://www.mx.dk/nyheder/danmark/story/29637241> (Placering i specialet: s. 89)

<http://www.earth-energy.at/elektrosmog.htm> (Placering i specialet: s. 90)

Illustration i dispositionen, indledning er designet specialets forfatter, Birgitte Olesen. (Placering i specialet: s. 3).